

ADMINISTRATĪVĀ UN KRIMINĀLĀ JUSTĪCIJA

JANVĀRIS
FEBRUĀRIS
MARTS
APRĪLIS
MAIJS
JŪNIJS

/2016

Nr. 1/2 (74/75)

Baltijas Starptautiskās
akadēmijas zinātniski
teorētisks žurnāls

Galvenais redaktors

Dr.iur. Dainis Mežulis

Redakcijas kolēģija

Dr.iur. Petrus C. van Duyne (Nīderlande)

Dr.habil.iur. Jans Vidackis (Polija)

Dr.habil.iur. Viktors Justickis (Lietuva)

Dr.iur. Kristians Arbaiters (Vācija)

Dr.iur. Anatolijs Volobujevs (Ukraina)

Dr.iur. Larisa Beļajeva (Krievija)

Dr.iur. Petro Bilenčuks (Ukraina)

Dr.habil.iur. Jāns Huiks (Igaunija)

Jur.zin.kand. Vladimirs Rudņevs (Krievija)

Dr.iur. Valērijs Bužors (Moldova)

Dr.phil. Dilip K. Das (ASV)

Dr.iur. Sandra Kaija (Latvija)

Dr.iur. Ārija Meikališa (Latvija)

Dr.iur. Vitolds Zahars (Latvija)

Dr.habil.iur. Anrijs Kavalieris (Latvija)

Dr.habil.iur. Osvalds Joksts (Latvija)

Dr.habil.phil. Ivans Vedins (Latvija)

Dr.iur. Aivars Endziņš (Latvija)

Dr.iur. Ziedonis Rags (Latvija)

Dr.philol. Jeļena Bescennaja (Latvija)

Literārā redaktore

Dr.philol. Jeļena Bescennaja

Izgatavots

SIA "Petrovskis un Ko"

Vāka autore

Anita Dimante

Visi raksti ir recenzēti atbilstoši

Latvijas Zinātnes padomes prasībām.

Recenzijas ir pieejamas žurnāla redakcijā.

*Autoru viedoklis var nesakrist
ar redakcijas kolēģijas viedokli.*

Par faktu pareizību atbild rakstu autori.

Žurnālā publicēti Starptautiskās zinātniski praktiskās konferences "SABIEDRĪBA. CILVĒKS. DROŠĪBA. 2016. DROŠĪBA UN TIESISKĀ KĀRTĪBA ĢEOPOLITISKO RISKU APSTĀKĻOS" pētījumu materiāli. Konferenci 2016. gada 22. aprīlī Rīgā rīkoja Baltijas Starptautiskā akadēmija un sabiedriskā organizācija *Society for Baltic Security*.

SATURS

Policijas tiesību apakšnozare

- A. Feldmanis** Policijas krimināltiesiskā funkcija kā noziedzības ierobežošanas kvintesence – būtība un attīstības perspektīvas 4
- A. Matvejevs** Sabiedrības drošība kā policijas aizsardzības objekts 17
- J. Matisāns** Policijas darbības kontroles nepieciešamība 22
- O. Rimanas** Detektīvdarbības regulējuma Latvijā un Lietuvā salīdzinoša analīze 30

Krimināltiesību apakšnozare

- U. Krastiņš** Šķirtne starp krimināltiesību normu konkurenci un noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību 34
- A. Lieljuksis** DNS paraugu iegūšanas un noformēšanas problēmas kriminālprocesā 38
- Ē. Trejs** Kriminālatbildība par publisku aicinājumu veikt prettiesiskas darbības 47
- A. Persidskis** Vainas formas nozīme noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības kvalifikācijā 54

Darba tiesību apakšnozare

- K. Bite** Alkohola reibums kā uzteikuma iemesls darba un dienesta tiesiskajās attiecībās 64

Starptautisko tiesību apakšnozare

- V. Žilkins** Konstitūcijas prioritāte un starptautisko līgumu nozīme tiesību avotu sistēmā 76

Administratīvo tiesību apakšnozare

- J. Zīle** Administratīvais sods par transportlīdzekļa vadīšanu reibumā 83

Latvijas Zinātnes padomes lēmums Nr. 1–2–1

Rīgā, 2007. gada 23. janvārī

Latvijas Zinātnes padome, pamatojoties uz Latvijas Republikas „Zinātniskās darbības likumu” (19.05.2005.) un „Latvijas Zinātnes padomes nolikumu” (LR MK Noteikumi Nr. 383, 09.05.2006.), nolemj iekļaut LZZP Vispārtzīto recenzējamo zinātnisko izdevumu sarakstā žurnāla „Administratīvā un Kriminālā Justīcija” trīs sadaļas: krimināltiesības, policijas tiesības, kriminālistika un operatīvās darbības teorija.

Latvijas Zinātnes padomes priekšsēdētājs akadēmiķis **J. Ekmanis**

Mūsu adrese

Baltijas Starptautiskās
akadēmijas izdevums
Reģ. apl. Nr.000702194

Lomonosova iela 4, Rīga, Latvija, LV-1019
e-pasts: justicija@bsa.edu.lv
Tālr./fakss: 67100242

In this magazine published study materials from International scientific – practical conference “SOCIETY. PERSON. SECURITY. 2016. SECURITY AND LAW AND ORDER IN GEOPOLITICAL RISKS TERMS”. Conference was organized by Baltic International Academy and *Society for Baltic Security* in Riga on April 22, 2016.

CONTENT

Department of Police Law

- A. Feldmanis.** Criminal law function of police as the quintessence of crime prevention – essence and development perspectives
A. Matvejevs. Public security – object of police protection
J. Matisāns. The need for police action control
O. Rimanas. Comparative analysis of detective work regulation in Latvia and Lithuania

Department of Criminal Law

- U. Krastiņš.** Separation of the competition of criminal law norms and the conceptual aggregation of criminal offences
A. Lieljuksis. The problems of obtaining and processing DNA samples in criminal proceedings
Ē. Treļs. Criminal liability for public incitement to commit illegal acts
A. Persidskis. Role of guilt form in qualification of criminal offences conceptual aggregation

Department of Labour Law

- K. Bite.** Drunkenness as a reason for terminating employment relationship and state service employment relationship.

Department of International Law

- V. Jilkine.** Priority of Constitution and position of international treaties in legal sources system

Department of Administrative Law

- J. Zīle.** Administrative sanctions for driving under the alcohol influence

В настоящем номере журнала опубликованы материалы исследований, обобщённые в докладах и сообщениях Международной научно-практической конференции «ОБЩЕСТВО. ЧЕЛОВЕК. БЕЗОПАСНОСТЬ. 2016. БЕЗОПАСНОСТЬ И ПРАВОПОРЯДОК В УСЛОВИЯХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ РИСКОВ», состоявшейся 22 апреля 2016 года в Риге. Организаторы конференции: Балтийская Международная академия и общественная организация *Society for Baltic Security*.

СОДЕРЖАНИЕ

Отрасль полицейского права

- А. Фелдманис.** Уголовно-правовая функция полиции как квинтэссенция ограничения преступности: сущность и перспективы развития
А. Матвеев. Общественная безопасность – объект полицейской охраны
Ю. Матисанс. Необходимость контроля за действиями полиции
О. Риманас. Сравнительный анализ законов о детективной деятельности (Латвия) и частной детективной деятельности (Литва)

Отрасль уголовного права

- У. Крастиньш.** Разделение конкуренции уголовно-правовых норм и идеальной совокупности преступных деяний

- А. Лиелюкис.** Проблемы получения и оформления образцов ДНК в уголовном процессе
Э. Трель. Уголовная ответственность за публичные призывы к осуществлению противоправных действий
А. Персидскис. Значение формы вины при квалификации идеальной совокупности преступлений

Отрасль трудового права

- К. Бите.** Алкогольное опьянение как причина увольнения в трудовых и служебных правоотношениях

Отрасль международного права

- В. Жилкин.** Приоритет Конституции и место международных договоров в системе источников права

Отрасль административного права

- Я. Зиле.** Административное наказание за управление транспортным средством в состоянии опьянения

In dieser Zeitschrift werden auf der internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz "Öffentlichkeit. Person. Sicherheit. 2016. Sicherheit, Recht und Ordnung bei den heutigen geopolitischen Risiken" gehaltene Vorträge veröffentlicht. Die Konferenz wurde am 22.04.2016 von der Baltischen Internationalen Akademie und e.V. Society for Baltic Security veranstaltet.

INHALT

Fachbereich Polizeirecht

- A. Feldmanis.** Die strafrechtliche Funktion der Polizei als Quintessenz der Einschränkung von Kriminalität: Wesen und Entwicklungsperspektiven
A. Matvejevs. Die öffentliche Sicherheit als Objekt des polizeilichen Schutzes
J. Matisāns. Die Notwendigkeit einer Überwachung der Polizei
O. Rimanas. Gesetzliche Regelungen für das Detektivgewerbe in Lettland und Litauen: eine vergleichende Analyse

Fachbereich Strafrecht

- U. Krastiņš.** Gesetzeskonkurrenzen bei Handlungseinheit im Strafrecht
A. Lieljuksis. Strafprozessuale Probleme bei der Entnahme und Dokumentation von DNA-Proben
Ē. Treļs. Die strafrechtliche Verantwortlichkeit für die öffentliche Aufforderung zu Straftaten
A. Persidskis. Die Bedeutung der Schuldform für die Beurteilung des Vorliegens von Tateinheit

Fachbereich Arbeitsrecht

- K. Bite.** Alkohol als Grund für die Kündigung der Arbeits- und Anordnungsbeziehungen

Fachbereich Internationales Recht

- V. Žilkin.** Die Priorität der Verfassung und die Stelle der internationalen Abkommen im Rechtsquellen-system

Fachbereich Verwaltungsrecht

- J. Zile.** Verwaltungsrechtliche Strafen für den Verkehrsdelikt Alkohol am Steuer

POLICIJAS TIESĪBU APAKŠNOZARE

POLICIJAS KRIMINĀLTIESISKĀ FUNKCIJA KĀ NOZIEDZĪBAS IEROBEŽOŠANAS KVINTESENCE – BŪTĪBA UN ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVAS

*Dr. iur. Ainars Feldmanis,
Talsu rajona tiesas tiesnesis, Latvija*

Ievads

Krimināltiesiskā funkcija ir noziedzības apkarošanas kvintesence, un policijas iesaistīšanās tās īstenošanā visuzskatāmāk atspoguļo noziedzības ierobežošanu. Tiesību evolūcijas gaitā šī funkcija ir atvasināta no vispārējām tiesību funkcijām, un ietver visus nozīmīgākos tiesiskās iedarbības elementus – aizsargājošo, regulējošo, brīdinošo, audzinošo, palīdzības, stimulējošo u.c. Mūsdienās teorijā nodala daudzveidīgas krimināltiesību funkcijas:

- atturēšana no noziegumiem, izmantojot cilvēku bailes no soda;
- sociālā kontrole, aizliedzot uzvedību, kas kaitē citiem cilvēkiem;
- sabiedriskās kārtības uzturēšana, atbalstot sabiedrības sociālās un ekonomiskās struktūras;
- sabiedrības morālā viedokļa atspoguļošana;
- taisnīguma atjaunošana, liekot noziedzniekam atmaksāt par saviem nodarījumiem;
- sods par nepareizu rīcību;
- pelnīts sods kā atmaksa, kas novērš nepieciešamību pēc personīgas atbēdas¹.

Tādējādi krimināltiesiskās funkcijas struktūra var būt komplicēta, un tas, kādi tiesiskās iedarbības elementi un kādās attiecībās ir iekļaujami tās saturā, ir atkarīgs no daudziem faktoriem – sabiedrības vēsturiskās attīstības īpatnībām, tradīcijām, sabiedrisko attiecību un tiesiskās apziņas stāvokļa, sabiedrības sociālās struktūras, noziedzības līmeņa u.c. Papildus šiem faktoriem Latvijas apstākļos ir jāņem vērā arī transformācijas procesu ietekme. Tomēr krimināltiesiskās funkcijas būtība izpaužas vispirms un galvenokārt sabiedrības svarīgāko interešu aizsargāšanā. Tas izriet no literatūrā izplatītākajiem krimināltiesību jēdziena skaid-

rojumiem. Uzskatāmi un apkopojoši šo skaidrojumu būtība ir atspoguļota šādā definīcijā: “Krimināltiesības ir publisko tiesību nozare, kura aptver tiesību normu kopumu, kas nodibina kriminālatbildības priekšnoteikumus, nosaka krimināli sodāmu darbību konkrētas pazīmes, šo darbību izdarīšanas tiesiskās sekas soda veidā, kā arī labošanas un drošības pasākumus”².

Profesors Pauls Mincs ir rakstījis, ka: “Krimināltiesības kā publisko tiesību daļa regulē zināmās robežās attiecības starp indivīdu un noteicoto kopumu, kuru sauc par valsti. Krimināltiesībām pirmā kārtā darīšana ar dzīves ļaunām parādībām – ne tik daudz ar viņas tiesisko iekārtu, kā ar pēdējās traucējumiem. Tomēr krimināltiesību galamērķis ir tiesiskās kārtības apsardzība. Tas apriori izriet no viņu kā vispārējās tiesību sistēmas sastāvdaļas būtības un apstiprinās arī praksē, analizējot īpatnējā, krimināltiesībās centrālo vietu ieņemošā soda institūta juridisko nozīmi”³.

Arī autori, kuri uzsver krimināltiesību sociālās kontroles aspektu, loģiski nonāk pie secinājuma, ka krimināltiesību galvenais uzdevums ir “tiesisko labumu” aizsargāšana⁴.

Lai analizētu krimināltiesiskās funkcijas saturu policijas praktiskās darbības aspektā, ir mērķtiecīgi to strukturēt, izmantojot normatīvajos aktos noteiktos policijas mērķus, un šo mērķu sasniegšanai izmantojamās metodes.

No Krimināllikuma 35. panta un Kriminālprocesa likuma 1. un 22. panta izriet, ka krimināltiesisko attiecību taisnīgs neregulējums ietver divus pamatmērķus – noziegumu novēršanu un nepieļaušanu (brīdinošā, jeb preventīvā funkcija) un nodarījuma rezultātā pārkāptā sociālā taisnīguma atjaunošanu (atjaunojošā funkcija). Tādējādi krimināltiesības nodrošina divas savstarpēji saistītas apakšfunkcijas.

Atbilstoši tiesībsargājošās iedarbības būtībai, tās pamatmetodes ir piespiešana un veicināšana (stimulēšana). Krimināltiesiskās funkcijas praktisko realizāciju atspoguļo šo metožu mijiedarbība abu minēto apakšfunkciju nodrošināšanā. Ideālā tām būtu jābūt līdzsvarā. Policijas lomu šajos procesos ir grūti pārvērtēt, jo tā absolūtajā vairumā gadījumu ne vien konstatē un fiksē krimināltiesisko attiecību rašanās faktu, bet arī piešķir tām sākotnējo ievirzi.

1. Brīdinošā (preventīvā) funkcija

1.1. Piespiešanas metode

Brīdinošā funkcija tiek īstenota galvenokārt piedraudot ar Krimināllikumā paredzēto sodu par konkrētiem noziedzīgiem nodarījumiem. Līdz ar to no tiesiskās regulēšanas viedokļa šī funkcija izpaužas kriminalizējot noteiktas darbības – nostiprinot attiecīgus noziedzīgo nodarījumu sastāvus likumā un paredzot par tiem sodu. Tādējādi piespiešanas metodes pamatā ir divi vispārīgi uzdevumi:

- 1) noziedzīgā nodarījuma sastāva definēšana;
- 2) soda noteikšana par konkrēto nodarījumu.

Obligāts priekšnoteikums šādas piespiešanas efektivitātei ir soda smaguma atbilstība nodarījuma smagumam.

Piespiešanas raksturs, orientācija un saturs vispārējā un speciālajā prevencijā ir atšķirīgs. Vispārējā prevencija aptver visus pasākumus, kas ir vērsti uz to, lai noziedzīgie nodarījumi netiktu izdarīti, savukārt speciālā prevencija vienmēr ir saistīta ar reaģēšanu uz jau notikušu noziedzīgu nodarījumu un atbildības piemērošanu.

No tiesiskās iedarbības viedokļa vispārējās prevencijas būtība izpaužas personu atturēšanā no noziedzīgiem nodarījumiem, brīdinot tās par šādu nodarījumu sekām – sodu. Faktors, kas attur personu no prettiesiskās rīcības, ir bailes no soda. Šādā skatījumā vispārējā prevencija ir informatīva iedarbība uz cilvēka psihi – cilvēki rēķinās ar to, ka likumā ir nostiprinātas soda sankcijas par noteiktām darbībām. Tādējādi šīs sankcijas, kaut arī bez vardarbības, tomēr piespiež cilvēku rīkoties noteiktā veidā, vai atturēties no noteiktām darbībām. Policijas praksē šāda informatīva iedarbība var tikt īstenota dažādos veidos – veicot pārrunas ar personām no "riskā" grupām, sistemātiski informējot apkalpojamā teritorijas iedzīvotājus par izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem un piespriešajiem sodiem, vadot lekcijas un pārrunas skolās u. tml. Viens no šādas preventīvās iedarbības efektivitātes priekšnoteikumiem ir kriminālatbildības nenovēr-

šamības principa garantēšana⁵. Ja noteiktas kopienas iedzīvotāji apzinās, ka tās teritorijā noziegumi netiek reģistrēti, un to atklāšanas procents ir zems, preventīvā iedarbība jau sākotnēji zaudē jēgu. Šādas preventīvās prakses iespējas Latvijā pašlaik ir ierobežotas, jo tam trūkst policijas resursu. Šādas situācijas negatīvās sekas ir grūti prognozējamas⁶.

Vairumā mūsdienu demokrātisko valstu normatīvie akti paredz preventīva rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu, piemēram, personas uzraudzību, ārstēšanās noteikšanu, preventīvo drošības naudu, sprieduma publicēšanu, noteiktu tiesību atņemšanu, aizliegumu dzīvot un uzturēties noteiktā vietā vai pienākumu atrasties noteiktā vietā, brīdinājumu u.c. Šo līdzekļu piemērošanas kritēriji var būt dažādi. Tie var tikt piemēroti tikai iepriekš sodītām personām, vai par konkrēta veida noziegumu sodītām personām⁷. Atsevišķās valstīs šādu nosacījumu nav, bet preventīvie pasākumi tiek piemēroti konkrētos gadījumos, piemēram, vardarbības ģimenē novēršanai, kad vardarbības risku radošā persona ir noteiktās attiecībās ar aizsargājamo personu, vai vajāšanas gadījumos.

Vardarbības draudu novēršanai paredzēti arī citi preventīvi pasākumi, piemēram, Bulgārijā rajona tiesa var uz laiku no trim līdz astoņpadsmit mēnešiem noteikt pienākumu piedalīties speciālās programmās. Savukārt Lielbritānijā ir pieņemts Antisociālas uzvedības likums, saskaņā ar kuru tiesa uz laiku, kas nav mazāks par diviem gadiem, var piemērot antisociālas uzvedības rīkojumu plašam personu lokam. Šādu rīkojumu var izdot attiecībā uz personām no 10 gadu vecuma. Antisociālās uzvedības rīkojums ir tiesas nolēmums, kurš aizliedz konkrētas bīstamību radošas vai iebiedējošas darbības, piemēram, draudēšanu, iebiedēšanu, traucējošu darbību, laika pavadīšanu ar noteiktu personu grupu un konkrētu vietu apmeklēšanu. Tā mērķis ir konkrētas personas, piemēram, kaimiņa, vai pat veselu kopienu aizsardzība no uzvedības, kas apdraud citas personas vai negatīvi ietekmējusi to dzīves kvalitāti. Šos piespiedu līdzekļus var prasīt piemērot jebkura no šādām institūcijām: pašvaldības, policija un reģistrēti sociālie namīpašnieki un mājokļu darbības fondi. Šāda rīkojuma pārkāpšana ir noziedzīgs nodarījums, par kuru vainīgā persona var tikt sodīta ar naudas sodu vai brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem.

Latvijā šādu speciālo normatīvo aktu nav. Ministru kabineta 2013. gada 4. jūnija sēdē pieņemta Preventīvo piespiedu līdzekļu koncepcija⁸.

2014. gada 31. martā spēkā stājušies grozījumi likumos, kas ievieš personisko tiesību pagaidu aizsardzības līdzekļu institūtu.

Civilprocesa likuma⁹ 250.⁴³ pantā ir noteikts, ka pagaidu aizsardzība pret vardarbību pieļaujama prasībās par laulības neesamību vai šķiršanu, prasījumos personisku aizskārumu dēļ, prasībās par uzturēšanas līdzekļu piedziņu, prasībās par pušu kopīgā mājokļa dalīšanu, kurā tās dzīvo vienā mājsaimniecībā, vai tā mājokļa lietošanas kārtības noteikšanu, kurā puses dzīvo vienā mājsaimniecībā, un lietās, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām. Likuma 250.⁴⁵ panta pirmajā daļā ir noteikts, ka, ja pret personu ir vērsta jebkāda fiziska, seksuāla, psiholoģiska vai ekonomiska vardarbība, kas notiek starp bijušajiem vai esošajiem laulātajiem vai citām savstarpēji saistītām personām neatkarīgi no tā, vai aizskārējs dzīvo vai ir dzīvojis vienā mājsaimniecībā ar aizskarto personu, tiesa vai tiesnesis pēc personas motivēta pieteikuma vai pieteikuma, kas iesniegts ar policijas starpniecību, var pieņemt lēmumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību.

Bāriņtiesu likuma¹⁰ 19.¹ panta pirmajā daļā ir noteikts, ka, ja bērna vecāks vai aizbildnis objektīvu iemeslu dēļ nav iesniedzis bērna interesēs tiesai pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, bāriņtiesa bērna interesēs iesniedz šo pieteikumu tiesai.

Likuma "Par policiju"¹¹ 10. panta pirmās daļas 21. punktā ir noteikts policijas darbinieka pienākums novērst tūlītējus draudus, ja persona, kas atrodas mājoklī vai tā tuvumā, var nodarīt kaitējumu šajā mājoklī pastāvīgi dzīvojošas personas dzīvībai, brīvībai vai veselībai, līdz tiesa izskata jautājumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. 22. punktā ir noteikts pienākums kontrolēt, kā tiek pildīti tiesas vai tiesneša lēmumi par pagaidu aizsardzību pret vardarbību.

Līdz ar to jāsecina, ka normatīvo aktu līmenī vispārējā prevencija attiecībā uz personu piespiedu atturēšanu no noziedzīgiem nodarījumiem ir iestrādāta nepilnīgi. Faktiski tā ir attiecināma tikai uz vardarbību ģimenē.

Speciālā prevencija ir saistīta ar reālām negatīvām sekām vainīgajai personai. Piespiedu iedarbība izpaužas konkrētā soda veida piemērošanā, un praksē jautājums par šīs iedarbības orientāciju ir komplicēts. Tradicionāli smagākie sodi (piemēram, brīvības atņemšana) parasti prioritāri tiek orientēti uz pašu nodarījumu – tā raksturs un smagums jau pats par sevi liek izolēt tā izdarītāju. Šāda iedarbība

ir plašāka – reakcija uz pašu nodarījuma faktu aptver pašu izdarītāju, būtiski ierobežojot viņa tiesības, un vienlaikus uzskatāmi brīdina un tādējādi attur citas personas no noziedzīgiem nodarījumiem. Viegļāku un alternatīvo sodu (piemēram, tiesību atņemšana, piespiedu darbs, naudassods) iedarbība ir zināmā mērā sašaurināta – tā ir orientēta vairāk uz vainīgo personu. Nekonstatējot personības pretsabiedrisku ievirzi, arī ar brīvības atņemšanu nesaistīts sods var sasniegt savu mērķi.

Kriminālatbildības efektivitātes būtiskākais priekšnoteikums ir izmeklēšanas kvalitāte, un šeit policijas lomu ir grūti pārvērtēt – tai ir jānodrošina, pirmkārt, visu lietas izlemšanai nozīmīgo faktu un apstākļu noskaidrošana un, otrkārt, personu kriminālprocesuālo tiesību ievērošana, īpaši piemērojot spēku un procesuālos piespiedu līdzekļus. Lietas faktisko apstākļu veiksmīga noskaidrošana var izrādīties vērtīga, ja izmeklēšanas gaitā ir pieļauti būtiski procesuālie pārkāpumi.

Kaut arī policija nepiemēro kriminālsodus, tās kvalitatīvs darbs būtiski iespaido personu saukšanu pie kriminālatbildības. Lai piemērotu kriminālsodu, katrā konkrētajā gadījumā pirmstiesas izmeklēšanā ir jānoskaidro svarīgāko krimināltiesisko institūtu esamība un saturs, piemēram, nodarījuma sastāvs, vainas formas, personas pieskaitāmība, līdzdalības formas, kriminālatbildību izslēdzoši apstākļi, atbildību mīkstinoši un pastiprinoši apstākļi u.c.

Pirmstiesas izmeklēšanā būtiska nozīme ir kriminālprocesuālajam aspektam.

Kriminālprocesa likuma¹² 6. pantā ir noteikts, ka amatpersonai, kura pilnvarota veikt kriminālprocesu, ikvienā gadījumā, kad kļuvis zināms kriminālprocesa uzsākšanas iemesls un pamats, ir pienākums savas kompetences ietvaros uzsākt kriminālprocesu un novest to līdz **Krimināllikumā** paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam. Šī likuma 384. pantā ir noteikts pirmstiesas kriminālprocesa saturs – pirmstiesas kriminālprocesā, veicot izmeklēšanu un kriminālvajāšanu, jānoskaidro:

- 1) vai ir noticis noziedzīgs nodarījums;
- 2) persona, kura saucama pie kriminālatbildības;
- 3) vai ir pamats kriminālprocesa izbeigšanai, pabeigšanai vai virzīšanai uz tiesu. Likuma 29. panta pirmajā daļā ir noteikti izmeklētāja kā procesa virzītāja pienākumi. Šī panta otrās daļas 1. punktā ir noteiktas izmeklētāja kā procesa virzītāja tiesības pieņemt jebkuru procesuālo lēmumu.

Kriminālprocesa likuma 124. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka pierādīšanas priekšmets ir visu kriminālprocesa gaitā pierādāmo apstākļu kopums un ar tiem saistītie fakti un palīgfakti. Šī panta otrajā daļā ir noteikts, ka kriminālprocesā pierādāma noziedzīga nodarījuma sastāva esamība vai neesamība, kā arī citi Krimināllikumā un šajā likumā paredzētie apstākļi, kuriem ir nozīme konkrēto krimināltiesisko attiecību taisnīgā noregulējumā.

Kriminālprocesa likuma 126. panta otrajā daļā ir noteikts, ka pierādīšanas pienākums pirmstiesas kriminālprocesā ir procesa virzītājam. 127. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka pierādījumi kriminālprocesā ir jebkuras likumā paredzētajā kārtībā iegūtas un noteiktā procesuālajā formā nostiprinātas ziņas par faktiem, kurus kriminālprocesā iesaistītās personas savas kompetences ietvaros izmanto pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamības vai neesamības pamatošanai. Šī panta otrajā daļā ir noteikts, ka kriminālprocesā iesaistītās personas kā pierādījumus var izmantot tikai ticamas, attiecināmas un pieļaujamas ziņas par faktiem.

Atbilstoši minētajam Kriminālprocesa likums prezumē, ka Valsts policija, konstatējot likumā noteikto pamatu, visos gadījumos uzsāks un pilnīgi un vispusīgi izmeklēs visus kriminālprocesus, veicot katrā no tiem visas nepieciešamās procesuālās un izmeklēšanas darbības, kā arī operatīvās darbības pasākumus. Statistika apliecina, ka Valsts policija ir galvenais noziedzīgo nodarījumu apkarotājs – tā izmeklē vairāk nekā 95% no visiem valstī uzsāktajiem kriminālprocesiem¹³. Vienlaikus statistikas dati par laika periodu no 2007. gada līdz 2012. gadam iezīmē divas stabilas negatīvas tendences – policijas slodze noziegumu apkarošanas jomā pastāvīgi pieaug un vienlaikus pieredzējušu un augsti kvalificētu policijas darbinieku skaits nepārtraukti samazinās.

Neskatoties uz to, ka Kriminālprocesa likumā, kurš stājās spēkā 2005. gada 1. oktobrī, paredzētā kriminālprocesa kārtība salīdzinājumā ar līdz tam spēkā esošo Kriminālprocesa kodeksu ir izlietoto resursu ziņā apjomīgāka un izvirza augstākas prasības izmeklētājiem, pēc četriem gadiem tika pieņemts politisks lēmums likvidēt Policijas akadēmiju, neparedzot ilgtermiņa alternatīvu risinājumu¹⁴. Tika paaugstinātas Kriminālprocesa likumā ietvertās civiltiesību nodrošināšanas prasības (izmeklēšanas tiesnešu institūts, mazāki aizturēšanas termiņi, tulkošana, informācijas pieejamības nodrošināšanas prasības), procesuālo

dokumentu noformēšanas prasības, noteikti papildus pienākumi procesa virzītājiem pašiem vadīt informāciju dažādās informācijas sistēmās u.c. Izmeklētāju sagatavošanas līmenī netika arī reaģēts uz izmaiņām noziedzības struktūrā. Piemēram, narkotiku izplatības problēmai, ekonomisko un ar moderno tehnoloģiju izmantošanu saistīto noziegumu atklāšanai un izmeklēšanai ir nepieciešama specifiska, augsta profesionālā sagatavotība.

Valsts policijas attīstības koncepcijas projektā¹⁵ ir plaši un vispusīgi analizēti iepriekš minētie un citi faktori, kas iespaido situācija noziedzības apkarošanas jomā. Tā rezultātā identificētas šādas būtiskākās problēmas:

- policijai ir jāveic apjomīgas izmeklēšanas darbības neatkarīgi no noziedzīgā nodarījuma radītā kaitējuma, tā sabiedriskās bīstamības un pieejamajiem resursiem;
- kriminālprocesu izmeklēšanas uzdošana izmeklēšanai nespecializētām policijas amatpersonām un tā ietekme uz izmeklēšanas kvalitāti;
- atšķirīgas prokuroru prasības pietiekamu pierādījumu apjomam personas saukšanai pie kriminālatbildības;
- vienkāršoto kriminālprocesa formu, t. sk. pirmstiesas kriminālprocesa neatliekamības kārtībā mehānisma neefektīva izmantošana;
- atšķirīga izpratne par procesuālo un izmeklēšanas darbību minimālo apjomu gan policijas un prokuratūras starpā, gan pašu prokuroru starpā;
- Valsts policijas un prokuratūras noziedzības apkarošanas prioritāšu atšķirības.

Minēto problēmu risināšanai koncepcijas projektā ir paredzēti 2 varianti:

- 1) Kriminālprocesa obligātuma principā ietvertā pienākuma “novest kriminālprocesu līdz krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam” īstenošanas izņēmumu kārtības un nosacījumu pārskatīšana ar mērķi padarīt kriminālprocesu ekonomiskāku, efektīvāku un sabalansētu ar kriminālprocesu izmeklēšanā patērētajiem un noziedzīgo nodarījumu novēršanai nepieciešamajiem resursiem. Šī varianta īstenošanai paredzēts līdz 2016. gada 30. jūnijam izstrādāt un iesniegt izskatīšanai Ministru kabinetā likumprojektu “Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, paredzot kriminālprocesa izmeklēšanas vienkāršošanu, noziedzīga nodarījuma smagumam samērīgu izmeklēšanas īstenošanu, kriminālprocesa apturēšanas, izbeigšanas nosacījumu pārskatīšanu.

2) Optimāla Kriminālpolicijas amatpersonu (izmeklētāju) skaita nodrošināšana, lai kvalitatīvi un vispusīgi izmeklētu visus reģistrētos noziedzīgos nodarījumus. Šī varianta īstenošanai paredzēts ierosināt papildu valsts budžeta līdzekļu piešķiršanu Iekšlietu ministrijai 900 izmeklētāju amata vietu uzturēšanai.

Koncepcijas projektā cita starpā secināts, ka liela daļa Valsts policijas vispārējās attīstības problēmu gan noziedzības novēršanā, gan apkarošanā balstās uz nepietiekamu personāla profesionālo sagatavotību un pieejamo apmācību programmu nepietiekamu atbilstību Valsts policijas attīstības vajadzībām. Konstatētas arī tādas būtiskas problēmas kā policijas darbinieku profesiju standartu neesamība, Valsts policijas tiesu ekspertiem piemērotas apmācības programmas neesamība Latvijā, policijas amatpersonu izglītības neatbilstība likuma prasībām un šo amatpersonu motivācijas trūkums iegūt attiecīgo izglītību.

Ne mazāk svarīga par kriminālprocesuālo darbību ir kriminālmeklēšana. Tā ir pasākumu kopums, ko atklātā vai slēptā veidā īsteno speciāli tam pilnvarotas policijas struktūrvienības un amatpersonas. Šie pasākumi ir vērsti uz noziegumu atklāšanu, novēršanu un pārtraukšanu, tādu personu, kas izvairās no izmeklēšanas un tiesas, meklēšanu, bezvēsts pazudušu personu meklēšanu, informācijas par gatavotiem noziegumiem, vai citas informācijas iegūšanu, nolūkā nodrošināt sabiedrības drošību. Kriminālmeklēšana ietver gan vispārējus meklēšanas pasākumus, kam var nebūt krimināls raksturs (piemēram, bezvēsts pazudušu personu meklēšana), gan īpašus – operatīvās darbības pasākumus. Kriminālmeklēšanas darbības var iedalīt divās grupās – pirmkārt, tās ir darbības, kas tieši vērstas uz noziegumu atklāšanu un pārtraukšanu, vainīgo personu un bezvēsts pazudušo personu meklēšanu utt. Otrkārt, tā ir visdažādākā veida policejiskās informācijas iegūšana, apstrāde un izmantošana.

Īpaša nozīme kriminālmeklēšanā ir operatīvajai darbībai, jo tā ietver iedarbīgu un efektīvu paņēmienu pielietošanu, kas var būtiski aizskart personu tiesības. Šo darbību reglamentē Operatīvās darbības likums¹⁶. Šī likuma 1. pantā ir noteikts, ka operatīvā darbība ir šajā likumā noteiktajā kārtībā un ar likumu īpaši pilnvarotu valsts institūciju amatpersonu atklātas un slepenas tiesiskas darbības, kuru mērķis ir aizsargāt personu dzīvību un veselību, tiesības

un brīvības, godu, cieņu un īpašumu; nodrošināt Satversmi, valsts iekārtu, valstisko neatkarību un teritoriālo neaizskaramību, valsts aizsardzības, ekonomisko, zinātnisko un tehnisko potenciālu un valsts noslēpumus pret ārējiem un iekšējiem apdraudējumiem. Likuma 2. panta pirmajā daļā ir noteikti operatīvās darbības uzdevumi, 4. pantā ir noteikti operatīvās darbības principi, 6. panta pirmajā daļā ir noteikti konkrēti operatīvie pasākumi, 7. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka operatīvās darbības pasākumus var veikt vispārējā un sevišķajā veidā. Atbilstoši minētajam tiesiskajam regulējumam kvalitatīvi un likumīgi veikta operatīvā darbība ir obligāts priekšnoteikums policijas efektīvai cīņai ar noziedzību. Šāda darbība prasa augstu policijas darbinieku kvalifikāciju.

Ļoti svarīgs kriminālmeklēšanas metodes elements ir informācijas ieguve. Policijas darbā izmantojamā informācija ir daudzveidīga. 2009. gadā Latvijā ir izstrādāta "Koncepcija par Kriminālizlūkošanas modeli Valsts policijā"¹⁷. Saskaņā ar šo koncepciju kriminālizlūkošana ir darbību un procesu kopums, kas vērsts uz informācijas un zināšanu par likumpārkāpumiem un tos izdarījušām personām iegūšanu, nolūkā veikt pasākumus, kas nākotnē novērsīs prognozējamo noziedzības pieaugumu/izmaiņas vai to nelabvēlīgās izpausmes. Kriminālizlūkošana ir arī Valsts policijā esoša informācijas par likumpārkāpumiem, tajā skaitā noziedzīgiem nodarījumiem, noziegumu izdarījušām personām, noziedzīgām grupām, kā arī iespējamiem sabiedriskās kārtības apdraudējumiem ieguves, apkopošanas, analīzes, reģistrēšanas/paziņošanas un izplatīšanas sistēma, ko nodrošina Valsts policijas atbildīgās amatpersonas Valsts policijas normatīvajos aktos noteiktas kompetences ietvaros. Kriminālmeklēšanas modelis ir efektīvi realizēta stratēģija cīņai ar noziedzīgiem nodarījumiem, īpaši organizēto noziedzību, kura balstīta uz kriminālizlūkošanas procesā iegūtajiem rezultātiem.

Ar Kriminālizlūkošanas modeļa ieviešanu tika paredzēts atrisināt vairākas problēmas policijas darbā:¹⁸

- nebija vienotas izpratnes par kriminālizlūkošanu, kā rezultātā nebija izstrādāti vienoti un kopīgi kriminālizlūkošanas datu vākšanas un apstrādes kritēriji;
- nesistemātiska un neefektīva informācijas aprites darba organizācija starp nacionālajām tiesībaizsardzības iestādēm;
- nepietiekoša informācijas plūsma un ātrums starp tiesībaizsardzības iestādēm;

- dažādas prasības attiecībā pret informācijas apstrādi, kā rezultātā trūkumi informācijas kvalitātes jomā;
- informācija ir klasificēta ar pārāk augstu klasifikācijas pakāpi;
- klasificētas informācijas plūsmu organizējošās infrastruktūras trūkums;
- atšķirīga pieeja tiesībsardzības iestāžu kompetenču sadalījumā, kas rada funkciju dublēšanos;
- vienotas informācijas sistēmas trūkums, kurā apkopotu un apstrādātu kriminālizlūkošanas informāciju;
- Vērtējot Kriminālizlūkošanas modeļa atbilstību Valsts policijas attīstības koncepcija projektā¹⁹ ir identificētas šādas problēmas:
  - materiāltehniskās bāzes trūkuma dēļ kriminālizlūkošanas un operatīvās darbības rezultātā iegūtās informācijas apmaiņa un analīze norit neefektīvi gan starp Valsts policijas struktūrvienībām, gan arī ar citām tiesību aizsardzības iestādēm;
  - metodiska rakstura materiāli Valsts policijas koledžā, ir nepietiekamā apjomā;
  - Latvijā nav izstrādāts un ieviests apmācību kurss operatīvās analīzes un stratēģiskās analīzes jomā;
  - ierobežotas iespējas nodrošināt Valsts policijas ekspertu (analītiķu) profesionālo pilnveidi Eiropola vai citu valstu organizētajās apmācībās un pieredzes apmaiņas aktivitātēs;
  - profesionālās pilnveides izglītības programma "Kriminālizlūkošanas modelis Valsts policijā", beidzoties ES līdzfinansētajam kriminālizlūkošanas modeļa ieviešanas projektam, vairs nav īstenota un nav arī aktualizēta.

Koncepcijā ir paredzēti 3 varianti informācijas sistēmu izveidei, nodrošinot arī analītiskās programmatūras iegādi Valsts policijas kriminālpolicijas struktūrvienību analītiķu apmācībai un darbam. Visiem šiem variantiem ir nepieciešami ievērojami papildus valsts budžeta līdzekļi.

1.2. Veicināšanas (stimulēšanas) metode

Atšķirībā no piespiešanas metodes, kura brīdina gan par pašas darbības nepieļaujamību, gan tās sekām, veicināšanas metode brīdina tikai par sekām un kalpo par krimināltiesisko līdzekli šo seku novēršanai. Šīs metodes papildina un kompensē viena otru, un praksē ne vienmēr tās var precīzi nodalīt. Šajā sakarā jāņem vērā, ka,

atbilstoši regulatīvajai orientācijai un saturam, veicināšanas metodes pamatā ir iedarbība uz personas pārliecību ar pozitīvu tiesisko stimulu palīdzību.

Mūsdienu demokrātiskas policijas sadarbības stratēģijas pamatā ir spēka pielietošanas aizstāšana ar sociālo partneru (skolas, ģimenes u.c.) pārliecināšanu. Līdz ar to vispārējā preventijā veicināšana izpaužas policijas dialogā ar sabiedrību. Šīs metodes pielietošana prasa augstu policijas profesionālo sagatavotību, kas ietver specifiskas zināšanas socioloģijā, psiholoģijā, komunikācijas prasmes u. tml. Atšķirībā no piespiešanas metodes, kad informēšanas ceļā, piedraudot ar negatīvām sekām, personas tiek piespiestas atturēties no noziedzīgiem nodarījumiem, veicināšanas metode ir orientēta uz pozitīvas personas tiesisko pārliecības veidošanu.

Mūsdienu demokrātiskas policijas darbībā vispārējās preventijas pamatā ir uz sabiedrību vērstis un problēmorientēts policijas darbs.

Speciālajā preventijā jautājums par veicināšanu ir komplikētāks. Pēc notikuša noziedzīga nodarījuma veicināšana pamatā ir orientēta uz vainīgās personas ieinteresētību likumpaklausīgā uzvedībā, stimulējot šādu uzvedību ar kriminālatbildības mīkstināšanu.

Vispirms jāņem vērā, ka ne katra krimināltiesiskā norma, kas atvieglo vainīgā stāvokli, ir veicināšanas norma.

Piemēram, Krimināllikuma²⁰ 65. panta 2.¹ daļas norma, kas paredz tiesas tiesības noteikt nepilngadīgām personām brīvības atņemšanas sodu, kas ir zemāks par likumā noteikto minimālo robežu, arī gadījumos, ja tiesa atzinusi, ka noziedzīgais nodarījums izdarīts atbildību pastiprinošos apstākļos, nav veicināšanas norma, jo tā nesatur pozitīvus tiesiskos stimulus. Tā tikai nostiprina nepilngadīgas personas īpašu tiesisko statusu. Attiecībā uz nepilngadīgo veicināšanas norma ir ietverta, piemēram, Krimināllikuma 66. panta pirmajā daļā, kas paredz iespēju nepilngadīgo atbrīvot no piespriedē soda, piemērojot likumā noteiktos audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, ievērojot noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas īpašus apstākļus un par vainīgā personību iegūtās ziņas, kas mīkstina viņa atbildību.

Vispārēja veicināšanas norma ir ietverta arī Krimināllikuma 58. panta otrajā daļā, kas paredz, ka personu, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, izņemot noziedzīgus nodarījumus, kuru rezultātā iestājusies cilvēka nāve, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja

ir izlīgums ar cietušo vai viņa pārstāvi un persona pēdējā gada laikā nav tikusi atbrīvota no kriminālatbildības par tīša noziedzīgo nodarījuma izdarīšanu, noslēdzot izlīgumu, un pilnīgi novērsusi ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu radīto kaitējumu vai atlīdzinājusi nodarīto zaudējumu.

Specifiska veicināšanas norma ir ietverta Kriminālprocesa likuma 249. panta pirmajā daļā, kas paredz procesuālā piespiedu līdzekļa grozīšanu vai atcelšanu. Vienlaikus šī panta otrā daļa paredz vairāk ierobežojoša drošības līdzekļa piemērošanu, ja persona pārkāpj piemērotā drošības līdzekļa noteikumus vai nepilda savus procesuālos pienākumus.

Atsevišķi krimināltiesību institūti vienlaikus ietver gan veicināšanu, gan piespiešanu. Viens no praksē visizplatītākajiem ir nosacīta notiesāšana.

Krimināllikuma 55. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka, ja, nosakot sodu – brīvības atņemšana – ilgāku par trim mēnešiem, bet ne ilgāku par pieciem gadiem, tiesa, ņemot vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, vainīgā personību un citus lietas apstākļus, iegūst pārliecību, ka vainīgais, sodu neizciešot, turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus, tā vainīgo var notiesāt nosacīti. Panta otrajā daļā ir noteikts, ka tiesa nolemj sodu neizpildīt, ja tās noteiktajā pārbaudes laikā notiesātais neizdarīs jaunu noziedzīgu nodarījumu, nepārkāps sabiedrisko kārtību un izpildīs kriminālsodu izpildi reglamentējošā likumā paredzētos un Valsts probācijas dienesta noteiktos pienākumus.

Minētā panta devītajā daļā ir noteikts, ka, ja nosacīti notiesātais bez attaisnojoša iemesla nepilda kriminālsodu izpildi reglamentējošā likumā paredzētos vai Valsts probācijas dienesta noteiktos pienākumus, tiesa, pamatojoties uz Valstsprobācijasdienesta iesniegumu, var pieņemt lēmumu par spriedumā noteiktā soda izpildīšanu notiesātajam vai pārbaudes termiņa pagarināšanu līdz vienam gadam. Panta desmitajā daļā ir noteikts, ka, ja nosacīti notiesātais pārbaudes laikā izdara jaunu noziedzīgu nodarījumu, viņam piespriestsais sods ir izpildāms un tiesa nosaka sodu saskaņā ar šā likuma 51. un 52. pantā paredzētajiem noteikumiem.

Atbilstoši minētajam regulējumam nosacīts sods ir piespiešanas līdzeklis, jo ierobežo vainīgā tiesības un brīvības. Tajā pašā laikā tas stimulē personas pozitīvu postkriminālo uzvedību, un, ja tas tiek panākts, personas stāvoklis tiek būtiski atvieglots. Ja vainīgais pārkāpj viņam noteiktos ierobežojumus vai izdara jaunu noziedzīgu

nodarījumu, tiesiskais stimulants tiek aizstāts ar piespiešanu.

Visos likumā paredzētajos gadījumos obligāts priekšnoteikums personas stāvokļa atvieglošanai ar tiesiskā stimula palīdzību ir vainīgās personas pārliecību vērtēšana. Tiesību piemērotājam ir jāvērtē vainīgā rīcības motīvi, personība un galu galā jākonstatē viņa motivācija ievērot likuma prasības. Ņemot vērā krimināltiesību imperatīvo raksturu, tiesiskos stimulus nedrīkst piemērot formāli, tādējādi ignorējot piespiešanas kā vainīgā gribas apspiešanas krimināltiesisko nozīmi. Tas var novest pie netaisnīgas likuma piemērošanas. Šajā sakarā zīmīgi, ka kopš 2013. gada 1. aprīļa Krimināllikuma 58. panta otrā daļa cita starpā ir papildināta ar noteikumu par pilnīgu zaudējumu atlīdzināšanu kā obligātu priekšnoteikumu atbrīvošanai no kriminālatbildības uz izlīguma pamata.

Īpaši svarīgi ir nepieļaut veicinošo (stimulējošo) elementu nepamatotu dominēšanu pār piespiešanu, piemērojot daudzfunkcionālus krimināltiesību institūtus. Pretējā gadījumā nevar tikt nodrošināts viens no krimināltiesību pamatprincipiem – soda neizbēgamības princips. Tādēļ, piemēram, nosacīti notiesājot personu, tās uzraudzība ir konsekventi jārealizē līdz pārbaudes laika beigām.

Policijas loma veicināšanas metodes pielietošanā var izpausties gan tieši piemērojot tiesiskos stimulus, atbilstoši savai kompetencei (piemēram, kriminālprocesa izbeigšana, pamatojoties uz vainīgā un cietušā izlīgumu Kriminālprocesa likuma 377. panta 9. punktā paredzētajos gadījumos, procesuālā piespiedu līdzekļa grozīšana vai atcelšana u. tml.), gan netieši.

Praksē policijas darbinieki ne vienmēr apzinās savu netiešu iesaistīšanos tiesisko stimulu realizācijā. Līdz ar to šai darbībai nav sistemātisks raksturs un veicināšanas metodes iespējas netiek pilnvērtīgi izmantotas. Piemēram, policijai ir nozīmīga loma pieminētās nosacītās notiesāšanas piemērošanā. Metodiskā līmenī tā izpaužas divos virzienos. Pirmkārt, pamats tiesas pārliecībai par nosacītu notiesāšanu ir vispusīgs personas postkriminālās uzvedības novērtējums jau kopš nozieguma izdarīšanas brīža. Tādēļ ir svarīgi jau sākotnēji personai izskaidrot personai prasības un noteikumus, kas eventuāli var būt par pamatu tās stāvokļa atvieglošanai, tādējādi jau pēc nodarījuma stimulējot personas pozitīvu uzvedību. Ne mazāk svarīgi ir jau kopš procesa uzsākšanas precīzi konstatēt un fiksēt personas

postkriminālo uzvedību, īpaši attieksmi pret apsūdzību, tās izmaiņas, vaļsirdīgu atzīšanos, labprātīgu kaitējuma novēršanu, sadarbību ar procesa virzītāju utt. Iespējami pilnīgākas un precīzākas pirmstiesas izmeklēšanā noskaidrotās ziņas par minētajiem apstākļiem būtiski samazina risku nepamatoti piemērot nosacītu sodu, vai arī otrādi – to nepiemērot, esot pietiekamam pamatam.

Otrkārt, veicot nosacīti notiesātā uzraudzību, probācijas dienestam ir svarīgs policijas atbalsts un savstarpēja sadarbība. Liela nozīme ir sistemātiskai informācijas apmaiņai, kā arī praktiskai sadarbībai – personas uzraudzība ietver arī tās pārbaudi dzīvesvietā, un konfliktsituācijas probācijas dienestam nav ne pilnvaru, ne reālu iespēju lietot spēku, speciālos līdzekļus vai ieroci.

Līdzīgi policija netieši nodrošina arī citu tiesisko stimulu piemērošanu, un tās loma ir būtiska, īpaši starpinstitucionālās sadarbības aspektā.

2. Atjaunojošā funkcija

2.1. Aizskartā interese kā taisnīguma kritērijs

No policijas praktiskās darbības viedokļa aizsargājošā funkcija daļēji "pārklājas" ar brīdinošo funkciju. Abu šo funkciju nodalīšanas "robežu" nosaka aizsargājamās sabiedriskās attiecības un sociālais taisnīgums. Ja krimināltiesību preventīvās iedarbības rezultātā personas aturas no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, aizsargājamās attiecības paliek neskartas, turpretī noziedzīga nodarījuma izdarīšana noved pie aizsargājamo attiecību aizskārums.

Lai arī cik nenozīmīgs, būtisks vai pat neatgriezenisks (piemēram, cilvēka nāve) būtu šo attiecību un tajās ietvertā sociālā taisnīguma aizskārums, krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums prezumē šī taisnīguma atjaunošanu. Tā ir orientēta divos virzienos – vainīgā sodīšanā un kaitējuma atlīdzināšanā.

Sociālais taisnīgums ir vispārējs mērķis, savukārt tā sasniegšanai izmantojamie līdzekļi ir taisnīguma princips un to garantējošās tiesību normas. Krimināltiesībās divas galvenās taisnīguma principa prasības ir soda individualizācija un dubultās sodīšanas nepieļaujamība.

Atšķirībā no brīdinošās funkcijas, kura ir vērsta uz noziedzīgu nodarījumu nepieļaušanu, atjaunojošā funkcija ir vērsta uz aizskarto tiesisko attiecību restaurāciju. Līdz ar to prioritāras ir šīs konkrētās aizskartās tiesības (cietušā tiesības) vai tiesiskās intereses (vispārīgas tiesiskās

intereses, gadījumos, ja cietušā nav, piemēram, noziedzīgie nodarījumi, kas paredzēti Krimināllikuma 253.² un 262. pantā). Šī prioritāte attiecas ne vien uz kaitējuma atlīdzināšanu, bet arī uz vainīgā sodīšanu. Tādējādi, izvirzot priekšplānā aizskartās intereses, tās kļūst par papildus kritēriju preventīvās darbības un īpaši speciālās prevencijas vērtēšanai.

Tas nozīmē, ka visi iepriekš aplūkotie piespiešanas un veicināšanas metodes mijiedarbības aspekti krimināltiesisko normu piemērošanas procesā ir jāvērtē ne vien no vainīgā, bet arī un galvenokārt no cietušā pozīcijām. Gan sodam, gan pozitīvajiem tiesiskajiem stimuliem ir jābūt vērstiem uz taisnīguma kā sabiedrības pamatvērtības atjaunošanu.

Minētā kontekstā ļoti komplicēti un "jūtīgi" ir tādi krimināltiesību institūti kā nosacīta notiesāšana, izlīgums, nosacīta pirmstermiņa nosacīta pirmstermiņa atbrīvošana no soda u.c. Arī tik būtisks jautājums kā kaitējuma kompensācija var tikt atrisināts divējādi – piespiedu kārtā piedzenot no vainīgā ar tiesas spriedumu vai labprātīgi atlīdzinot.

Atjaunojošās funkcijas realizācijā policijas loma visuzskatāmāk izpaužas darbā ar cietušajām personām. Nepārspīlējot var teikt, ka cietušā aizskarto tiesību restaurēšanā un taisnīguma atjaunošanā policijas darbībām (īpaši sākotnējām) bieži vien ir izšķiroša nozīme.

Noziedzīgo nodarījumu kvalitatīva izmeklēšana neapšaubāmi ir svarīgs priekšnoteikums taisnīguma atjaunošanai, un pamatā tā tiek veikta speciālās prevencijas ietvaros.

2.2. Kriminālprocesuālā forma

No policijas praktiskās darbības viedokļa atjaunojošajā funkcijā ir jāizdala formālā un saturīgā puse. Pirmā no tām pamatā ir saistīta ar kriminālprocesuālās formas konsekventu ievērošanu, kas ir vispārobligāts priekšnoteikums jebkādam krimināltiesiskām sekām. Šīs formas aizpildīšana ar saturu ietver ļoti daudzveidīgas policijas darbības atbilstoši katrai konkrētajai situācijai.

Kriminālprocesuālās formas garantēšanai vispirms ir svarīgi precīzi ievērot cietušā statusa iegūšanas un realizācijas pamatnoteikumus (Kriminālprocesa likuma 95., 96., 104., 105. pants). Minēto normu piemērošana nedrīkst būt formāla, turklāt praksē bieži vien interešu aizskārums konstatēšanas un cietušā pārstāvības jautājumi ir komplicēti. Darbam ar cietušo ir

nepieciešama individuāla pieeja katrā konkrētajā gadījumā sākot ar informēšanu par tiesībām un pienākumiem, to izskaidrošanu, aizstāvības nodrošināšanu un beidzot ar cietušā pratināšanu un citiem krimināltiesiskajiem pasākumiem cietušā tiesību nodrošināšanā. Īpaši komplicētas var būt situācijas, kas saistītas piemēram, ar vardarbību ģimenē pret nepilngadīgo. Praksē nereti šādi gadījumi ilgstoši ir sociālo dienestu redzeslokā un kompetencē, kur pieeja var būt atšķirīga, un tad cietušā interešu aizsardzībā izšķiroša nozīme ir policijas sadarbībai ar šīm institūcijām.

No cietušā tiesību un interešu viedokļa, komplicēts var būt jautājums par piedalīšanos izmeklēšanas darbībās. Saskaņā ar likuma 103. panta otro daļu cietušajam nav pienākuma izmantot savas procesuālās tiesības un viņu nevar aicināt vai pakļaut piespiedu atvešanai, ja viņš netiek aicināts sakarā ar nepieciešamību piedalīties izmeklēšanas darbībā. Šādas nepieciešamības vērtēšanā procesa virzītājam ir jāņem vērā dažādi faktori, piemēram, atkārtota ierašanās, atkārtoti negatīvi morāli pārdzīvojumi, tikšanās ar lietas dalībniekiem u. tml. var izraisīt papildus neērtības cietušajam un līdz ar to arī viņa noraidošu attieksmi pret kriminālprocesu. Īpaši rūpīgi šis procesuālais aspekts ir jāvērtē attiecībā uz nepilngadīgu cietušo, kur likumdevējs ir noteicis papildus prasības gan procesa virzītājam, gan pratināšanas kārtībai (Kriminālprocesa likuma 152., 153. pants).

Svarīgs cietušā kriminālprocesuālo tiesību garantēšanas aspekts ir arī paziņojumi par procesa virzību likumā noteiktajos gadījumos.

Viss iepriekšminētais prasa policijas darbinieka augstu profesionālo kvalifikāciju. Kaut arī pieļautās kļūdas un nepilnības ir iespējams labot prokuratūrā vai tiesā, cietušā interešu aizsardzības līmenis jau ir pazemināts.

Uz personu aizskarto tiesību un interešu atjaunošanu vērsto policijas darbību spektrs ir ļoti plašs. Konkrētajā situācijā veicamās darbības nosaka daudzveidīgi faktori, tomēr visa pamatā ir policijas un cietušā attiecības. Tās savukārt ir atkarīgas no konkrētās sabiedrības attīstības īpatnībām un tām atbilstošas tiesību prakses.

Šādā kontekstā pašreizējā Latvijas situācija nav vērtējama viennozīmīgi. No vienas puses, tiesiskās sistēmas transformācijas apstākļos policija nevarēja novērst vai iespaidot politisko pārmaiņu nosacītu uzvedības stereotipu veidošanos sabiedriskajā apziņā. Šo stereotipu laušana un tiem atbilstošās sabiedrības attieksmes

mainīšana joprojām ir viens no lielākajiem Latvijas policijas izaicinājumiem. No otras puses, policija var mainīt, un tai ir jāmaina savas darbības stratēģija atbilstoši demokrātijas prasībām un valsts tiesiskajai doktrīnai. Kaut arī policijas un sabiedrības attiecībām kā sociālām funkcionālajām attiecībām ir divpusējs raksturs, atbilstoši demokrātiskas policijas kalpojošajai misijai to vērtēšanas pamatkritērijs ir sabiedrības apmierinātība (vai neapmierinātība) ar policiju.

2.3. Policijas darbības efektivitāte

Tradicionāli raksturīgākie policijas darba vērtēšanas kritēriji ir saistīti ar vispārīgajām noziedzības tendencēm – noziedzības līmeņa palielināšanos vai samazināšanos, policijas spēju operatīvi reaģēt, atklāt noziegumus u. tml. Taču šie dati raksturo tikai policijas darbu, bet neliecina par veiktā darba efektivitāti. Personai, kura vērsas policijā pēc palīdzības, ir svarīga gan efektīva un ātra policijas rīcība, gan arī darba kvalitātes aspekti. Cietušā apmierinātība ar policijas darbu ir nepieciešama, lai maksimāli samazinātu iespējamību, ka cietušais pieņem lēmumu vairs policijā nevērsties, tādējādi paaugstinot latentās noziedzības līmeni.

Viens no būtiskākajiem policijas darba kvalitātes indikatoriem ir policijas spēja pēc iespējas ātrāk ierasties tur, kur nepieciešama policijas palīdzība. 2012. gada 20. martā tika izdoti Ministru kabineta noteikumi Nr. 190 "Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku"²¹. Šajos noteikumos ir sagrupēti policijas reaģēšanas laiki atkarībā no notikuma vietas un rakstura, lai nodrošinātu maksimāli ātru policijas ierašanos tur, kur tās klātbūtne ir primāri svarīga, piemēram, personas dzīvības vai veselības apdraudējuma gadījumos. Tomēr Valsts policijā 2013. gadā veiktā pētījuma²² dati apliecina, ka minētie noteikumi policijai atvieglo tikai savu resursu efektīvāku pārvaldīšanu, bet nekādi neietekmē cietušo apmierinātību ar policijas ierašanās ātrumu. Izrādījās, ka cietušie neatkarīgi no nodarījuma nopietnības, smaguma vai apdraudējuma pakāpes vēlas, lai policija notikuma vietā ierodas maksimāli ātri (15–40 minūšu laikā). Vienlaikus tika konstatēts, ka cietušo apmierinātību ar policijas reaģēšanas ātrumu var palielināt, ja policija cietušo informē par to, cik ātri tā pie personas ieradīsies.

Minētajā pētījumā cietušo apmierinātība ar policijas darbu reaģējot uz dažādu noziedzīgu

nodarījumu veidiem tika vērtēta, pamatojoties uz divām kritēriju grupām:

- iemesli, kādēļ cietušais vēršas policijā;
- kādu rīcību cietušais gaida, vēršoties policijā.

Pētījuma²³ rezultātā tika secināts, ka, lai paaugstinātu cietušo apmierinātību ar policijas darbu un kvalitatīvi un efektīvi strādātu ar cietušajiem policijas darbību ir nepieciešamam pilnveidot šādos virzienos:

- 1) Informācija par ierašanās ātrumu notikuma vietā. Cietušajam ir svarīgi, ka policija, neatkarīgi no nodarījuma veida, pēc iespējas ātrāk ierodas notikuma vietā. Ja policija ierodas vēlāk, cietušā apmierinātību ar policijas ierašanās ātrumu notikuma vietā ir iespējams nodrošināt, ja ierašanās laiks tiek saskaņots ar cietušo. Līdz ar to Valsts policijai būtu nepieciešams savā darba organizācijā ieviest praksi, ka, saņemot izsaukumu, cietušais tiek informēts par policijas ierašanās laiku notikuma vietā.
- 2) Policijas sazināšanās ātrums ar cietušo pēc nodarījuma. Tā kā pēcsākotnējās informācijas saņemšanas policijai nepieciešams laiks, lai lemtu par pieteiktās problēmas tālāko risinājumu, kā arī apzinoties, ka aptuveni 17% cietušo mēneša laikā pēc iesnieguma
- 3) Izpratne un prasmes darbā ar dažādos nodarījumos cietušajiem. Pirmajā klātienē tikšanās reizē ar cietušo policijas darbiniekam ir jāspēj ne tikai atbilstoši reaģēt no fiziskās drošības viedokļa, bet arī jāiegūst kvalitatīva pirmreizējā informācija par notikumu cietušajam saudzīgā veidā. Būtiski tas ir gadījumos, kad noticis smags noziedzīgs nodarījums. Cietušais primāri sagaida, ka policija pieņems iesniegumu un uzklaustīs, kas cietušajam ir sakāms, un tikai tad seko vēlme, lai policija nekavējoties uzsāk izmeklēšanu un ātri ierodas notikuma vietā. Tādēļ policijas darbiniekiem ir būtiski izprast atšķirības un apzināties tās lietas, kam nepieciešams pievērst pastiprinātu uzmanību saskarsmē ar dažādos nodarījumos cietušajiem. Pamatojoties uz šo secinājumu,

1. tabula

Metodes	Brīdinošā (preventīvā) funkcija		Atjaunojošā funkcija
	Vispārējā prevencija	Speciālā prevencija	
Piespiešana	<ul style="list-style-type: none"> • Vispārīga informatīva iedarbība uz cilvēku psihi, brīdinot par nodarījuma sekām • Preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana 	<ul style="list-style-type: none"> • Vainīgās personas saukšana pie kriminālatbildības • Kriminālprocesuālo piespiedu līdzekļu piemērošana 	<ul style="list-style-type: none"> • No cietušā un aizskarto interešu viedokļa taisnīga soda un pozitīvu tiesisko stimulu piemērošana vainīgajai personai • Piespiedu kaitējuma kompensācija
Veicināšana (stimulēšana)	<ul style="list-style-type: none"> • Informatīvi izglītojoša iedarbība uz cilvēku psihi, nolūkā stimulēt sabiedrības interesēm atbilstošas tiesiskās pārlicēības veidošanos • Noziedzīgos nodarījumus veicinošo faktoru apzināšana un novēršana • Uz sabiedrību vērsts policijas darbs 	<ul style="list-style-type: none"> • Iedarbība uz vainīgo personu, nolūkā motivēt to mainīt savu uzvedību ar pozitīvu tiesisko stimulu palīdzību 	<ul style="list-style-type: none"> • Aizskarto tiesību un interešu atjaunošana • Labprātīga kaitējuma kompensācija

Valsts policijas darbiniekiem nepieciešams attīstīt komunikācijas prasmes un spēju uzklaut cietušo.

- 4) Problēmu risināšanas iemaņu paaugstināšana un sistēmas attīstība. Nodarījumos pret īpašumcietušie pārsvarā vērsas policijā ar vēlmi, lai tā noskaidro un soda vainīgo personu. Tas liecina, ka tieši vēlēšanās sodīt vainīgo motivē cietušo vērsties policijā. Savukārt, tajos nodarījumos, kuros ir izteiktāks apdraudējums personas dzīvībai un veselībai, cietušie pārsvarā policijā vērsas, cerot, ka policija darīs visu iespējamo, lai nodarījums vairs nekad neatkārtotos. Ja persona cietusi nodarījumā pret īpašumu, policijai ir skaidrs rīcības mehānisms, kas turklāt atbilst cietušā vēlmēm (noskaidrot un sodīt vainīgo), taču attiecībā uz nodarījumiem pret personas dzīvību un veselību ar šo mehānisku vairs nepietiek. Šādos gadījumos cietušais tomēr paļaujas un cer, ka policijas iesaistīšanās spēs atrisināt konkrēto problēmu ilgtermiņā, īpaši tas raksturīgi ģimenes konfliktu un draudu gadījumā. Savukārt Valsts policijas rīcība situācijās, kurās nav saskatāms likumpārkāpums, pārsvarā beidzas ar atteikuma sagatavošanu. Policijas prakse gan liecina, ka šādas konfliktsituācijas un nespēja tās savlaicīgi atrisināt var beigties ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Līdz ar to Valsts policijai būtu nepieciešams ne tikai attīstīt problēmu un konfliktu risināšanas taktiskās iemaņas, bet arī, piesaistot sadarbības partnerus, veidot vienotu izpratni un procedūru konfliktsituāciju risināšanai gan stratēģiskā, gan arī taktiskā līmenī.

Apkopojoši policijas krimināltiesiskās iedarbības vispārējo funkcionālo struktūru var ilustrēt kā 1. tabulā.

Policijas krimināltiesiskās funkcijas satura atspoguļojums Latvijas apstākļos nebūtu pilnīgs, neaptverot transformācijas problemātiku, jo tā būtiski maina šīs funkcijas praktisko realizāciju. Transformācijas procesi aktualizē divus policijas darbības aspektus.

Pirmkārt, pāreja no totalitāras uz demokrātisku iekārtu pašos pamatos maina policijas darba organizācijas principus, tiesisko regulējumu un līdz ar to arī funkciju saturu.

Otrkārt, funkcijas satura izmaiņas izvirza jaunas prasības policijas darbinieku profesionālajai sagatavotībai.

Abu šo aspektu analīze nepārprotami norāda uz to, ka noziedzības novēršanas un apkarošanas

jomā iztrūkstošais policijas darbības posms joprojām ir sadarbība ar sabiedrību un sabiedrības iesaistīšana preventīvajā darbībā.

Tajā pašā laikā policijas resursu optimizēšana un kriminālprocesa vienkāršošana nedrīkst pazemināt izmeklēšanas kvalitāti. To var un vajag kompensēt mainot izmeklēšanas modeli pēc būtības – vienlaikus ar policijas resursu optimizēšanu pakāpeniski ieviešot problēmorientēta policijas darba elementus. Šāda stratēģija savukārt ir organiski saistīta ar jauno policijas darba stratēģiju – uz sabiedrību vērsta policijas darba pieeju. Tas nosaka nepieciešamību paplašināt policijas darbību vispārējās prevencijas jomā kvalitatīvi un kvantitatīvi citā līmenī, galvenokārt orientējoties uz sabiedrības iesaistīšanu. Minētā pieeja ir iestrādāta Valsts policijas attīstības koncepcijā²⁴.

Minētais loģiski prasa atbilstošu policijas darbinieku kvalifikāciju. Transformācijas kontekstā autora ieskatā problemātisks ir tieši šīs kvalifikācijas deontoloģiskais²⁵ aspekts.

Pēc neatkarības atjaunošanas noziedzība kā tāda kopumā sekmīgi tika ierobežota ar iepriekšējās (padomju) sistēmas metodēm. Vispārināti var teikt, ka “tradicionālos” noziegumus (zādzības, slepkavības, laupīšanas, autoavārijas u.c.) izdara un izmeklē visā pasaulē līdzīgi. Transformācijas procesu būtība ir izmaiņas vērtību sistēmā. Noziedzības ierobežošanas jomā tās izpaužas galvenokārt kriminālprocesa laikā un cilvēktiesību aspektā, kas atspoguļo patieso tiesiskuma līmeni. Tieši šāda rakstura izmaiņas visuzskatāmāk atspoguļo vecās un jaunās sistēmas atšķirības un reālu pāreju no represīvas uz demokrātisku policijas darbību.

Deontoloģiskā aspektā policistu profesionalitātes saturu demokrātiskā valstī raksturo atbilstība diviem vispārīgiem kritērijiem:

- pirmkārt, augstu morāles un ētikas standartu izmantošanai policijas darbinieku sagatavošanā jānodrošina, ka policisti savus pienākumus ”veic pareizi, nevis izpilda pareizos pienākumus”;
- otrkārt, galvenā uzmanība jāveltī iemaņām, zināšanām un darbībām, nevis iemesliem, kāpēc iztrūkst pirmo un otro un sekām, kuras izraisa trešās (darbības).

Tādējādi demokrātiska iekārta bez zināšanām un iemaņām prasa policijas darbinieku iniciatīvu un atbilstošas morālās īpašības. Tie principā nevar tikt realizēti, ja policija tiek definēta kā militarizēta institūcija. Arī politiskās plānošanas dokumentos paredzētā kriminālprocesa obligā-

tuma pārskatīšana prasa augstu policijas darbinieku juridisko kvalifikāciju. Kriminālprocesa vienkāršošana ar mērķi veikt noziedzīgajam nodarījumam samērīgu izmeklēšanu prasa ne vien atbilstošas juridiskās zināšanas, bet katra konkrētā gadījuma izvērtēšanu atbilstoši tādām vispārīgajām vērtībām kā taisnīgs – netaisnīgs, samērīgs – nesamērīgs utt.

Kopsavilkums

Mūsdienu demokrātiskās valstīs sabiedriskās kārtības un drošības sargāšanas funkcijas realizācija nav iedomājama bez policijas un sabiedrības savstarpējās sadarbības un palīdzības. Šādas sadarbības un palīdzības nepieciešamība un saturs primāri izriet no tiesiskās valsts koncepcijas. Latvijā joprojām nav tiesiskā regulējuma un resursu uz sabiedrību vērsta policijas darba ieviešanai.

Krimināltiesiskās funkcijas praktisko realizāciju atspoguļo piespiešanas un veicināšanas (stimulēšanas) metožu mijiedarbība tās apakšfunkciju – brīdinošās un atjaunojošās funkcijas – nodrošināšanā. Policijai šajos procesos ir būtiska loma, jo tā absolūtā vairumā gadījumu ne vien konstatē un fiksē krimināltiesisko attiecību rašanās faktu, bet arī piešķir tām sākotnējo ievirzi.

Vispārējās preventijas iespējas Latvijas policijas darbā ir ierobežotas, jo tam trūkst policijas resursu – iecirkņa inspektoru darba laika lielāko daļu aizņem reaģēšana uz notikumiem, kā arī kriminālprocesuālā un administratīvā lietvedība. Normatīvajos aktos preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana nav paredzēta, izņemot pagaidu aizsardzību pret vardarbību ģimenē.

Noziedzības apkarošanas jomā Latvijas policijā ir konstatētas būtiskas problēmas, kas ir saistītas ar pieaugošu policijas slodzi noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā un personālsastāva, kā arī materiālo resursu nepietiekamību. Viens no risinājumiem ir kriminālprocesa vienkāršošana, taču tam ir nepieciešams augsti kvalificēts personālsastāvs. Arī kriminālizlūkošanas modeļa attīstību kavē materiālo resursu un kvalificēta personālsastāva trūkums.

Mūsdienu demokrātiskas policijas sadarbības stratēģijas pamatā ir spēka pielietošanas aizstāšana ar sociālo partneru pārliecināšanu. Tas prasa augstu policijas profesionālo sagatavotību, kas ietver specifiskas zināšanas socioloģijā, psiholoģijā, komunikācijas prasmes.

Atjaunojošās funkcijas realizācijā policijas loma visuzskatāmāk izpaužas darbā ar cietušajām personām. Policijas sākotnējām darbībām bieži vien ir izšķiroša nozīme.

Atsauces

- ¹ Siegel Larry J. Criminology the Cory. University of Massachusetts, Lowell, 2011, 2008 Wadsworth, Cengage Learning, p. 20.
- ² Creifeld. Rechtswörterbuch. 15 Aufl. S. 1235.
- ³ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Rīga: TNA, 2005, 15. lpp.
- ⁴ Krey V. Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil: Band 1: Grundlagen, Tätsbestandsmäßigkeit, Rechtswidrigkeit, Schuld. Stuttgart-Berlin-Köln: W. Kohlhammer GmbH, 2001., S. 21.
- ⁵ Šis princips paredz, ka katrs un jebkurš ir pakļauts atbildībai par katru un jebkuru noziedzīgu nodarījumu.
- ⁶ Piemēram, tiesu praksē ir gadījumi, kad nepilnības sākotnējās izmeklēšanas darbībās liedz cietušajiem tiesības uz taisnīgu tiesu (skat.: Talsu rajona tiesas 2013. gada 31. oktobra spriedums krimināllietā Nr. 11380044512).
- ⁷ Piemēram, Lielbritānijā par dzimumnoziegumiem notiesātās personas tiek klasificētas atsevišķās kategorijās, turklāt, ja dzimumnoziegums bijis izdarīts pret bērnu, preventīvo piespiedu līdzekļu sistēmai attiecīgā persona tiek pakļauta automātiski.
- ⁸ Skat.: Ministru kabineta 2013. gada 4. jūnija sēdes 4.3. punkta materiāli (VSS-1271, TA-2299, prot. Nr.33, 24.§). Pieejams: <http://www.mk.gov.lv>.
- ⁹ Civilprocesa likums. 14.10.1998. likums/LV, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998., Ziņotājs, 23, 03.12.1998.
- ¹⁰ Bāriņtiesu likums. 22.06.2006. likums/LV, 107 (3475), 07.07.2006., Ziņotājs, 15, 10.08.2006.
- ¹¹ Par policiju. 04.06.1991. likums/Ziņotājs, 31/32, 15.08.1991.
- ¹² Kriminālprocesa likums. 21.04.2005. likums/LV, 74 (3232), 11.05.2005., Ziņotājs, 11, 09.06.2005.

- ¹³ Kriminālprocesa informācijas sistēmas dati.
- ¹⁴ Tikai pēc vairākiem gadiem daļu no studiju programmām pārņēma RSU, bet nākotnē vērsta attīstības vīzijas nav.
- ¹⁵ Valsts policijas attīstības koncepcijas projekts, izskatīts Ministru kabineta komitejas sēdē 2014. gada 25. augustā (prot. Nr.28 1.§). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv>.
- ¹⁶ Operatīvās darbības likums. 16.12.1993. likums/LV, 131, 30.12.1993., Ziņotājs, 1, 13.01.1994.
- ¹⁷ Koncepcija par Kriminālizlūkošanas modeli Valsts policijā, apstiprināta ar Valsts policijas 2009. gada 28. oktobra pavēli Nr. 1576.
- ¹⁸ 2010. gada 9. februāra Informatīvais ziņojums par Nacionālā kriminālizlūkošanas modeļa ieviešanu Latvijas Republikas tiesībsardzības iestādēs un valsts drošības iestādēs. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv>.
- ¹⁹ Valsts policijas attīstības koncepcijas projekts, izskatīts Ministru kabineta komitejas sēdē 2014. gada 25. augustā (prot. Nr. 28 1.§). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv>.
- ²⁰ Krimināllikums. 17.06.1998. likums/LV, 199/200 (1260/1261), 08.07.1998., Ziņotājs, 15, 04.08.1998.
- ²¹ Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku. Ministru kabineta 20.03.2012. noteikumi Nr. 190/LV, 47 (4650), 22.03.2012.
- ²² Policijas darba kvalitāte – cietušā vērtējumā. Rīga: Valsts policija, 2013., 7. lpp.
- ²³ Policijas darba kvalitāte – cietušā vērtējumā. Rīga: Valsts policija, 2013., 60.–62. lpp.
- ²⁴ Par Valsts policijas attīstības koncepciju. Ministru kabineta 06.04.2016. rīkojums Nr. 248. Latvijas Vēstnesis, 69 (5641), 11.04.2016. <http://polsis.mk.gov.lv>.
- ²⁵ Vispārīgā izpratnē deontoloģija ir ētikas nozare, kas risina ar pienākumu saistītās problēmas. Jāņem vērā, ka vērtību sistēma mainās lēnāk, nekā tiesiskā sistēma. Demokrātijas apstākļos policijas pienākuma izpratne ir komplicēta, un viens no lielākajiem izaicinājumiem ir katra policista individuāla autonomija savu pienākumu un pilnvaru izvērtēšanā. Tam ir nepieciešama atbilstoši augsta profesionālā kvalifikācija.

Abstract

The criminal law function carried out by the police is one of the most visible aspects of crime prevention. In the context of transformation of Latvian legal system, it is purposeful to structure this function using both the objectives of police as seen in regulatory enactments, as well as the methods used in order to achieve these objectives. This allows you to detect problems in the police activities and to choose solutions for improving these activities.

Аннотация

Реализуемая полицией уголовно-правовая функция является одним из наиболее значимых звеньев в борьбе с преступностью. В контексте трансформации правовой системы Латвии целесообразно данную функцию структурировать, используя указанные в нормативных актах цели полиции и методы достижения этих целей. Это позволит выявить проблемы в работе полиции и найти решения для улучшения работы полиции.

SABIEDRĪBAS DROŠĪBA KĀ POLICIJAS AIZSARDZĪBAS OBJEKTS

*Dr. iur. Aleksandrs Matvejevs,
Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes
Tiesību katedras docents, Latvija*

Ievads

Šķiet, nekad civilizācijas vēsturē sabiedrības drošība nav bijusi tik pieprasīta kā XX gs. pēdējā trešdaļā un XXI gadsimta sākumā. Turklāt būtu jānorāda uz dažiem aspektiem, kas piešķir sabiedrības drošības problēmai mūsdienu aktualitāti.

Drošības jēdziens nacionālajā līmenī vai starptautiskajā sistēmā nebūtu apskatāms tikai no kāda viena šaura aspekta, kas varētu dot nepilnīgus vai pat kļūdainus secinājumus. Drošības jēdziens ietver riskus un draudus, kas meklējami ne tikai militārajā, bet arī politiskajā, ekonomiskajā un sabiedriskajā (sociālajā) sfērā, kā arī apkārtējā vidē. Drošības jēdziena izpratne būtībā nav pakļauta vienotai, vispārīgai definīcijai¹.

Sabiedrības drošība, tāpat kā valsts, ekonomiskā, militārā, politiskā, ekoloģiskā un informācijas drošība ir nacionālās drošības paveids.

Ņemot vērā iepriekš minēto, *pētījuma mērķis ir* noskaidrot sabiedrības drošības jēdziena būtību.

Izvirzītais mērķis sasniegts, izpildot šādu *pētījuma uzdevumus*: raksturojot „sabiedrības drošības” jēdzienu, apskatot sabiedrības drošības būtiskās pazīmes un veidus.

Pētījuma mērķa sasniegšanai izmantotas šādas *zinātniskās pētniecības metodes*: analītiskā metode – analizējot vairāku jēdzienu būtību; deduktīvā metode – balstoties uz izdarītajiem secinājumiem un teorētiskajām atziņām, sniegt atziņas par sabiedrības drošības atsevišķiem tiesiskajiem aspektiem.

Pētījuma zinātniskā novitāte ir saistīta ar to, ka rakstā noskaidrota sabiedrības drošības jēdziena būtība. Pētījuma rezultātā, balstoties uz teorētiskām atziņām, izdarīts svarīgākais secinājums, ka tiesiskajā realitātē sabiedrības drošība ir tiesiskās attiecības, kuru subjekti ir, no vienas puses, personas, sabiedrība, institūcijas, kas izjūt pastāvīgu aizsardzības vajadzību no noziedzīgiem apdraudējumiem, un, no otras puses, valsts kompetentu institūciju personā, kuras uzdevums ir sniegt tiesību aktos paredzēto aizsardzību.

Sabiedrības drošības jēdziena raksturojums

Ikviens jēdziens ir abstrakcija, kas atspoguļo priekšmetu vai parādību vispārīgās būtiskās pazīmes, jeb noteikts viedoklis par attiecīgā vārdā izteikto jēgu². Tas ir arī spriedumos izmantojams priekšstats.

Profesors I. Vedins norāda, ka jēdziens kā domāšanas forma atveido priekšmeta galveno saturu³. Tas nozīmē, ka ikviens jēdziens ir priekšmeta būtisko pazīmju kopums. Šis būtiskās pazīmes raksturo priekšmeta kvalitatīvo noteiktību. To kopums ir nepieciešams un vienlaikus pietiekams priekšmeta eksistēšanai noteiktā kvalitātē. Ja kāda no attiecīgā priekšmeta būtiskajām pazīmēm tiek zaudēta, tad tas kļūst par kādu citu priekšmetu⁴.

Tātad, lai raksturotu jēdzienu „sabiedrības drošība”, nepieciešams identificēt tā būtiskās pazīmes.

Jēdziens „sabiedrība” un tā saturs ir vēsturiski nosacīts. Tas ir abstrakts, jeb citus jēdzienus (ciltis, dzimtas u.c.) apkopojošs. Šā jēdziena mūsdienu saturs un zinātniskā definīcija ir secīgi veidojušies gadsimtu gaitā pēc reformācijas humānisma ideju, filozofu apgaismotāju un daudzu 19. un 20. gadsimta filozofijas, jurisprudences un socioloģijas skolu ietekmē. Jēdziens „sabiedrība” ir veidojies un transformējies līdztekus nozīmīgām pārveidēm pašā sabiedrībā. Šajā laikā, pēc kārtu sabiedrības atcelšanas, privātīpašuma juridiskās noformēšanas, laulības kā svētā sakramenta transformācijas par civiltiesisku līgumu un vēlākas valsts un baznīcas šķirtības modeļa ieviešanas kristīgajās valstīs, Eiropā ir izveidojušās nācijas un pilsoniskās sabiedrības. Socioloģijā sabiedrība tiek pētīta kā sociāla sistēma. Sistēma (gr. *systema* – veselais) ir strukturāli sakārtotu elementu viengabalaina kopa⁵. Sociālo sistēmu veido elementi jeb sociālās vienības, no kurām sastāv sabiedrība, un to savstarpējo attiecību sistēma jeb organizācija.

Latviešu valodas vārdnīcā sabiedrība tiek skaidrota, kā cilvēku kopums, ko saista noteikta vēsturiskās attīstības posma ražošanas veids un

ražošanas attiecības. Noteikts cilvēku kopums, ko saista sadzīves attiecības, izcelšanās, sabiedriskais stāvoklis u. tml.⁶

Juridisko terminu vārdnīcā drošību iztulko kā stāvokli, kurā netiek apdraudēta cilvēka dzīvība, veselība, gods, brīvība un īpašums. Drošība ir viens no tiesībsargājošo institūciju darbības objektiem⁷. Latviešu valodas vārdnīcā drošība tiek skaidrota, kā stāvoklis, situācija, kad nedraud briesmas⁸.

Parasti vārda „drošība” satura dziļāka izpratne grūtības nerada, jo ikviens visā dzīves garumā saskaras ar personīgās un savas ģimenes drošības apsvērumiem. Taču nereti neskaidrības un pārpratumi sākas tad, ja drošības jēdziens tiek lietots šaurākā vai plašākā nozīmē un līdz ar to tiek attiecināts vai nu uz visu sabiedrību, vai tikai kādu atsevišķu tās daļu vai personu grupu, to tiesībām un pienākumiem. Tas kļūst īpaši svarīgi tad, ja jāprecizē kādas personas, institūcijas vai amatpersonas atbildības robežas. Vārds drošība bieži tiek lietots kontekstā ar jēdzienu sabiedrības drošība.

Sabiedrības drošība – tas ir stāvoklis, kuru neapdraud sociāla, tehnogēna, dabas un cita rakstura briesmas. Latvijas tiesību aktos (Krimināllikums, Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss u.c.), kā arī tiesību zinātnē sabiedrības drošību izprot kā tiesisku kategoriju policijas institūciju darbības sfēras noteikšanai un izceļ kā universālu objektu, kurš tiesiski jāsaugā no prettiesiskiem apdraudējumiem un citiem, piemēram, tehnogēna, dabas, bioloģiska rakstura draudiem.

Analizējot jēdzienu „sabiedrības drošība”, jāievēro divas tā izpratnes:

- 1) stāvoklis, kad nav bīstamības personai, sabiedrībai un valstij;
- 2) valsts pasākumu komplekss, kas nodrošina šādu stāvokli un rada cilvēkiem aizsargātības sajūtu.

Raksturojot sabiedrības drošību, var norādīt uz sekojošām pazīmēm. Kā policijas efektīvi sargājams objekts tā iezīmē vai akcentē katra un visu cilvēku dzīvi drošības un sabiedriskā miera apstākļos. Objektīvi tas izpaužas tā, ka cilvēki miera apstākļos īsteno savas tiesības uz dzīvību, veselības aizsardzību, brīvību un personīgo neaizskaramību, darba drošības, ugunsdrošības un sanitāri higiēniskajām normām atbilstošos apstākļos.

Tomēr sabiedrības drošība ir ne tikai katra cilvēka dzīvības un veselības drošība – tā ir arī personas īpašuma, goda, cieņas un tikumības

drošība. Tā ir atsevišķas personas vai kolektīva visu galveno komponentu drošība, kuri pārstāv kādu kopēju vērtību, ko aizsargā valsts un tās institūcijas.

Sabiedrības drošība ir iekārtojums, ko raksturo konfliktu neesamība uz nacionālā, reliģiskā un darba attiecību pamata. Mazie un vidējie uzņēmēji strādā bez bailēm no reketa un korumpētiem ierēdņiem. Ceļniecības darbu veikšanā, sprādzienbīstamos objektos tiek ievēroti drošības noteikumi utt.

Svarīga nozīme sabiedrības drošības ietvaros ir Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas padotības iestādēm, piemēram, Valsts policijai. Saskaņā ar likuma „Par policiju” 9. pantu jebkura policijas darbinieka pienākums ir visā Latvijas Republikas teritorijā neatkarīgi no viņa ieņemamā amata, atrašanās vietas un laika gadījumā, ja pie viņa griežas personas ar pieteikumu vai ziņojumu par notikumu, kurš apdraud personu un sabiedrības drošību, kā arī, pašam konstatējot tādu notikumu, veikt iespējamus pasākumus, lai novērstu likumpārkāpumu, glābtu cilvēkus un sniegtu viņiem palīdzību likumpārkāpumu izdarījušo personu konstatēšanā un aizturēšanā, noskaidrot aculieciniekus, apsargāt notikuma vietu, kā arī paziņot par notikušo tuvākajai policijas iestādei.

Viena no sabiedrības drošības būtiskām pazīmēm ir, ka tā efektīvāk tiek nodrošināta, pastāvot sabiedriskai kārtībai. Bez kārtības nav iespējama drošība. Tādēļ vairākos normatīvajos aktos „sabiedriskā kārtība” un „sabiedrības drošība” atrodas blakus kā radniecīgi un savstarpēji papildinoši jēdzieni. Sabiedriskās kārtības būtība, galu galā, ir cilvēku drošības, viņu tiesību un likumīgo interešu nodrošināšana. Piemēram, cilvēku uzvedības noteikumu ievērošana gājienos, piketos, sporta sacensībās nodrošina sabiedrības un personīgo drošību. Tādēļ sabiedriskā kārtība, ja tā netiek pārkāpta, reāli nodrošina sabiedrības drošību.

Sabiedrības drošības garantēšanas nepieciešamais priekšnoteikums ir kompleksa pasākumu īstenošana labiekārtošanas jomā: pazemes pāreju būvēšana, luksoforu uzstādīšana atbilstošās publiskās vietās, sabiedrisko transportlīdzekļu pieturvietu un paviljonu būvēšana utt. Plānošana un pārdomāta apdzīvoto vai publisko vietu apbūvēšanas sistēma, to uzturēšana iedzīvotāju darba gaitām un atpūtai labvēlīgā stāvoklī palielina sabiedrības drošības pakāpi no negaidītu un bīstamu situāciju rašanās. Un pretēji – nevērīga attieksme pret sabiedriskās

labiekārtošanas problēmām (ieejas durvju, kāpņu telpu, ielu un pagalmu slikta apgaismošana utt.) rada labvēlīgus apstākļus personām, kuras izdara tiesībpārkāpumus un apdraud sabiedrības drošību⁹.

Sabiedriskā kārtība, sabiedrības drošība un sabiedriskais labiekārtojums ir sociālās dzīves patstāvīgi veidi, kuri veido nepārtrauktu kopību valstī esošās tiesiskās kārtības ietvaros, un to sargāšana veicina valsts normālu funkcionēšanu.

Sabiedrības drošība – tā ir tiesiski noregulēta drošība. Šī pazīme liecina par to, ka valsts aizsargā iedzīvotājus no prettiesiskiem mēģinājumiem un tehnogēna, dabas un cita rakstura draudiem uz tiesiska pamata. Tiesību aktu normas, kas nosaka personu un citu tiesību subjektu tiesisku uzvedību sabiedrības drošības sfērā, veido analizējamā jēdziena tiesisko saturu. Tiesību akti aizliedz sabiedrības drošībai kaitīgu darbību veikšanu, liek veikt darbības, vērstas uz drošības garantēšanu, nosaka atbildību par prettiesisku darbību veikšanu. Vadoša nozīme sabiedrisko attiecību regulēšanā sabiedrības drošības jomā ir Latvijas Republikas Satversmei. Konstitucionālās tiesību normas nosaka pamattiesības un brīvības, kas veido sabiedrības un personīgās drošības pamatus. Pie citiem tiesību aktiem, kas veido sabiedrības drošības tiesisko pamatu var pieskaitīt: likumu „Par policiju”, Nacionālās drošības likumu, Civīlās aizsardzības likumu, Ceļu satiksmes likumu, Ugunsdrošības un ugunsdzēsības likumu, Darba aizsardzības likumu, Epidemioloģiskās drošības likumu, likumu “Par radiācijas drošību un kodoldrošību”, likumu “Par vides aizsardzību”, likumu “Par ārkārtējo situāciju un izņēmuma stāvokli” un citus normatīvos aktus.

Īpaša vieta sabiedrisko attiecību drošības jomā regulējošo tiesību normu sistēmā ir aizlieguma normām, kuras satur tādi tiesību akti kā Krimināllikums un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Professore V. Liholaja, komentējot Latvijas Krimināllikuma XX nodaļu, raksta šādi: „Šajā nodaļā ietvertos noziedzīgos nodarījumus nosacīti var iedalīt vairākās grupās atkarībā no tā, kādas konkrētas intereses tiek apdraudētas, taču tie visi ir vērsti pret vispārējo drošību un sabiedrisko kārtību – cilvēku sabiedrisko attiecību sistēmu, kas nodrošina sabiedrisko mieru, normālus apstākļus darbam un atpūtai, kā arī personas tiesību un likumīgo interešu realizāciju. Apdraudot vispārējo drošību un sabiedrisko kārtību, var tikt nodarīts kaitējums arī personas dzīvībai un veselībai, fizisku un

juridisku personu mantiskajām interesēm, citām personas vērtībām un interesēm”¹⁰.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa desmitā “a” nodaļa satur pantus, kas paredz administratīvo atbildību par administratīvajiem pārkāpumiem ceļu satiksmē utt.

Tiesiskās attiecības „persona – policija”, kuru objekts ir personas drošība, ļauj pievērst uzmanību vairākiem sabiedrības drošības aspektiem:

- 1) Policijas institūcijas (Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas padotības iestādes (Valsts policija, Drošības policija, Valsts robežsardze u.c.) miera apstākļos, nepastāvot ārkārtas situācijām, veic uzraudzības un preventīvos pasākumus, nodrošinot personu, amatpersonu, valsts institūciju, sabiedrisko un privāto organizāciju aizsardzību no jebkura rakstura prettiesiskas rīcības draudiem. Otrkārt, nosauktās institūcijas nodrošina administratīvi tiesiskos režīmus: pasu kontroles, licenču-atļauju, robežas, slepenības režīmu, kas saistīts ar ziņu aizsardzību, kuru izplatīšana var nodarīt kaitējumu valstij utt.
- 2) Policijas institūcijas (Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas padotības iestādes u.c.) gadījumā, ja rodas apstākļi, kas apdraud sabiedrības drošību, kā arī dabas un tehnogēna rakstura ārkārtēju situāciju rašanās gadījumā ir gatavas īstenot atbilstošus pasākumus šādu draudu novēršanā un ārkārtas situāciju likvidēšanā.

Īpašos gadījumos, kad ārkārtas situācija rada draudus sabiedrībai un valstij, valsts saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi un tiesību aktiem nodrošina sabiedrības drošību, ieviešot ārkārtas vai izņēmuma stāvokļa tiesiskos režīmus.

Ārkārtas situāciju var izsludināt katastrofu (dabas katastrofu; cilvēku izraisītu katastrofu: tehnogēno katastrofu, sabiedrisko nekārtību un terora aktu; epidēmiju; epizootiju; epifitotiju) vai to draudu gadījumā vai kritiskās infrastruktūras apdraudējuma gadījumā, ja tiek vai objektīvu apsvērumu dēļ, ir pietiekams pamats pieņemt, ka tiks būtiski apdraudēta valsts, sabiedrības, vides vai saimnieciskās darbības drošība vai cilvēku veselība un dzīvība.

Izņēmuma stāvoklis ir izsludināms, ja valsti apdraud ārējais ienaidnieks vai ja valstī vai tās daļā ir izcēlušies vai draud izcelties iekšēji nemieri, kas apdraud pastāvošo valsts demokrātisko iekārtu, valsts suverenitāti vai teritoriālo integritāti. Izņēmuma stāvokli izsludina, pamatojoties uz

vispusīgu, objektīvu informācijas un faktiskās situācijas analīzi.

Tie ir īpaši tiesiskie režīmi, ieviesti kā sociāli tiesiskie pasākumi, kuri pieļauj cilvēku tiesību ierobežošanu. Tomēr to funkcionēšanu attaisno nepieciešamība sasniegt augstāko mērķi – sabiedrības drošību. Ar to palīdzību tiek īstenoti personas, sabiedrības un valsts aizsardzības pasākumi no visbīstamākā rakstura draudiem.

3) Fiziskām un juridiskām personām, kuras atrodas drošības apstākļos, tas ir psiholoģiski tiesisks aizsargātības stāvoklis. Šo stāvokli determinē tiesības, valsts institūciju un iestāžu esamība, kuru uzdevums ir sargāt personu, sabiedrību un valsti no drošības apdraudējuma apstākļiem, kā arī no dažāda rakstura ārkārtas situācijām. Tas ir raksturīgs kā indivīdiem, tā organizācijām.

Sabiedrības drošība izpaužas pārliecībā, ka jebkurš cilvēks var būt mierīgs, un neuztraukties par savu un tuvinieku dzīvību, par personisko un uzņēmuma īpašumu. Bet sadzīvē sabiedrības drošība izpaužas tā, ka cilvēki nepārvērš dzīvokli cietoksnī, aizsprostojot logus ar restēm vai ieeju ar metāla durvīm un vairākām slēdzenēm, baidoties no laupītāju uzbrukuma, baidoties atvērt durvis, bet mierīgi un bez bailēm ieiet savā dzīvoklī vakarā vai nakts laikā utt.

Sabiedrības drošības veidi

Sabiedrības drošība attiecas uz policijas aizsardzības universāliem objektiem, kas noteikti Krimināllikumā un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā. Sabiedrības drošība iekļauj policijas apsardzes objektus, piemēram, ugunsdrošību, sanitāro u.c. Objektiem ir īpaša nozīme, jo tie ir sabiedrības drošības veidi. Savukārt katrs objekts, būdams komplekss, sastāv no individuāliem policijas apsardzes objektiem, kuri ir vizuāli redzami, reāli un konkrēti. Piemēram, sanitāro drošību veido tādi individuālie objekti kā cilvēki, teritorijas, apdzīvotā vide (ūdens, augsne, dzīvnieki un augi). Individuālo

objektu drošību var apdraudēt infekcijas slimības, ražošanas un patēriņa atkritumi, cilvēka veselībai kaitīgi pārtikas produkti u.c.

Pēc šāda kritērija sabiedrības drošību var klasificēt vairākos veidos: sociālā, ceļu satiksmes, uguns, sanitārā, tehnogēnā, ekoloģiskā utt.

Kopsavilkums

Apkopojot, var secināt, ka sabiedrības drošībai tiek izveidoti apstākļi, kuros iespējams normāls cilvēku darbs un atpūta, kā arī valsts, sabiedrisko un privāto organizāciju, iestāžu un uzņēmumu normāla darbība. Objektīvi sabiedrības drošība identiska sabiedriskam mieram.

Rezumējot izklāstīto par sabiedrības drošības pazīmēm kā sistēmiski nedalāmu realitātes parādību, jāatzīmē divi balsta elementi:

1) Sabiedriskā miera apstākļi, kur sabiedriskā vidē valda miers, sadarbošanās, pārliecība par drošību. Eiropas Padomes Rezolūcijā 690 (1979) par Deklarāciju par policiju uzsvērts, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un citos nacionālajos un starptautiskajos dokumentos garantēto cilvēktiesību un pamatbrīvību pilnīgai īstenošanai ir nepieciešama miermīlīgas sabiedrības pastāvēšana, kas dzīvo kārtības un sabiedrības drošības apstākļos¹¹.

2) Aizsargātības apstākļi, kur valsts (policija) pastāvīgi nodrošina sabiedrības drošību un ir gatava nākt palīgā jebkādu draudu rašanās situācijā un neitralizēt tos. Tādējādi tiesiskajā realitātē sabiedrības drošība ir kā policijas tiesiskās attiecības, kuru subjekti ir, no vienas puses, personas, sabiedrība, valsts institūcijas, kas izjūt pastāvīgu aizsardzības vajadzību no noziedzīgiem apdraudējumiem, un, no otras puses, valsts kompetentu institūciju personā, kuras uzdevums ir nodrošināt tiesību aktos paredzēto aizsardzību. Sabiedrības drošība nav „vērtība sev”, bet „vērtība citiem”: atsevišķai personai, sabiedrībai un valstij ar vienu nosacījumu – tās drošībai ir sociāla vērtība tikai tik daudz, cik tā nodrošina sabiedrības un personas drošību.

Atsauces

¹ Buzans B. Cilvēki, valstis un bailes. – Rīga, AGB, 2000., 33. lpp.

² Apsalons E. Valodas lietojuma loģika. – Rīga, Zvaigzne ABC, 2011., 61. lpp.

³ Vedins, I. Loģika. – Rīga, Avots, 2000., 31. lpp.

⁴ Vedins, I. Zinātne un patiesība. – Rīga: Avots, 2008., 208.- 209. lpp.

⁵ Turpat, 395. lpp.

- ⁶ Latviešu valodas vārdnīca. 30000 pamatvārdu un to skaidrojumi. – Rīga, Avots, 2006., 928. lpp.
- ⁷ Juridisko terminu vārdnīca. – Rīga, Nordika, 1998., 67. lpp.
- ⁸ Latviešu valodas vārdnīca. 30000 pamatvārdu un to skaidrojumi. – Rīga, Avots, 2006., 257. lpp.
- ⁹ Matvejevs A. Sabiedriskais labiekārtojums – policijas aizsardzības objekts. Valsts policijas koledžas III Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Rīga, 2014., 151. lpp.
- ¹⁰ Krimināltiesības. Vispārīgā un Sevišķā daļa: Mācību grāmata. Papildinātais izdevums. Aut. kolektīvs: U. Krastiņš, V. Liholaja, A. Niedre. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001., 307. lpp.
- ¹¹ Rezolūcija 690 (1979) par Deklarāciju par policiju. Pieņemta Eiropas Padomes Parlamentārajā asamblejā 1979. gada 8. majā (31. sesija, 2. sēde), 1. punkts.
-

Abstract

The analysis of the notion ‘public security’ reveals its two parts: 1) conditions where there is no threat to an individual, society or state; 2) measures by the state that ensure these conditions and instills in people the sense of security. These elements to a certain extent determine the features and characterize public security as an object of police protection and as a definition of the notion. Public security is based on two elements: 1) public peace when there is peace, cooperation and confidence in safety in the public realm; 2) conditions of protects ability where the state (the police) continuously provides public security and is ready to render help and neutralize any threats. Thereby in the legal reality public security is police legal relations where the subjects are, on the one hand persons, society, state institutions that have a constant need of protection against crimes and other offences and, on the other hand, the state whose task is to ensure the protection stated in the legislation via competent institutions.

Аннотация

Анализ понятия «общественная безопасность» позволяет раскрыть две его составные части: 1) положение, когда опасность для лица, общества или государства отсутствует; 2) принимаемые государством меры, обеспечивающие такое положение и создающие у людей чувство защищенности. Эти составные части в известной мере определяют признаки, характеризующие общественную безопасность как объект полицейской охраны. Следует отметить два опорных элемента понятия общественной безопасности: 1) условия общественного спокойствия, когда в общественной среде царят мир, сотрудничество, уверенность в безопасности; 2) условия защищенности, когда государство (полиция) постоянно обеспечивает общественную безопасность и готова прийти на помощь в ситуации возникновения любых угроз и нейтрализовать их. Таким образом, в правовой действительности общественная безопасность представляет собой полицейские правоотношения, субъектами которых являются, с одной стороны, лица, общество, государственные органы, испытывающие постоянную потребность в защите от преступных посягательств, и, с другой стороны, государство, задачей которого является обеспечение в лице компетентных органов предусмотренной нормативными актами защиты.

POLICIJAS DARBĪBAS KONTROLES NEPIECIEŠAMĪBA

Mg. iur. *Juris Matisāns,*
zinātniskā grāda pretendents, Latvija

Polijas darbinieki kā personas, kurām piešķirta būtiska vara, var nokļūt līdzīgās situācijās, sajūtot nesodāmības ilūziju vai bez izvērtēšanas pakļaujoties nelikumīgām pavēlēm. Pārvērtējot vai tieši otrādi – nepienācīgi izvērtējot savas likumīgās varas apjomu un tās realizācijas atbilstību tiesību aktiem, var tikt būtiski aizskartas personas pamattiesības.

Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Vispārējā cilvēktiesību deklarācija¹ satur normu kopumu, ko katra no valstīm iedzīvina nacionālajos tiesību aktos. Ņemot vērā katras valsts nacionālo tiesību specifiku, šis uzdevums ir uzskatāms par vērā ņemamu izaicinājumu. Atsevišķu nozaru, tostarp arī policijas iestāžu darba specifika saistās ar sarežģīta līdzsvara panākšanu starp vienlaicīgu cilvēktiesību ierobežošanu un aizsardzību. Atbilstoši Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas preambulā noteiktajam, ka cilvēktiesību necienīšana un nicināšana noved pie barbariskiem aktiem, kas izraisa sašutumu cilvēces apziņā, sašutumu rada arī atsevišķi gadījumi, kad tiesībaizsardzības iestāžu amatpersonas pārkāpj robežu, kas atdala tiesiski pamatotus piespiedu līdzekļus no patvaļīgas un demokrātiskā valstī nepieļaujamas rīcības.

Profesors J. Bojārs, vērtējot deklarācijā ietvertu normu iedzīvināšanas šķēršļus, ir norādījis uz tās nesaistošo raksturu un starptautisko tiesību pamatprincipu par neiejaukšanos valstu iekšējās lietās². Policijas darbiniekiem ar likumu ir noteiktas plašas pilnvaras, kas pēc savas dabas ir nepieciešamas, lai pilnībā spētu efektīvi izpildīt tiem ar likumu uzliktos pienākumus. To nosaka ne vien Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas vai citu starptautisku dokumentu prasības, bet gan katras uz demokrātijas vērtībām balstītas valsts principi. Ar tiesību normām piešķirtais pilnvaru apjoms bez atbilstošas atbildības kontroles sistēmas var novest pie dienesta disciplīnas pārkāpumiem vai pat noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes³ (turpmāk – Satversme) 116. pantam lielākā daļa Satversmē noteikto cilvēka pamattiesību nav absolūtas un pastāv iespēja tās ierobežot. Ierobežojumi ir pieļaujami, lai sasniegtu leģitīmu mērķi. „Satversme kā vienots dokuments prasa, lai tajā garantēto pamattiesību ierobežojumi

tiktu noteikti demokrātiskā valstī pieņemamā veidā, tas ir, ar likumu vai uz tā pamata. Turklāt ierobežojumi pieļaujami tikai tiktāl, ciktāl tie nepieciešami minētā mērķa sasniegšanai, tas ir, tiem jābūt samērīgiem (proporcionāliem) ar šo mērķi”⁴. Policijas uzdevumos ietilpst sabiedrības drošības garantēšana, kas ir viens no Satversmes 116. pantā noteiktajiem cilvēka pamattiesību ierobežošanas leģitīmajiem mērķiem. Diemžēl policijas darba kontroles mehānisms ne vienmēr spēj novērst gadījumus, kad cilvēka pamattiesību ierobežošana nav bijusi proporcionāla ierobežošanas mērķim. Ja valsts ir piešķirusi policijas darbiniekiem varu, tad valstij ir jānodrošina, lai šī vara tiktu izmantota atbilstoši demokrātiskas valsts principiem un cilvēka pamattiesību ierobežošanas gadījumos nepārkāptu samērīguma nosacījumus.

K. Beļskis kontekstā ar policijas iestāžu dienestā noteiktās kārtības ievērošanu skata jautājumu par policijas kontroles mehānismiem⁵. Viņš norāda, ka demokrātiskā sabiedrībā ir jā rūpējas par kontroles mehānismu pilnveidošanu. Tas attiecināms ne vien uz iedzīvotāju kontroli, bet arī ar iestāžu, kurām ir noteiktas pilnvaras, darbības kontroli.

Veidojot kontroles mehānismus vai tos uzlabojot, vērā ir jāņem policijas iestāžu būtība, kas veidojusies un nostiprinājusies ilgstošā laika periodā. Policija ir grieķu izcelsmes vārds, kas atvasināts no vārda *politeia*. Ar to tiek saprasta valsts iekārta un valsts pārvaldes māksla⁶. Pilsētu – polisi, kur faktiski koncentrējās visa valsts pārvalde, Aristotelis nosauca par *politija*. Līdzīgs jēdziens vēlāk tika izmantots viduslaiku Eiropas valstīs, kad rūpes ar iekšējo kārtību valstī guva zināmu nozīmi, salīdzinot ar valsts rūpēm par ārējo drošību. Platons vērsa uzmanību uz sabiedrības daļas – *sargu*⁷ lomu un prasībām attiecībā uz šīs grupas izturēšanos un attieksmi pret pildāmajiem pienākumiem.

Jau Senajā Romā, kontekstā ar sievas uzticību un einuhiem, kuru uzdevums ir to sargāt, dzejnieks Juvenāls uzdeva jautājumu: „*Quis custodiet ipsos custodes?*”⁸ (Kurš sargās sargus?). Līdzīgi kā sievietes uzticības nodrošināšana ir neiespējama, ja tās sargi ir korumpēti, nav iespējama arī tiesiskuma nodrošināšana valstī, ja tās sargu un

valdītāju lojalitāte ir apšaubāma. Šādā kontekstā Juvenāla radītais teiciens tiek saistīts ar Platona un Sokrāta uzskatiem par valsts iekārtu un valsts amatpersonu uzvedības modeli⁹. Platona darbā „Valsts” 3. grāmatā ir atrodama nostāja, ka valsts amatpersonām nebūtu pieļaujama alkohola lietošana un tās no pārējiem atšķirtu arī atbilstoša izturēšanās kultūra. Tāpat tiek pausts uzskats, cik absurda būtu situācija, ja sargam būtu vajadzīgs sargs¹⁰. Piekrītot viedoklim, ka situācija, kurā tiek uzraudzīti tie, kuru pienākums ir uzraudzīt citus, nav uzskatāma par vienkāršu, nepieciešams izvērtēt, kā laika gaitā šī situācija ir risināta.

Profesors Z. Indrikovs ir piedāvājis policijas jēdziena izpratni mūsdienīgā, demokrātiskā valstī. Policija ir uz likuma pamata izveidota neatkarīga publiskās varas izpildinstitūcija, kuras mērķis ir publiskā miera, likuma varas un kārtības uzturēšana sabiedrībā, indivīda pamattiesību un brīvību aizsargāšana un ievērošana, noziedzības novēršana un apkarošana, palīdzības sniegšana un kalpošana sabiedrībai, kura šo mērķu sasniegšanai var izmantot administratīvās, kriminālprocesuālās vai operatīvās darbības piespiedu metodes un līdzekļus likumu un starptautisko standartu ietvaros, sadarbojas ar citām publiskās varas institūcijām un sabiedrību un kura ir pakļauta efektīvai ārējai kontrolei¹¹. Skaidra policijas jēdziena izpratne ir nepieciešama, lai noteiktu tās vietu un darbinieku lomu valsts pārvaldes sistēmā.

Latviešu valodā jēdziens „policija”, ņemot vērā vācu valodas *polizei*, franču un angļu valodas *police*, grieķu valodas *Politeia*, tiek skaidrots kā valsts pārvaldes institūciju sastāvdaļa¹². Policijas kā valsts pārvaldes institūcijas pirmsākumi meklējami tieši 16. gadsimtā pilsētās, kad tās uzdevums bija ne tikai drošības sargāšana. Pilsētu pašpārvalde gādāja ne tikai par ārējās un iekšējās drošības sargāšanas organizāciju, bet arī uzraudzīja pilnīgi visas sabiedriskās un pat dažas privātās dzīves jomas. Šo gatavo paraugu arī izmantoja valsts vara, gādībai par drošību pievienojot vēl veselu virkni iekšējās pārvaldes uzdevumu, kuru gala mērķis bija atbalstīt tautas labklājību kopējās laimes sasniegšanai. Tā uzņēmās rūpes par visu un par visiem, cenšoties kļūt it kā par vienu kopēju aizbildni, un tas beigu rezultātā noveda līdz tā sauktās *policejiskās valsts* izveidei.

Tieši policejiskās valsts izveidošanās risks ir saistāms ar nepietiekamām policijas darbinieku rīcības kontroles iespējām. Vietējās sabiedrības nespēja kontrolēt policijas darbinieku rīcību

saistījās ar varas koncentrēšanos vienas iestādes rokās¹³. Ja skata Francijas piemēru, tad policijas izveide mūsdienu izpratnē ir saistāma ar karaļa 1667. gada ediktu, ar kuru Parīzē tika izveidots policijas Ģenerālleitnanta birojs. Iestādes kompetence tika paplašināta līdz visai karalistes teritorijai 1699. gadā. 1789. gada augustā, sākoties revolūcijai, karaliskā centralizētā policija tika atlaista un ievēlētie pilsētu mēri, kurus atbalstīja nacionālā gvarde, pārņēma policijas funkcijas¹⁴. Lai arī policijas decentralizētais modelis, vismaz teorētiski, spēja labāk reaģēt uz vietējo iedzīvotāju vajadzībām, taču satraukumu radīja korupcijas riski, ņemot vērā policijas atkarību no vietējās pārvaldes¹⁵. Strauji notiekošie industrializācijas un urbanizācijas procesi un tos pavadošie plašie sociālie un politiskie nemieri parādīja vietējo policijas vienību nespēju tos novērst. Ņemot vērā minēto, saprotami ir centieni atgriezties pie policijas centralizētā modeļa, kas ilga līdz 20. gadsimta vidum¹⁶.

Mūsdienu policijas izveides procesu Vācijā būtiski ietekmēja Napoleona izveidotās policijas vienības¹⁷. Darbībai iekšējās pārvaldes sfērā Vācijā tika izmantots termins *politija* vai *policija*. Tiesību zinātnieks K. Dišlers ir skaidrojis, ka 18. gadsimtā ar policiju tika saprasta visa valsts iekšējā administratīvā darbība¹⁸.

Vācu policijas pētnieka J. Pecla izpratnē policija ir jāsaprot kā valsts darbības nozare, kuras uzdevums ir sargāt no pastāvošām briesmām un pārkāpumiem un rūpēties par valsts labklājību, jo tas ir drošības nepieciešamais nosacījums, kas pastāv, pielietojot piespiešanu¹⁹.

Attīstoties mūsdienu policijai Lielbritānijā un ASV 18. gadsimta beigās, izvērās diskusija par policijas darbinieku rīcības ētiskumu²⁰. Šis laika posms saistās ar rūpniecisko revolūciju un tās izplatīšanos. Rūpnieciskā revolūcija bija periods 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā, kad lauksaimniecībai, industrijai un pārvadāšanai bija paliekošs efekts uz Anglijas sociālo ekonomiku un kultūru, kas ar laiku izplatījās pa Eiropu, Ziemeļameriku un ar laiku pa visu pasauli. Analizējot šim laika posmam raksturīgo devianto uzvedību, S. Spicers puda viedokli, ka atsevišķu iestāžu, tostarp policijas, rašanās ir saistāma ar ekonomikas spēku attīstību. Viņš norādīja, ka valdošā klase, atsevišķas personu grupas, saglabāja hegemoniju, izmantojot klašu kontroles sistēmu²¹. Šādos apstākļos policijas spēki tika izmantoti valdošās klases interesēs. Līdz ar to pārējai sabiedrībai nācās saskarties gan ar tiešiem pārkāpumiem no policijas darbinieku

pusēs, gan ar nepietiekamu konstitucionālo tiesību un brīvību aizsardzību no policijas pusēs. Savukārt Francijas gadījumā 19. gadsimts saistās ar policijas darbinieku dubulto pakļautību ievēlētām un ieceltām amatpersonām²². Lai arī tas ir uzskatāms par laiku, kad veidojās policija tās mūsdienu izpratnē, tādos apstākļos nav pamata uzskatīt, ka policijas darbinieku rīcībai būtu raksturīga objektivitāte un noteiktas disciplīnas ievērošana. Mūsdienās kā viens no policijas darba organizācijas pamatprincipiem ir uzskatāma vienvadība. Tikai pastāvot vienotai un stingrai amatu hierarhijai, ir iespējams nodrošināt vienotu standartu iedzīvināšanu.

Izveidojot pirmās policijas un uzraudzības vienības, viens no svarīgākajiem jautājumiem bija atbilstošu uzvedības standartu noteikšana. Šādu standartu ieviešana notika paralēli kvalifikācijas sistēmas izveidei. 18. gadsimta beigās Anglijā policijas darbinieki tika sodīti, tostarp arī disciplināri par tādiem pārkāpumiem kā gulēšana darba vietā, alkohola lietošana krogā darba laikā, tikšanās ar prostitutām²³. Izvērtējot profesionālas policijas attīstības pirmsākumus, nākas secināt, ka viena no dilemmām saistījās ar bailēm par policijas darbiniekiem piešķirto pilnvaru ļaunprātīgu izmantošanu. Jāņem vērā, ka, atrodoties sākotnējās attīstības posmā, nebija iespējams novērst pārmērīga spēka pielietojanos vai cita veida nedemokrātisku paņēmienu izmantošanu likumpārkāpumu novēršanai.

Vērtējot policijas attīstības virzienus, tika izstrādāts ideāla policista modelis – tas ir policists, kas nodrošina maksimālu aizsardzību ar minimālu iejaukšanos cilvēku dzīvē²⁴. Lai arī tas sasauca ar iestādes un sabiedrības interesēm, neiejaukšanās taktika gan vērtējama arī kritiski. 18. gadsimta Anglijas sabiedrības attieksme pret attīstošos policijas darbinieku kultūru radīja jautājumus, kas līdz pat mūsdienām nav atrisināti. Lai vai kāda būtu policijas darbinieku rīcība, vienmēr būs kāds, kurš būs neapmierināts, jo īpaši, ja tiks aizskartas viņa tiesības, vai arī vienkārši policijas darbinieku rīcība iztraucēs personas plānus attiecībā uz pretlikumīgu darbību²⁵.

Šāda situācija radīja priekšnosacījumus, lai tiktu mēģināts izveidot uzvedības standartus un zināmas disciplīnas noteikšanu. Analizējot mūsdienu policijas pirmsākumus, tika konstatēts, ka par mūsdienu jeb modernās policijas tēvu tiek uzskatīts sers Roberts Pīls. 1829. gadā tika izdoti R. Pīla principi, kas būtu klasificējami kā pirmais policijas ētikas kodekss.

Galvenais uzsvars šajos principos tiek likts uz policiju kā sabiedrības daļu. Tostarp tiek minēts, ka policijai ir jāatbalsta sabiedrības interese un brīvprātīgas novērošanas iniciatīvas²⁶. Šo principu ievērošana citos avotos tiek minēta kā būtisks priekšnosacījums iedzīvotāju sūdzību izskatīšanas kvalitātes paaugstināšanai. Uzsverot nevalstisko organizāciju neatkarību no valsts un jo īpaši ministrijas, šādu organizāciju iesaistīšana ļauj publiski diskutēt par policijas pieņemtajiem lēmumiem un rīcību²⁷. Jau mūsdienu policijas attīstības pirmsākumos būtiska loma tika atvēlēta iedzīvotāju sūdzībām kā policijas attīstības virzītājspēkam.

Teorētiskās literatūras izpēte ļauj secināt, ka policijas darbiniekiem ilgstošā laika posmā neveidojās izpratne par noteiktajiem disciplīnas standartiem vai arī viņi nevēlējās tos ievērot. 1829.–1831. gados no Londonas Metropoles policijas tika atlaisti 3200 policijas darbinieki, no kuriem divas trešdaļas – par pārmērīgu alkohola lietošanu²⁸. Tāpat bieži tika konstatēti gadījumi, kad policijas darbinieki guva neatļautus ienākumus no bordeļiem vai azartspēļu vietām²⁹. Policijas darbs ir nesaraucami saistīts ar noziedzīgo pasauli, un tikai disciplīna spēj atturēt policijas darbinieku no likumpārkāpumu izdarīšanas, izmantojot dienesta stāvokli. Šie dati liek vēlreiz atgriezties pie Platona darba “Valsts”, kas satur virkni atsauču uz valsts sargam nepiedienīgu uzvedību, tostarp atrašanos alkohola reibumā vai citādu nepieņemamu rīcību, kas būtu raksturīga kādas zemākas kārtas pārstāvjiem.

Pretēji Lielbritānijas piemēram, kur tika veiktas darbības, lai noteiktu policijas darbības robežas, tostarp pieļaujāmās iejaukšanās robežas iedzīvotāju privātajā dzīvē, ASV policijas iestādes kļuva par instrumentu vietējās pārvaldes rokās, lai ar gandrīz neierobežotu varu, tostarp pielietojot arī fizisku spēku, nodrošinātu kārtību³⁰. Ilgstoši policija pildīja arī pienākumus, kas atbilst tiesu sistēmai³¹. R. Leina un E. Monkkonena pētījumu analīze ļauj konstatēt, ka policijas darbinieki tika mudināti nodrošināt kārtību, apspiežot ne vien noziedzniekus un nemiera cēlājus, bet arī pārējos iedzīvotājus. Šādu pamudinājumu pamatā bija vietējās pārvaldes un tiesu varas bailes no kontroles zaudēšanas un noziedzības līmeņa paaugstināšanās. Policijas iestādes tika veidotas, neizskaidrojot sabiedrībai to būtību, kā arī to, ko sabiedrība var sagaidīt no policijas, jo nav noteiktu standartu, kādiem policijai un tās darbiniekiem būtu jāatbilst.

Šādu standartu trūkums ir vērojams ne vien vairākus gadsimtus senā vēsturē, bet arī mūsdienās, kad notiek valsts iekārtas maiņa, jo īpaši, kad totalitārs vai autoritārs valsts režīms tiek nomainīts ar demokrātisku valsts iekārtu³². Policijas darbinieku uzvedība, kas iepriekš tika uzskatīta par normālu nepietiekama tiesiskā regulējuma vai iesakņojušos paražu dēļ, tiesiskā valstī vairs nevar būt pieņemama.

Spēja apzināties savas atbildības robežas un sekas, kā arī spēja rīkoties atbilstoši tiesību normām un veselajam saprātam, ir būtiska katra cilvēka īpašība. Lai pārbaudītu personas pakļaušanos dotajām pavēlēm, Jeila Universitātes psiholoģijas profesors Stenlijs Milgrems (*Stanley Milgram*) 1961. gada jūlijā uzsāka eksperimentu. Eksperimenta gaitā tika konstatēts, ka liela daļa tajā iesaistīto bija gatavi nodarīt pāri citiem eksperimenta dalībniekiem, dodot tiem elektriskās strāvas triecienu. No elektriskās strāvas trieciena pielietošanas viņus neatturēja ne strāvas stiprums, kas acīmredzami varēja kaitēt cilvēka veselībai, nedz arī lūgumi to nedarīt, atsaucoties uz sāpēm un slikto sirds veselības stāvokli. Eksperimentā iesaistītie apzinājās, ka nodara sāpes citam cilvēkam, taču darīja to, jo eksperimenta vadītājs norādīja, ka pilnībā uzņemas atbildību par notiekošo³³.

Stenfordas Universitātē 1971. gada augustā psiholoģijas profesora Filipa Zimbardo (*Philip Zimbardo*) vadībā tika veikts eksperiments, kas tiek salīdzināts ar iepriekš minēto. Šī eksperimenta laikā tajā iesaistītie tika sadalīti divās grupās – „cietumniekos” un „cietumsargos”. „Cietumnieki” tika ievietoti kamerās, „cietumsargiem” tika izdalīti speciāli izstrādāti un viņiem bija jāapsargā „cietumnieki”. Ja eksperimenta sākumā starp grupām valdīja jautrība, tad pēc kāda laika „cietumsargi” sāka izmantot pret „cietumniekiem” aizvien necilvēcīgākas metodes, kas bija gan psiholoģiski, gan fiziski vardarbīgas. Vardarbība netika pārtraukta, jo eksperimenta vadītājs uzņemas atbildību par notiekošo³⁴.

Abu iepriekš minēto eksperimentu rezultāti ļauj secināt, ka atbildības neiestāšanās vai nesodāmības ilūzija var veicināt antisociālu uzvedību. Tas attiecināms gan uz aklu paklausīšanu pavēlēm, gan arī deviantu uzvedību pēc paša iniciatīvas. Reālajā dzīvē tā var izpausties ļoti dažādi, taču vairumā gadījumu tās pamatā ir apziņa, ka policijas darbinieka rīcība netiks kontrolēta. Tā rezultātā rodas situācijas, kad policijas darbinieks vada transportlīdzekli, atrodoties alkohola reibumā, nēsā pielādētu ieroci, pārkāpjot noteikto

kārtību, vai pieļauj citu rīcību, kas grauj iestādes prestižu un apdraud sevi un apkārtējos.

Lai arī abi eksperimenti tika kritizēti³⁵, taču to sniegtās atziņas gūst apstiprinājumu arī mūsdienās, kad tiek saņemta informācija par valsts pārvaldes darbinieku necilvēcīgu izturēšanos pret personām, kam ir ierobežota brīvība un kam ir jācieš vardarbīgu rīcību no to personu puses, kā pienākums ir bijis tos apsargāt. Šādas vardarbības pamatā ir persona apziņa, ka par izdarīto nebūs jāatbild likuma priekšā.

Darba vai dienesta disciplīna ir katra kopīgi veicama darba veiksmīgas izpildes pamatā. Disciplīnu kā tiesiskas un morālas dabas attiecību kopumu policijas iestādē raksturo darbiniekiem izvirzīto prasību stingrība un tiesību aktos noteikto sankciju piemērošanas biežums. Augsts dienesta disciplīnas līmenis ne vien norāda uz veselīgu atmosfēru struktūrvienībā, bet arī ir viens no struktūrvienības veiktā darba efektivitāti nosakošajiem faktoriem. Disciplināratbildības institūta esība un efektīva darbība attiecībā uz Valsts policijas darbiniekiem ir būtisks nosacījums pienācīgai iestādes funkcionēšanai. Zemi dienesta disciplīnas rādītāji savukārt rada pamatotas šaubas par struktūrvienības iespēju veiksmīgi funkcionēt kopumā.

Dienesta disciplīnas nozīme tiesībsargājošo iestāžu darbā tiek uzsvērtā arī ANO pieņemtās rezolūcijas³⁶ tekstā, norādot, ka tajā noteikto noteikumu mērķis ir saglabāt līdzsvaru starp iestādes iekšējās disciplīnas nepieciešamību, no kuras lielā mērā atkarīga sabiedrības drošība, un, no otras puses, nepieciešamību nodarboties ar cilvēka pamattiesību pārkāpumiem. Tiesībsargājošo iestāžu amatpersonām jāziņo par pārkāpumiem dienesta subordinācijas kārtībā un jāizmanto citas likumīgas rīcības ārpus dienesta subordinācijas kārtības tikai tad, kad citi līdzekļi vairs nav pieejami vai efektīvi.

Lai veicinātu ar minēto rezolūciju apstiprinātā kodeksa izmantošanu nacionālo normatīvo aktu vai prakses ietvaros, tiek sniegti arī komentāri. Minētais kodekss ir ierindojams to dokumentu kategorijā, kuri sniedz autoritatīvas norādes jautājumos, kas saistīti ar kalpošanu sabiedrībai, aizsargājot no pretlikumīgām darbībām. Šādiem standartiem pašiem par sevi reāli nav praktiskas nozīmes. To saturam jāklūst par katra tiesībsargājošās iestādes darbinieka pārliecības sastāvdaļu, ko iespējams panākt vien izglītošanas un rīcības pārraudzības ceļā.

Vērtējot policijas darbu, viens no aktuālākajiem jautājumiem ir tieši policijas darbinieku

uzvedība un attieksme pret dienesta pienākumu izpildi. Policijas darbības ārējās prioritātes ir vērstas uz sabiedriskās drošības veicināšanu un sabiedriskās kārtības nodrošināšanu, noziedzības novēršanu un noziedzīgu nodarījumu atklāšanu. Policijas darbības iekšējās prioritātes līdz šim ir vērstas uz optimāla, profesionāla un atvērta policijas dienesta izveidošanu. Policijas darbinieka kā tiesību subjekta statuss līdz šim lielākoties ir pakļauts izpētei vien kā persona, kura pilda specifiskus uzdevumus, izmantojot tam piešķirtās tiesības. Vienlaikus nepietiekami tiek pētīta policijas darbinieku atbildības joma. Šī joma nepietiekami tiek skarta arī policijas darbinieku apmācības procesā. Rezultātā veidojas situācija, ka policijas darbinieks nav pilnvērtīgi sagatavots dienesta pienākumu veikšanai, lai arī atsevišķos jautājumos sagatavotības līmenis būtu vērtējams kā teicams vai izcils. Nespējot precīzi norobežot tiesisku rīcību no disciplīnas vai cita rakstura pārkāpuma, policijas darbinieks var pieļaut kļūdu, nerīkojoties pietiekami aktīvi vai tieši otrādi, pārsniedzot noteiktās rīcības brīvības robežas.

Skatot atbildības jautājumu, autors vērš uzmanību uz nepieciešamību ne vien saukt vainīgos pie atbildības, bet arī veidot sistēmu, kas novērstu pārkāpumu rašanās iespēju.

Jautājumā par juridiskās atbildības jēdziena saturu zinātnieku vidū nav vienprātības un nav vērojamas pazīmes, ka pārskatāmā nākotnē situācija varētu mainīties. Līdzīga situācija ir vērojama arī attiecībā uz izpratni par atbildības jēdzienu.

Profesors A. Plotnieks skata juridisko atbildību gan tās šaurākā, gan plašākā izpratnē. Šaurākā izpratnē tā tiek skaidrota kā likumā paredzēto sankciju piemērošana tiesību pārkāpējam. Plašākā – kā subjekta attieksme pret saviem tiesiskajiem pienākumiem un tiesību normās paredzēto seku iestāšanos šo pienākumu neizpildīšanas gadījumā³⁷.

Autori, kuri atbalsta šādu divējādu izpratni, norāda uz juridiskās atbildības negatīvo dabu tās šaurākās izpratnes gadījumā un pozitīvo dabu pozitīvās izpratnes gadījumā. Apvienojot abas izpratnes, juridiskā atbildība ietver kā retrospektīvo (negatīvo), tā arī prospektīvo (pozitīvo) aspektu.

D. Lipinskis ir norādījis, ka vairāku tiesību zinātnieku darbos ir rodami pierādījumi pozitīvās juridiskās atbildības nozīmībai³⁸. A. Bondarevs savukārt ir norādījis, ka veiktie pētījumi par pozitīvo juridisko atbildību ļauj to skatīt kā

būtisku un patstāvīgu juridisku parādību ar tai raksturīgām gan objektīvām, gan subjektīvām pazīmēm³⁹. Pozitīvās juridiskās atbildības pamatā ir sociāla nepieciešamība pēc atbilstoša tiesiskā regulējuma atsevišķās jomās, nosakot uzvedības noteikumus. Tas būtu attiecināms arī uz tiesībaizsardzības iestāžu darbu, kas nesaraujami saistīts ar cilvēktiesību ierobežošanu.

Juridiskā atbildība tās plašākajā izpratnē nebūtu skatāma kā tiesību aktos tiesību subjektam noteikto pienākumu loks. Šis pienākumu loks vien nosaka tiesību subjekta rīcības brīvības robežas, kas jāievēro, lai rīcība atbilstu sabiedrības un indivīda interesēm. Juridiskās atbildības patiesā būtība ir tiesību subjekta spēja pareizi izmantot piešķirto rīcības brīvību. Minētais liecina, ka svarīgi ir izprast ne vien likumpārkāpuma, bet arī likumam atbilstošas rīcības saturu.

Neskatoties uz atšķirībām atsevišķās jautājuma niansēs, iepriekš minētie autori pārāk šauri skata jēdzienu *atbildība*, pēc būtības to pielīdzinot jēdzienam *sods*. Sods ir neatņemama atbildības sastāvdaļa, tomēr ir jāskata arī tās negatīvās sekas, kas rodas personai, kurai sods ir piemērots. Disciplināratbildības gadījumā šīm sekām var būt gan morāls, gan materiāls raksturs. Uzmanību uz disciplināratbildības saistību ar soda piemērošanas gadījumā radītajām sekām vērš vairāki autori, tostarp D. Bahrahs, norādot, ka sodam jāseko arī negatīvām sekām⁴⁰. Negatīvo seku esībai ir jābūt vērā ņemamai, lai atturētu pārkāpēju no turpmāku pārkāpumu izdarīšanas.

Lai skatītu atbildību tās plašākā izpratnē, pašmāju pētnieki piedāvā lietot jēdzienu *atbildīgums*, kas ietver divas galvenās dimensijas: atbildību (ang. val. *responsibility*) un atskaitītšanos (ang. val. *accountability*)⁴¹. Minētā pētījuma autori izdala arī retrospektīvo un prospektīvo atbildīgumu. Retrospektīvā atbildīguma gadījumā runa ir par subjekta atbildīgumu par jau notikušo, kas tādā vai citādā veidā bijis atkarīgs no šī subjekta rīcības (vai rīcības trūkuma). Nākotnē vērsta jeb prospektīvā atbildīguma gadījumā atbildīgums tiek cieši saistīts ar indivīda pienākumu rīkoties noteiktā veidā.

Disciplīnas nodrošināšanas tās pozitīvā jeb prospektīvā izpratnē pamatā ir padoto brīvprātīga sekošana noteiktajai kārtībai. Protams, arī balstot disciplīnas nodrošināšanu uz sodu piemērošanu kā centrālo tās nodrošināšanas elementu, sekošana noteiktai kārtībai varētu tikt raksturota kā laba disciplīna. Tomēr der norādīt, ka brīvprātīga noteiktās kārtības ievērošana saistās ar zināma tiesiskās apziņas līmeņa sasniegšanu, bet sodu

piemērošanas gadījumā – uzsvars tiek likts uz bailēm no soda.

Literatūrā⁴² attiecībā uz policijas iestādēm tiek lietots termins *esprit de corps*, kas tulkojumā no franču valodas varētu tikt saprasts kā grupas morāle, grupas sirdsapziņa un personas lepnums par piederību konkrētai grupai. Jo augstāks ir *esprit de corps* līmenis, jo efektīvāks ir policejiskās iestādes darbs un jo mazāka ir nepieciešamība pēc disciplināro sodu piemērošanas. Atbildība tās pozitīvā izpratnē saistās ar situāciju, kad policijas darbinieki paši izrāda vēlmi pēc paškontroles un līdzdarbojas iestādes noteikto uzvedības standartu uzturēšanā.

Minētais prasa augstāko amatpersonu aktīvu līdzdalību, lai veicinātu paškontroles sistēmas uzturēšanu⁴³. Lai to panāktu, autors uzsver nepieciešamību pēc atbilstošas apbalvojumu sistēmas realizēšanas. Tāpat nepieciešams līdz minimumam samazināt piemērotos disciplinārsodus.

Ar piespiestās darbības palīdzību var radīt *vērtību iemiesošanās priekšnoteikumus*, tā kā tiesības var pamatoties ne tikai uz jau pastāvošiem darbības motīviem, bet izsaukt arī viņu pārgrupēšanu un radīt jaunu motivāciju cilvēka darbībai. Tiesības var ne tikai sodīt, bet arī audzināt, izsolot godalgas par labiem darbiem. Tiesības var raudzīties ne tikai uz fizisko, bet arī garīgo labumu sadalīšanu, kaut gan tikai par tik, par cik šī sadalīšana var tikt grozīta ar jūtu piespiešanu⁴⁴. Šādai piespiešanas darbībai – sodu piemērošanai, ir jābūt attaisnotai ar tās ētisko nozīmi, sods nedrīkst būt par pašmērķi. Tiesību audzinošā nozīme aizsargā ētisko audzināšanu un attīsta pašdisciplīnas sistēmu cilvēkā.

Pozitīvās disciplīnas nodrošināšanas stratēģija var būt efektīva gadījumos, kad soda piemērošana varētu nesniegt gaidāmo rezultātu, bet tieši otrādi, policijas darbiniekā radot vēlmi arī turpmāk

pārkāpt noteikto kārtību, lai izrādītu protestu. Tādos gadījumos stratēģijas maiņa var novērst turpmākus pārkāpumus un risināt iespējamās problēmas starp padoto un augstāko amatpersonu⁴⁵. Panākot disciplīnas ievērošanu ar atsevišķi izstrādāta individuāla plāna palīdzību, kas ietver apmācību un konsultācijas, pastāv liela varbūtība, ka policijas darbinieks mainīs savu attieksmi un turpmāk ievēros likumā noteiktās prasības.

Rezumējot var secināt, ka policijas iestādēm un to darbiniekiem piešķirtās tiesības rada nepieciešamību pēc atbilstošas to realizācijas kontroles sistēmas. Iespēja izvairīties no atbildības par izdarīto rada papildus risku, ka piešķirtās tiesības tiks izmantotas ļaunprātīgi. Tas savukārt radīs sekas, jo pārkāpēji netiks saukti pie atbildības. Mūsdienām atbilstošāks ir kontroles modelis, kura pamatā ir personāla vēlme ievērot noteikto kārtību. Šādai pieejai ir vērojamas gan priekšrocības, gan trūkumi.

Priekšrocības:

- pārkāpējam labvēlīgāka ir sistēma, kas balstīta un cieņu un atbalstu, nevis sodu un aizrādījumiem;
- augstākai amatpersonai pastāv iespēja veidot pozitīvākas attiecības ar padotajiem un izvairīties no disciplinārlietu izmeklēšanas struktūrvienībā.

Trūkumi:

- augstākai amatpersonai jābūt apveltītai ar atbilstošām personiskām īpašībām, kas ļautu efektīvi īstenot pasākumu kopumu, lai panāktu turpmāku pārkāpumu novēršanu;
- iespējama pozitīvais efekts nav tūlītējs un nav garantēts. Turklāt noilguma dēļ var tikt zaudēta iespēja pielietot progresīvās disciplīnas sniegtās iespējas;
- šī stratēģija nav pielietojama rupju disciplīnas pārkāpumu gadījumos.

Atsauces

¹ The Universal Declaration of Human Rights. Pieejams: <http://www.un.org/en/documents/udhr/> [aplūkots 2016. gada 1. februārī].

² Bojārs J. Starptautiskās publiskās tiesības I, Zvaigzne ABC, 2004., 580. lpp.

³ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993.1. jūlijs, nr.43.

⁴ Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra spriedums Nr. 2002-04-03. „Par „Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumu” 59.1.6., 66. un 68. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89., 95. un 111. pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2002., 24. oktobris, nr.154.

⁵ Бельский К. С. Полицейское право. – Москва: Дело и Сервис, 2004, с. 773.

⁶ Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. – Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2002, 83. lpp.

- ⁷ Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. – Rīga, Zvaigzne ABC, 1998., 159.–171. lpp.
- ⁸ Kline A.S. (tulkojums) *Juvenal: The Satires*. Pieejams: <http://www.poetryintranslation.com/klineasjuvenal.htm> [aplūkots 2015. gada 1. februārī], p.45.
- ⁹ Hurwicz L. *The American Economic Review*. Vol. 98, No. 3 (Jun., 2008), pp. 577–585.
- ¹⁰ Plato. *The Republic*. Pieejams: <http://www.idph.com.br/conteudos/ebooks/republic.pdf> [aplūkots 2015. gada 1. februārī].
- ¹¹ Indrikovs Z. Policijas jēdziens demokrātiskā valstī. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*. 2007, Nr.3, 15. lpp.
- ¹² *Latvijas konversācijas vārdnīca*. – Rīga, Gr. apg. A. Gulbis, 1938., 32995.sl.
- ¹³ Brodeur J.P. *Les visages de la police: Pratiques et perceptions*. Pieejams: http://classiques.uqac.ca/contemporains/brodeur_jean_paul/visages_de_la_police/visages_de_la_police.html [aplūkots 2015. gada 1. februārī].
- ¹⁴ Sullivan L.E., Rosen M.S., Schulz D.S., Habersfeld M.R. *Encyclopedia of Law Enforcement Volume III*, Sage, 2005, p. 1066.
- ¹⁵ Brodeur J.P. *Les visages de la police: Pratiques et perceptions*. Pieejams: http://classiques.uqac.ca/contemporains/brodeur_jean_paul/visages_de_la_police/visages_de_la_police.html [aplūkots 2015. gada 1. februārī].
- ¹⁶ Sullivan L.E., Rosen M.S., Schulz D.S., Habersfeld M.R. *Encyclopedia of Law Enforcement Volume III*, Sage, 2005. p. 1066.
- ¹⁷ Sullivan L.E., Rosen M.S., Schulz D.S., Habersfeld M.R. *Encyclopedia of Law Enforcement Volume III*, Sage, 2005. p. 1074.
- ¹⁸ Dišlers K. *Ievads administratīvo tiesību zinātnē*. – Rīga, Tiesu nama aģentūra, 2002., 83. lpp.
- ¹⁹ Шпилевский М.М. *Полицейское право как самостоятельная отрасль правоведения*. – Одесса, 1875, с. 52.
- ²⁰ Lersch K.M., *Policing and Misconduct*, 2002, p. 1.
- ²¹ Spitzer S. *The Production Of Deviance In A Capitalist Society*. Pieejams: <http://www.researchomatic.com/The-Production-Of-Deviance-In-A-Capitalist-Society-57757.html> [aplūkots 2016. gada 1. februārī].
- ²² Emsley C., Weinberger B. *Policing Western Europe: Politics, Professionalism, and Public Order, 1850–1940*. Greenwood Publishing Group, 1991, p. 49–50.
- ²³ Reynolds E. *Before the Bobbies: The Night Watch and Police Reform in Metropolitan London, 1720-1830*. Stanford University press, 1998, p. 54–65.
- ²⁴ Lee M.W.L. *History of police in England*. Patterson Smith Reprint, 1971, p. xxx.
- ²⁵ Taylor D. *The New Police in Nineteenth-Century England: Crime, Conflict and Control*. Manchester University Press, 1997, p. 9–10.
- ²⁶ Sir Roberts Peel's *Principles of Law Enforcement*. Pieejams: http://www.impsec.org/~jhardin/gunstuff/writings/Peels_Principles_Of_Law_Enforcement.pdf [aplūkots 2016. gada 1. februārī].
- ²⁷ Lewis C. *Police, civilians and democratic accountability*. Democratic Audit of Australia. August 2005. Pieejams: http://democratic.audit.anu.edu.au/papers/200508_lewis_police.pdf [aplūkots 2016. gada 1. februārī].
- ²⁸ Ascoli D. *The Queen's peace: the origins and development of the Metropolitan Police, 1829–1979*. H. Hamilton, 1979, p. 89.
- ²⁹ Reynolds E. *Before the Bobbies: The Night Watch and Police Reform in Metropolitan London, 1720–1830*. Stanford University press, 1998, p. 153.
- ³⁰ Lane R. *Urban Police and Crime in Nineteenth-Century America*. *Crime and Justice Vol. 15, Modern Policing*, 1992, p. 18.
- ³¹ Monkkonen E.H. *History of Urban Police*. *Crime and Justice Vol. 15, Modern Policing*, 1992, pp. 550.
- ³² Hinton M.S., Newburn T. *Policing developing democracies*, Routledge, 2009, p. 4–5.
- ³³ Milgram S. *Behavioral Study of Obedience*. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1963, 67, p. 371–378.
- ³⁴ Zimbardo P. G., Haney, C., Banks, W. C., & Jaffe, D. *The mind is a formidable jailer: A Pirandellian prison*. *New York Times Magazine*, 1973, April 8, Section 6, p. 38–60.
- ³⁵ Richards G. *Psychology: the Key Concepts*, Routledge, 2008, p. 154.

- ³⁶ Code of Conduct for Law Enforcement Officials. Adopted by General Assembly resolution 34/169 of 17 December 1979 Pieejams: <http://www2.ohchr.org/english/law/codeofconduct.htm> [aplūkots 2016. gada 1. februārī].
- ³⁷ Plotnieks A. Tiesību teorija & juridiskā metode. – Rīga, 2009, 303–304. lpp.
- ³⁸ Липинский Д.А. Проблемы юридической ответственности. Под ред. д-ра юрид. наук, проф. Р.Л. Хачатурова. – СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2003, с. 45–63.
- ³⁹ Бондарев А.С. Юридическая ответственность и безответственность – стороны правовой культуры и антикультуры субъектов права. – СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2008, с. 12.
- ⁴⁰ Бахрах Д.П. Дисциплинарное принуждение. Правоведение. – 1985. – № 3. С. 18.
- ⁴¹ Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 2008/2009 : Atbildīgums. Galv. red. Juris Rozenvalds un Ivars Ijabs. – Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2009., 13. lpp.
- ⁴² Iannone N.F. Supervision of police personnel, Prentice Hall Career & Technology, 1994, p. 307.
- ⁴³ More H.W., Wegener W.F., Miller L.S. Effective police Supervision, Third Edition. East Tennessee State University, 1999, p.152.
- ⁴⁴ Vaintrobs M. Tiesību ētiskā izpratne. Jurists, Nr.3, 1928, 77.–78. lpp.
- ⁴⁵ Noble J.J., Alpert G.P. Managing Accountability Systems for Police Conduct, Waveland Press Inc. 2009, p. 211.

Abstract

Police authorities within the competence fulfils an important role ensuring public interest in the resolution of different types of situations and conflicts. Ways police is controlled is considered to be an issue. Unlimited discretion of authorities is not allowed, but independence would be considered one of the prerequisites for the effective operation of the authority. Aim of this article is to draw attention to certain factors that illustrate different approaches to police control over the time.

Аннотация

Полиция в пределах своей компетенции выполняет важную роль в разрешении различного рода ситуаций и конфликтов, обеспечивая соблюдение общественных интересов. Актуальными являются вопросы, связанные с возможностями контроля действий полиции. Недопустима неограниченная свобода действий учреждений полиции, однако их независимость является одним из необходимых условий для эффективного функционирования. Цель данной статьи – обратить внимание на некоторые факторы, иллюстрирующие различные подходы к контролю за действиями полиции на протяжении истории.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОВ О ДЕТЕКТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (ЛАТВИЯ) И ЧАСТНОЙ ДЕТЕКТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (ЛИТВА)

Олегас Риманас,

*Директор компании конфиденциальных юридических услуг «Rimano biuras»,
член правления Ассоциации ветеранов криминальной полиции Литвы, Литва*

В Литве первые попытки регламентировать частную детективную деятельность (далее – ЧДД) предпринимались вскоре после провозглашения независимости. Один из первых, очень сжатых, проектов был подготовлен уже в 1993 году, но закон не был принят. Хотя постановлением правительства Литвы и ведомственным приказом МВД с 1993 года частная охранная деятельность в Литве была разрешена.

В 1999 году приказом МВД, претворяя в жизнь правительственную Программу по контролю организованной преступности и превенции коррупции, была официально создана рабочая группа по разработке проекта закона о частной детективной и охранной деятельности, в которую имел честь быть включенным работавший в то время в Департаменте Полиции Литвы автор статьи.

В 2000 году была подготовлена соответствующая Концепция, но в 2002 году Концепция была утверждена только по регламентированию частной охранной деятельности. Следствие этого – принятие в 2004 году Закона «О личной и имущественной охране» (дословный перевод). Хотя в Латвии в 2001 году уже был принят Закон о детективной деятельности¹.

Отсутствие закона не помешало созданию в Литве частных детективных фирм, работе отдельных частных детективов – рынок диктовал свои условия. На конец 2015 года, по нашим грубым подсчетам, в Литве с населением около 2 800 000 человек действовало только около 15–20 компаний или предпринимателей, которые декларировали оказание частных детективных услуг. Возглавляемая мной компания, действует, например, 10-ый год.

По полученным от коллег данным, сегодня в Латвии с населением около 2 000 000 человек имеют сертификаты детективов около 120 частных лиц и выдано около 30 лицензий коммерсантам, которые осуществляют детек-

тивную деятельность.

Решением правления Сейма Литвы в 2011 году была создана рабочая группа из 13 человек по подготовке очередного проекта закона о ЧДД. В группу вошли члены Сейма, представители ряда министерств и ведомств, в том числе полиции, и один представитель этого бизнеса. Темпы разработки были очень быстрые, и спустя полгода, в 2012 году, проект был зарегистрирован в Сейме. Спустя 3 года, 16 апреля 2015 года, в измененном виде был принят Закон Литовской Республики О частной детективной деятельности². В силу вступил 1 января 2016 года.

Кратко о литовском законе в сравнении с действующим Законом о детективной деятельности Латвии.

Прежде всего, законом не был установлен *status quo* – на момент принятия закона не существовало ЧДД (с чем категорически не хотелось бы согласиться).

Само название деятельности – **не детективная, а частная детективная деятельность**. Структурно – 29 статей в отличие от 15 в законе Латвии, 4 раздела – общие положения, признание лица частным детективом, основы организации и выполнения ЧДД и заключительные положения. Статьи имеют названия.

2-я статья закона разъясняет 7 основных используемых терминов. Среди них – понятия самой деятельности, частного детектива, работника, технических средств, квалификационного удостоверения и удостоверения на деятельность, договора.

Отдельные начальные статьи посвящены назначению закона, правовым основам и принципам ЧДД (в законе Латвии указана только цель закона).

Среди основных **требований к кандидату в частные детективы** указаны четыре:

– не менее, чем высшее юридическое образование;

- наличие удостоверения об окончании программы обучения частных детективов или не менее, чем 2-годовалый опыт работы в правоохранительных органах (в законе Латвии иначе – либо высшее юридическое образование, либо опыт работы в правоохранительных органах не менее 5 лет, то есть в Латвии шире круг потенциальных кандидатов);
- выдержать квалификационный экзамен (в Латвии это не требуется);
- обладать непререкаемой репутацией.

Несколько различается понятие **непререкаемой репутации**, которой в литовском законе посвящена отдельная 8-я статья.

Основные отличия: не может быть частным детективом лицо, имеющее непогашенную или неснятую судимость за тяжкое или особо тяжкое преступление, за преступление в отношении государственной службы, общественных интересов или коррупционное преступление (в Законе о детективной деятельности Латвии – любое умышленное преступление независимо от погашения или снятия судимости).

Также в отличие от регулирования в Латвии, более мягкое требование в отношении лица, освобожденного от должности по отрицательным мотивам – только 3 года после этого лицо не может претендовать на то, чтобы стать частным детективом. Хотя, с другой стороны, имеется возможность не допустить в частные детективы лицо, в отношении которого имеются данные, что оно, осуществляя ЧДД, будет создавать угрозу жизни и здоровью других лиц, имуществу, общественному порядку и безопасности.

Важное отличие по **формам ЧДД**. По литовскому закону эти формы ограничены – основой каждой из трех является частный детектив как индивидуальный предприниматель. ЗАО и им подобные предприятия не могут оказывать такие услуги. Поэтому соответствующие удостоверения (квалификационные и на деятельность) **бессрочно** (в отличие от закона в Латвии – таким лицам на 5 лет) выдаются только физическим лицам.

По закону Латвии лишь 2 статьи конкретно посвящены лицензиям и сертификатам, и это касается их аннулирования. По литовскому же закону упомянутым выше **удостоверениям** посвящены 4 статьи с подробной детализацией (выдача, предупреждение о возможном лишении, вре-

менное приостановление действия и т.п.).

Отдельная статья регламентирует признание профессиональной квалификации **частных детективов других стран Евросоюза или стран Европейской экономической зоны**, намеревающихся оказывать услуги частного детектива в Литве. Это зависит от того, имеет ли лицо только право заниматься ЧДД у себя в стране или, кроме права, оно еще в установленном правовом порядке в определенной организационной форме этим уже занимается.

Одно из новшеств – как и у адвокатов – требование об обязательном профессиональном **страховании** гражданской ответственности. Кроме того, частный детектив при любой форме деятельности обязан иметь **рабочее место**, отвечающее определенным требованиям – вывеска, приемная, оборудование связью и т. д.

Письменный **договор об оказании услуг** с клиентом так же, как и по закону Латвии, должен заключаться, но не с каждым – не требуется договора при консультировании на рабочем месте частного детектива.

Среди перечисленных **услуг ЧДД**:

- не только розыск без вести пропавших лиц, но и расследование обстоятельств их пропажи;
- наблюдение за окружением и поведением несовершеннолетних, недееспособных, ограниченно дееспособных лиц по просьбе их родителей, опекунов без уведомления об этом наблюдаемых;
- сбор по просьбе клиента биографических, генеалогических и похожих данных о нем;
- обеспечение охраны коммерческих, производственных и профессиональных тайн клиента, в том числе техническими средствами.

С другой стороны, литовский закон, в отличие от латвийского, к сожалению, не предусматривает возможности оказания таких услуг, как розыск совершивших преступления лиц, выяснение связанных с преступной деятельностью фактов, предметов и лиц. Правда, отдельным пунктом указана услуга по розыску должников и их имущества.

При этом список услуг является, опять же, к сожалению, исчерпывающим.

Несбалансированно по литовскому закону регламентированы **обязанности** частного детектива и **запреты** – по пункту их 15, а вот прав – всего 4.

В отличие от латвийского закона частный детектив **обязан**:

- информировать правоохранительные органы не о всех известных ему преступлениях, а только о тяжких или особо тяжких;
- в случае получения информации, составляющей государственную или служебную тайну, не позже чем на следующий день об этом и об обстоятельствах, при которых узнал о ней, сообщить разработчику тайны;
- в случае обнаружения аппаратуры съема информации сообщить об этом территориальной прокуратуре;
- персональные данные обрабатывать, использовать в порядке, установленном соответствующим законом;
- на своем рабочем месте, в рекламе, при наличии сайта в интернете указывать дату выдачи и номера удостоверений.

Среди **запретов** указаны:

- мешать сотрудникам правоохраны выполнять свои функции;
- не только осознанно вводить в заблуждение самих клиентов, но и в принципе вводить в заблуждение кого-либо (последнее, по-видимому, противоречит тактике проведения многих частно-детективных мероприятий).

Но, с другой стороны, и это положительный момент, законодатель частному детективу запретил не вообще сбор и использование информации о частной жизни, а только когда такие действия идут в разрез с требованиями настоящего закона.

Положения Закона о детективной деятельности Латвии об использовании **технических средств** при проведении мероприятий детективной деятельности лаконичные, ясные и сводятся к принципу „не навредить“. В отличие от этого в литовском законе **техническим средствам** посвящена целая громоздкая статья из 6 частей. Во-первых, установлено, что технические средства могут применяться только тогда, когда других средств, методов недостаточно или они не пригодны. Во-вторых, эти средства должны соответствовать требованиям закона о безопасности продукции, иметь все необходимые при их использовании документы, удостоверения и сертификаты. Собранную с помощью этих средств информацию может обрабатывать только сам частный детектив, который лично отвечает за законность их применения.

В отношении **прав частного детектива**:

- в отличие от права, регламентированного законом Латвии – осуществлять открытое или скрытое наблюдение, законом Литвы предусмотрено обобщенное право по фиксации, сбору, исследованию соответствующей информации, данных, документов, не нарушая других законов;
- предусматривается право обоснованно обращаться в государственные организации, учреждения, предприятия с целью получения информации, документов и их копий (к сожалению, изменения в законы, устанавливающие обязанность давать такую информацию частному детективу, не внесены, а один проект не был принят к рассмотрению). Правда, там, где требуется согласие собственника или законного владельца, по литовскому закону оно должно быть письменное.

В отдельной статье детально оговаривается **деятельность надзирающей институции** – полиции. При этом при проведении проверок частных детективов содержится, на наш взгляд избыточное, требование предъявлять „контролерам“ все документы и технические средства, связанные с проводимой ЧДД.

Справка. На 21 апреля 2016 года согласно требованиям литовского закона о ЧДД первые квалификационные удостоверения и удостоверения на ЧДД получили 5 бывших сотрудников правоохраны (в том числе с № 1 – автор данной статьи) и разрешение № 1 на проведение соответствующих курсов единственное учебное заведение – частный Вильнюсский университет им. К. Симанавичюса. Кстати, уже несколько лет этот университет готовит бакалавров права по специализации «Право и экономическая безопасность (детективистика бизнеса)».

Резюмируя, невзирая на наличие многочисленных критически оцениваемых сторон принятого в Литве закона о ЧДД, можно отметить следующее.

Часть до принятия закона свободно оказываемых на литовском рынке услуг теперь является исключительно услугами ЧДД, поэтому их смогут оказывать только соответствующие правовым требованиям частные детективы и никто другой.

Открывается широкий гласный рынок услуг ЧДД.

Закон создает основы сбора частными детективами информации о частной жизни в

правовом поле, поэтому намного уменьшает риск привлечения их за это к ответственности, в том числе уголовной.

Результат деятельности частного детектива становится юридически значимым.

Одним из главных условий ЧДД становится неперевышение установленных границ принципа пропорциональности.

Принятие закона в Литве может повлиять на совершенствование аналогичного правового регулирования в Латвии – в течение 10–15 лет право „шагнуло“ далеко вперед. Отчасти свидетельство этому – принятый литовскими законодателями закон о ЧДД. Хотя и им самим было бы неплохо кое-какие положения позаимствовать у латвийских коллег.

Ссылки

- ¹ Law on Detective Activity. http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/Law_on_Detective_Activity.doc
  - ² Lietuvos Respublikos privačios detektyvinės veiklos įstatymas. <https://www.e-tar.lt>
-

Anotācija

Rakstā analizētas detektīvdarbības regulējuma īpatnības Latvijā un Lietuvā. Var secināt, ka tiesību normās precīzi noteikts, kādas darbības atbilst detektīvdarbībai, kā arī detektīvdarbības ietvaros ievāktās ziņas tiek atzītas par juridiski nozīmīgām. Saskaņā ar regulējumu veiktās detektīvu darbības nevar atzīt par nelikumīgu iejaukšanos personas privātajā dzīvē, līdz ar to tiek nodrošināta personas privātās dzīves neaizskaramība. Gan Latvijas, gan Lietuvas likumos noteikts, ka saskarē ar privātās dzīves neaizskaramību, jāievēro samērīgums.

Abstract

The article analyses the detective work regulation specifies in Latvia and Lithuania. It can be concluded that law clearly states which actions conform with detective work and that information collected within detective work – are recognized as legally significant. According to regulation – detective activities cannot be recognized as unlawful interference in person's private life, thereby ensuring personal privacy. Since Lithuanian law has been adopted recently – it is more in line with current situation and conditions.

РАЗДЕЛЕНИЕ КОНКУРЕНЦИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВЫХ НОРМ И ИДЕАЛЬНОЙ СОВОКУПНОСТИ ПРЕСТУПНЫХ ДЕЯНИЙ

*Dr. habil. iur. Улдис Крастиньш,
профессор кафедры уголовно-правовых наук
Юридического факультета Латвийского университета, Латвия*

В уголовном праве конкуренция норм и совокупность преступных деяний являются двумя самостоятельными уголовно-правовыми институтами. Общее для этих институтов то, что в обоих случаях, чтобы квалифицировать совершенное лицом противоправное действие или допущенное бездействие, следует оценивать, по меньшей мере, две нормы Особенной части Уголовного закона, но юридическое решение, что выражается в квалификации содеянного, – различное.

Конкуренция уголовно-правовых норм и совокупность преступных деяний взаимно исключают друг друга в одном и в том же преступном деянии. Регламентация одного из видов конкуренции уголовно-правовых норм дана в статье 26 Уголовного закона Латвии (УЗ), в которой сказано, что в случае, если одно и то же преступное деяние соответствует общей и специальной норме Особенной части Уголовного закона, совокупность преступных деяний не образуется и уголовная ответственность наступает только по специальной норме.

Проблемным является вопрос об отграничении идеальной совокупности преступных деяний от конкуренции уголовно-правовых норм в таких случаях, когда конкурирует норма более узкого содержания с нормой более широкой, то есть, когда более широкая норма полностью поглощает другую норму, которая содержит какое-либо другое самостоятельное преступное деяние. Решение вопроса следует искать в отличии содержания и юридической оценки конкуренции уголовно-правовых норм и совокупности преступных деяний. Чтобы правильно решить поставленный

вопрос, следует проанализировать основные положения конкуренции уголовно-правовых норм и института совокупности преступных деяний.

Конкуренция норм образуется в случаях, когда совершенное лицом преступное деяние **соответствует** нескольким составам преступных деяний, которые предусмотрены в различных статьях или в различных частях одной статьи (например, конкуренция квалифицирующих обстоятельств) и которые в какой-то мере по объективным признакам совпадают; однако из них следует избрать одну норму, так как совершено только одно преступное деяние и его следует квалифицировать только по одной из конкурирующих норм (части статей) в зависимости от вида норм конкуренции.

Совокупность преступных деяний образуется, когда одно и то же лицо, реализуя преступное деяние (в случае идеальной совокупности) или несколько между собой не связанных деяний (в случае реальной совокупности), **совершает** два или более самостоятельных преступных деяния, которые следует квалифицировать соответственно как отдельные единичные преступные деяния.

Совершенное лицом преступное деяние, подпадающее под признаки нескольких связанных между собой самостоятельных деяний, образует идеальную совокупность преступных деяний (ч. 3 ст. 26 УЗ Латвии). Взаимная связь выражается в том, что преступные деяния, которые создают идеальную совокупность, образовались в результате одного и того же преступного действия или бездействия.

Таким образом, идеальная совокупность преступных деяний образуется, когда одно и то же лицо своим преступным действием или бездействием или несколькими связанными между собой действиями в одном и том же процессе их реализации совершает, по крайней мере, два самостоятельные преступные деяния, которые по объективным признакам состава преступления не совпадают.

В принципе при идеальной совокупности преступных деяний характерно, что начатое лицом преступное действие направлено на достижение определенной цели, но в процессе реализации этого действия по вине лица наступили другие вредные последствия (совершается другое преступное деяние), которые не охватываются признаками начатого преступного деяния, и, соответственно, как таковые их надлежит квалифицировать.

Из вышеизложенного следует, что конкуренция уголовно-правовых норм и идеальная совокупность преступных деяний относятся к различным институтам уголовно-правовой науки. Они имеют разное юридическое значение и оказывают существенное влияние на юридические последствия, что выражается в квалификации содеянного, то есть, виновный привлекается к уголовной ответственности по одной или по нескольким статьям уголовного закона, что в свою очередь, бесспорно, влияет на процесс избрания судом наказания.

О чем тогда идет речь, если говорим о соотношении конкуренции уголовно-правовых норм и идеальной совокупности преступных деяний? Соотношение этих уголовно-правовых категорий означает, что они, во-первых, по некоторым признакам соприкасаются и, во-вторых, при определенных законоположениях конкуренция уголовно-правовых норм может превращаться в идеальную совокупность преступных деяний.

Дело в том, что в Уголовном законе имеется много норм, в которых преступные деяния сформулированы таким образом, что противоправное действие или бездействие связано с определенными вредными последствиями (существенный вред, тяжкие последствия, телесные повреждения разной тяжести), которые в большинстве случаев выступают в качестве квалифицирующих обстоятельств. Такие преступные деяния в уголовном праве отнесены к деяниям с материальным составом и имеют сложную структуру.

В настоящее время такие преступные деяния в уголовном праве Латвии обозначаются как преступные деяния со сложным составом. При этом вина лица по отношению к таким последствиям может выразиться как умышленная, так и по неосторожности, что имеет значение для решения вопроса соотношения конкуренции уголовно-правовых норм и идеальной совокупности преступных деяний.

Рассмотрим некоторые варианты соотношения конкуренции уголовно-правовых норм и идеальной совокупности преступных деяний и квалификацию преступных деяний со сложным составом преступного деяния.

В ч. 2 ст. 231 УЗ Латвии предусмотрена уголовная ответственность за грубое нарушение общественного порядка, если такие действия повлекли причинение телесных повреждений, за что самое строгое наказание предусмотрено в виде лишения свободы сроком до пяти лет.

Телесные повреждения классифицируются в зависимости от их тяжести, и они могут быть причинены как умышленно, так и по неосторожности. Причинение телесных повреждений, согласно закону, образует самостоятельные преступные деяния, кроме легких телесных повреждений, причиненных по неосторожности. Телесные повреждения могут быть включены в качестве квалифицирующих обстоятельств в преступном деянии со сложным составом (в данном случае – под названием хулиганство), содержание которого шире по сравнению с нормой, предусматривающей ответственность за причинение любого телесного повреждения (ст. ст. 125, 126, 130 УЗ Латвии), а если так, то должно вступить в силу положение о конкуренции уголовно-правовых норм, и хулиганство, связанное с причинением телесного повреждения, следует квалифицировать только по ч. 2 ст. 231 УЗ Латвии.

Является ли справедливым такое юридическое решение? В одних случаях да, а в других – нет. Если во время хулиганских действий причинено телесное повреждение средней тяжести или легкое телесное повреждение, то квалификация содеянного только по ч. 2 ст. 231 УЗ Латвии является правильной, ибо ч. 2 ст. 231 УЗ как по объективным признакам, так и по санкции полностью охватывает те преступные деяния,

которые предусмотрены в конкурирующих статьях.

Рассмотрим другую ситуацию. Во время совершения хулиганских действий потерпевшему умышленно причинены тяжкие телесные повреждения способом, опасным для жизни или здоровья нескольких лиц (ч. 2 ст. 125 УЗ Латвии). За такое преступление предусмотрено лишение свободы сроком от двух до десяти лет (для сравнения – в ч. 2 ст. 231 УЗ максимум лишения свободы – до пяти лет). Если исходить из положений конкуренции уголовно-правовых норм и квалифицировать содеянное только по ч. 2 ст. 231 УЗ Латвии, то самым грубейшим образом будет нарушен один из главнейших принципов уголовного права – принцип справедливости.

Едиственный выход – соблюдать принцип справедливости и на основании этого принципа признать, что более легкое преступное деяние (ч. 2 ст. 231 УЗ) не может охватить более тяжкое деяние (ч. 2 ст. 125 УЗ). В данном случае более тяжелые последствия – тяжкие телесные повреждения – не охватываются объективной стороной преступного деяния, предусмотренного ч. 2 ст. 231 УЗ, поэтому теряют силу положения конкуренции уголовно-правовых норм, и образуется идеальная совокупность преступных деяний, так как одним преступным действием совершены два самостоятельные преступные деяния.

В Уголовном законе имеются и такие нормы, в которых преступное действие выражается в применении насилия для достижения преступной цели. Часть 2 ст. 183 УЗ предусматривает ответственность за вымогательство с применением насилия. За такое преступное деяние грозит лишение свободы на срок до десяти лет.

Под насилием понимается любое физическое воздействие на тело потерпевшего, в том числе причинение телесного повреждения различной тяжести. Но согласно УЗ за умышленное причинение телесного повреждения любой тяжести как за самостоятельные преступные деяния ответственность предусмотрена и в отдельных статьях. Значит, образуется конкуренция норм, когда конкурируют между собой нормы узкого и более широкого содержания. Согласно правилам конкуренции норм следует выбрать норму более широкого содержания, в данном случае – ч. 2 ст. 183 УЗ.

Однако это правило действует только в определенных рубежах. Если вымогательство

связано с причинением умышленного тяжкого телесного повреждения при особо квалифицирующих обстоятельствах (ч. 3 ст. 125 УЗ) или с умышленным лишением жизни потерпевшего (ст. 116 УЗ), за которые предусмотрена более строгая ответственность в виде лишения свободы, то вступает в силу другое правило. Тогда образуется идеальная совокупность преступных деяний, согласно которой содеянное следует квалифицировать как по ч. 2 ст. 183 УЗ, так и, соответственно, по более строгой норме, в целях избежания несправедливого осуждения виновного, то есть, только по ч. 2 ст. 183 УЗ. В приведенном случае одним преступным действием – применением насилия к потерпевшему во время вымогательства – совершены два самостоятельные преступные деяния, каждое из которых следует квалифицировать отдельно.

Сложная ситуация образуется и тогда, когда в преступном деянии со сложным составом вредные последствия обозначены как тяжкие последствия, под которыми понимается смерть хотя бы одного человека или тяжкое телесное повреждение, наступившее по неосторожности виновного. В ч. 2 ст. 123 УЗ предусмотрена ответственность за причинение смерти по неосторожности двум или более лицам. Наказание за такое преступное деяние определено максимально до пяти лет лишения свободы.

До недавнего времени во многих статьях Особенной части Уголовного закона, содержащих преступные деяния со сложным составом, в качестве тяжких последствий была указана смерть хотя бы одного человека по неосторожности.

Если такой состав преступного деяния в Уголовном законе предусмотрен, то, соответственно, такое преступное деяние и следует квалифицировать как единичное. Естественно, что если в таком преступном деянии, приведшем к тяжкому последствию – смерти человека, установлена умышленная вина, то содеянное следует квалифицировать как убийство.

Проблематичность ситуации осложняется, когда в результате преступного действия или бездействия по неосторожности виновного наступает смерть нескольких человек.

Оказалось, что в некоторых случаях, когда в результате нарушения каких-либо мер предосторожности по неосторожности виновного наступает смерть двух или более

человек, санкция статьи или части статьи предусматривает более мягкое наказание, например, до трех лет лишения свободы, в то время как за причинение смерти по неосторожности, если погибли два или более человек, грозит более строгое наказание – лишение свободы до пяти лет (ч. 2 ст. 123 УЗ).

Можно усмотреть, что в таком случае при квалификации содеянного следует руководствоваться правилами конкуренции норм и применить норму более широкого содержания, то есть, ту норму, которая кроме тяжкого последствия содержит указание и на нарушение конкретной меры предосторожности поведения.

Однако тогда естественно возникает вопрос о том, как быть с принципом уголовного права, полагающим, что при квалификации содеянного менее мягкое преступное деяние не должно поглотить более тяжкое

преступное деяние, что, в свою очередь, вытекает из уголовно-правового принципа справедливости. Проблему в теоретическом плане можно решить, если признать, что в приведенном случае образовалась идеальная совокупность преступных деяний и содеянное следует квалифицировать соответственно по двум статьям Уголовного закона.

Чтобы избежать теоретических суждений по рассматриваемой проблеме, законодатель Латвии 25 сентября 2014 года принял закон об изменениях в ряде статей Особой части Уголовного закона и предусмотрел в качестве квалифицирующего обстоятельства смерть двух или более человек, наступившую по неосторожности виновного, в преступных деяниях со сложным составом, и, соответственно, предусмотрел более суровое наказание.

Anotācija

Rakstā analizēti divi patstāvīgi krimināltiesību institūti – krimināltiesību normu konkurence un noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība, kuri viens otru izslēdz vienā un tajā pašā noziedzīgā nodarījumā un katram no tiem ir sava juridiskā nozīme, kvalificējot noziedzīgo nodarījumu. Normu konkurences gadījumā nodarījums jākvalificē saskaņā ar vienu no konkurējošajām normām, bet noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība – atbilstoši divām vai vairākām krimināltiesību normām. Salikta sastāva noziedzīgā nodarījumā, kas izpaužas kā tīša darbība vai bezdarbība, bet kaitīgās sekas iestājušās aiz neuzmanības, normu konkurence var veidot noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību, ja kaitīgās sekas salikta sastāva noziedzīgā nodarījumā ir bargāk sodāmas salīdzinājumā ar salikta sastāva noziedzīgo nodarījumu, jo atbilstoši krimināltiesību taisnīguma principam smagāko noziedzīgo nodarījumu nedrīkst aptvert ar vieglāk sodāmo nodarījumu.

Abstract

The article analyses two independent Criminal law institutes – competition of criminal law norms and conceptual aggregation of criminal offences, which mutually excludes each other in the same offence and has their own legal validity in qualification of the offence. In case of competition, the offence should be qualified according to one of the competing standards, but conceptual aggregation of criminal offences – according to two or more norms of the criminal law.

DNS PARAUGU IEGŪŠANAS UN NOFORMĒŠANAS PROBLĒMAS KRIMINĀLPROCESĀ

*Dr. iur. Aldis Lieljuksis,
Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes
asociētais profesors, Latvija*

Ievads

Raksts tapis sakarā ar Satversmes tiesā 2016. gada aprīlī izskatīto sūdzību lietā Nr. 2015-14-0103, kurā autors bija uzaicināts piedalīties par pieaicināto personu lietā. Satversmes tiesas spriedums pasludināts 2016. gada 12. maijā¹. Lieta ir neparasta ar to, ka skatot lietu mutvārdu procesā izvērtētās diskusija par DNS nacionālās datu bāzes izveidošanas un izmantošanas likuma (turpmāk – DNS likums) un to pavadošo noteikumu piemērošanu. Viedokļi dalījās starp Saeimas, Ministru kabineta, Tieslietu ministrijas pārstāvju un Tiesībsarga rakstīto viedokli no vienas puses un Ģenerālprokuratūras, Valsts policijas, pieteicēja pārstāvjiem un šī raksta autoru no otras puses. Jāatzīmē, ka diametrāli pretējie viedokļi pausti par likumu, kurš spēkā jau 10 gadus. Galvenais pretrunu cēlonis ir jautājums par to, vai saskaņā ar tiesisko regulējumu bioloģiskais materiāls obligāti jāiegūst no visām kriminālprocesā aizdomās turētām personām, vai arī procesa virzītājam pastāv izvēles iespēja. Šajā sakarībā aktuāls kļūst arī jautājums par DNS paraugu glabāšanas termiņiem.

Raksta mērķis ir izpētīt DNS un biometrisko datu iegūšanas tiesisko regulējumu, salīdzināt to, kā arī rast atbildi uz diskusijas raisošo jautājumu par DNS paraugu iegūšanas nepieciešamību atbilstoši DNS likuma regulējumam no visām aizdomās turētajām personām vai iespējām panākt rezultātu ar mazāku iejaukšanos personas privātajā dzīvē.

Satversmes tiesa spriedumā norādīja: “Satversmes 96. pantā garantētās tiesības uz privāto dzīvi skar dažādus aspektus. Tās aizsargā indivīda fizisko un garīgo integritāti, godu un cieņu, vārdu un identitāti, personas datus. Tiesības uz privāto dzīvi nozīmē, ka indivīdam ir tiesības uz savu privāto telpu, tiesības dzīvot pēc sava prāta, saskaņā ar savu būtību un vēlmēm attīstīt un pilnveidot savu personību, iespējami minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās”².

Personas daktiloskopija, kas tiek veikta atbilstoši Biometrijas datu apstrādes sistēmas likumam (turpmāk – Biometrijas likums), kā arī DNS paraugu iegūšana atbilstoši DNS nacionālās datu bāzes izveidošanas un izmantošanas likumam neapšaubāmi uzskatāmas par iejaukšanos personas privātajā dzīvē, taču aizskārums samērīgums ir vērtējams. Satversmes 96. pantā noteiktās tiesības atbilstoši Satversmes 116. pantam var ierobežot, cita starpā, lai aizsargātu sabiedrības drošību, kas ietver arī personas aizsardzību no citu personu apdraudējumiem. Lai šādas sabiedrību apdraudošas personas savlaicīgi identificētu un izolētu sabiedrības drošības interesēs ir nepieciešami augstā tehnoloģiskā līmenī izgatavoti personu apliecinoši dokumenti, ietverot tajos mašīnlasāmus biometriskos datus (pirkstu nospiedumus, personu fotogrāfijas). Biometrisko datu un DNS paraugu iegūšana ir iejaukšanās personas privātajā dzīvē, taču ar leģitīmu mērķi, jo vērsta uz noziedzīgu nodarījumu atklāšanu un novēršanu, turklāt atturot personu no turpmākas noziedzīgas rīcības un tādā veidā pasargājot sabiedrību no noziedzīga apdraudējuma, t. i., Satversmes 116. panta vārdiem runājot, “aizsargā citu cilvēku drošību”. Līdz ar to secināms, ka DNS un Biometrisko paraugu iegūšana kopumā ir privātas dzīves aizskārums, kas vērsts uz sabiedrības drošības aizsardzību.

Konstitucionālās sūdzības pieteicēja ieskatā privātas dzīves ierobežojums, iegūstot DNS paraugu no aizdomās turētas personas nav samērīgs, un DNS likuma mērķi var sasniegt mazāk iejaucoties personas privātajā dzīvē, proti, iegūstot DNS paraugu no personas, attiecībā uz kuru stājies spēkā notiesājošs spriedums.

Sākotnēji analizēsim DNS un biometrisko datu nozīmi personas identifikācijas procesā saistībā ar citām obligāta rakstura personas identifikācijas procedūrām, tiesisko regulējumu un praksi, tai skaitā Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) praksi.

Personas identitātes noskaidrošana un pārbaude ir neapšaubāmi nozīmīgs jautājums dažādiem valsts dienestiem un vislielākajā mērā saistās ar drošību. Personas identifikācija kļūst ļoti nozīmīga globalizācijas procesu rezultātā, apstākļos, kad pieaug cilvēku mobilitāte ceļojot, notiek masveidīga cilvēku pārvietošanās karadarbības, ekonomisko apsvērumu un citu iemeslu dēļ. Attīstoties iespējai brīvi pārvietoties, kā arī komunikācijas līdzekļiem, noziedzīgi nodarījumi tiek izdarīti, sadarbojoties dažādu valstu piederīgajiem. Organizētām noziedzīgajām grupām nelegālo narkotiku aprītē, cilvēktirdzniecībā, akcīzes preču kontrabandā piemīt transnacionāls raksturs, turklāt personas izdara noziedzīgus nodarījumus, izmantojot svešu identitāti. Kiberuzbrukumu un terora aktu rezultātā tiek iebiedēta sabiedrība, kā arī nodarīts kaitējums cilvēku dzīvībai, veselībai un mantiskajām interesēm, kas dažreiz sasniedz nebijušus apmērus un rada iedzīvotājos nedrošības sajūtu. Minētie apstākļi liek valstīm pilnveidot personu identifikācijas tehniku, ieviest jaunus līdzekļus dokumentu aizsardzībai pret viltošanu. Vienlaikus valstis nodrošinās arātru identifikācijas procesu, ieviešot mašīnlasāmus dokumentus un attiecīgas dokumentu nolāšanās, autotransporta numura zīmju un personu atpazīšanas tehnikas. Personas vai lietas identifikācija ir ļoti nozīmīga darbība ikvienā kriminālprocesā. Visus objektus, kuri ietverti identifikācijas procesā, iedala divās grupās: **identificējamie** un **identificējošie**. **Identificējamie** ir cilvēki, līķi, nozieguma rīki, transportlīdzekļi, dzīvnieki u.c. **Identificējošie** ir objekti, uz kuriem izveidojušās pēdas, ar kurām nosaka identificējamo objektu tāpatību³. Pēdām pieskaita roku pirkstu papillāro līniju pēdas, kas atainojušās uz lietām notikuma vietā, konstatētās DNS pēdas uz aizturētās personas apģērba, lietotā šaujamo ierociņa pēdas, personas rokraksta pazīmes utt. Ir pēdas, kas saglabā savas individuālās pazīmes ilgstoši vai vispār nemainās un tāpēc ļoti noderīgas identifikācijai. Lai nodrošinātu identifikācijai svarīgu objektu uzskaiti tiek izveidotas datu bāzes, kurās ietverti iegūtie dati par personām un šo personu biometriskie vai DNS dati, kā arī pirkstu nospiedumu un DNS pēdas, kas izņemtas neatklātu noziedzīgu nodarījumu vietās. Personu identifikācija ārpus kriminālās identifikācijas mērķiem īstenojas vairākos veidos: pirmkārt, personības noskaidrošanai un pārbaudei, izmantojot valsts noteiktus personu apliecinājošus dokumentus (pase vai cits personu apliecinājošs dokuments) vai citiem dokumentiem

(autovadītāja apliecība), kuros ietverti vairāk vai mazāk mainīgi biometrijas dati fotogrāfijas veidā. Dzīves laikā mainās cilvēka izskats un, mainot pasi vai autovadītāja apliecību, ir jāmaina arī fotogrāfija, un personas identifikācija notiek, salīdzinot pirkstu nospiedumus. Individuāls pirkstu papillāro līniju raksts piemīt tikai vienam cilvēkam un dzīves laikā saglabājas nemainīgs. Līdz pat šim laikam personas identifikācijai visplašāk tiek izmantoti pirkstu nospiedumi, kas, salīdzinot ar DNS, iegūstami un pārbaudāmi vienkāršākā un ātrākā veidā, un ļauj, izmantojot tehniskās iespējas, pārbaudīt ikvienas personas patieso identitāti, ja vien tai ir attiecīgas kvalitātes pase. Personām ceļošanai kā personu apliecinājošs dokuments ārpus Šengenas zonas nepieciešama pase, tāpēc, lai nodrošinātu vienveidīgus standartus ceļošanas dokumentiem, atbilstoši Padomes regulai 2252/2004 „Par drošības elementu un biometrijas standartiem dalībvalstu izdotās pasēs un ceļošanas dokumentos” jāietver personas sejas fotogrāfija un pirkstu nospiedumi⁴.

Biometriskos datus, kas iegūti tieši no personām, tās daktiloskopējot un fotografējot, kā arī pēdas (konstatētas notikuma vietā vai iegūtas operatīvo darbību rezultātā) atbilstoši Biometrijas datu apstrādes sistēmas likuma II nodaļai uzglabā **vienotā sistēmā**, kuru pārziņa un uztur Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs⁵.

Kriminogēnā situācija liek valstīm ne tikai uzkrāt biometriskos un DNS datus, bet arī sadarboties informācijas apmaiņā, bet šādi informācijas apmaiņai nepieciešams atbilstošs normatīvais regulējums. Informācijas aprites regulēšanai pieņemts Padomes lēmums 2008/615/TI „Par pārrobežu sadarbības pastiprināšanu, jo īpaši apkarojot terorismu un pārrobežu noziedzību”⁶. Šī lēmuma pamatā ir 2005. gada 27. maija Beļģijas, Vācijas, Spānijas, Francijas, Dānijas, Nīderlandes, Luksemburgas un Austrijas parakstītā Prīmes konvencija⁷. Kā redzams no Eiropas Parlamenta 2007. gada 7. jūnija rezolūcijas, tad Parlaments ir rosinājis Padomes lēmumā ietvert noteiktu personu kategorijas, un starp tām ir nosaukta persona, kura tiek turēta aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu vai līdzdalību tajā⁸. Vēlākajā Padomes lēmumā 2008/615/TI, kā arī Prīmes konvencijā personu loks, no kurām tiek iegūti DNS paraugi un pirkstu nospiedumi, nav minēts, līdz ar to atstājot regulējumu dalībvalstu ziņā. 2012. gada Eiropas Komisijas ziņojumā Eiropas Parlamentam un Padomei par to, kā tiek īstenots Padomes 2008. gada 23. jūnija Lēmums 2008/615/TI par

pārrobežu sadarbības pastiprināšanu, jo īpaši apkarojot terorismu un pārrobežu noziedzību (Prīmes lēmums), galvenie problēmjautājumi saistās ar personu datu aizsardzību, kā arī finansējuma trūkumu, nevis personu loku, no kura tiek iegūti paraugi⁹. Minētais ziņojums tika sagatavots, pamatojoties uz Padomes lēmuma 2008/615/TI 36. panta ceturto punktu.

Padomes lēmumā 2008/615/TI „Par pārrobežu sadarbības pastiprināšanu, jo īpaši apkarojot terorismu un pārrobežu noziedzību” paredzēts Eiropas Savienības dalībvalstīm apmainīties gan ar DNS profilu, gan pirkstu nospiedumu tā saucamajiem atsauces datiem, tas nozīmē, neatklājot konkrētas personas identitāti. Kā redzams no minētā dokumenta preambulas 4. punkta, tad datu apmaiņas saistīta ar nepieciešamību veikt datu apmaiņu **nepabeigtās izmeklēšanās**. Tātad nodrošināt informācijas aprites operativitāti nepieciešams tieši izmeklēšanas stadijā, un uz to arī vērsts Padomes lēmums.

Biometrisko un DNS datu iegūšana, uzkrāšana un glabāšana

Biometrisko un DNS datu iegūšanas, uzkrāšanas un glabāšanas tiesiskā regulējuma izvērtēšanā metodoloģiski nozīmīgs ir ECT sprieduma lietā S. un Marper pret Lielbritāniju secinājumi, jo spriedumā iezīmēti minimālie standarti darbībām ar biometriskiem un DNS datiem¹⁰. 2008. gada 4. decembrī Lielā palāta, izskatot lietu *S. and Marper v United Kingdom* (pieteikums Nr. 30562/04 un 30566/04), plašā tvērumā izskatīja jautājumus saistībā ar personu identificējošo datu iegūšanu, uzkrāšanu un glabāšanu. Svarīgākās atziņas šajā lietā ir sekojošas: sprieduma 67. punktā secināts, ka informācijas par personu vienkārša uzkrāšana ir iejaukšanās personas privātajā dzīvē ECK 8. panta izpratnē; sprieduma 66. punktā secināts, ka privātās dzīves jēdziens ietver tiesības uz savu attēlu; 77. punktā secināts, ka gan DNS paraugu, gan profilu glabāšana ir uzskatāma par valsts iejaukšanos personas privātajā dzīvē ECK 8. panta pirmās daļas izpratnē; 75. punktā tiesa uzskata, ka arī DNS profilu glabāšana ir valsts iejaukšanās privātā dzīvē un nav nozīmes tam, ka tā ir kodēta un to nevar izprast bez datorprogrammas palīdzības, kā arī to var interpretēt ierobežots speciālistu skaits; pirkstu nospiedumu iegūšana ir iejaukšanās personas privātajā dzīvē, secināts sprieduma 86. punktā. Lai gan tiesa biometriskos datus un DNS datus īpaši nenodala, tā tomēr 120.

punktā norāda uz DNS datu īpašu jūtīgumu: „šūnu paraugu glabāšana var radīt īpašu iejaukšanos personas privātajā dzīvē, ņemot vērā tajos ietilpstošo ģenētisko informāciju un informāciju par personas veselības stāvokli”. Jāatzīmē, ka šajā lietā netiek apšaubītas Lielbritānijas policijas tiesības iegūt iepriekš minētos datus. Lielbritānijā policijas tiesības iegūt pirkstu nospiedumus un DNS paraugu nosaka speciāls likums – Police and Criminal Evidence Act¹¹. Jāatzīmē, ka policijai ir tiesības iegūt pirkstu nospiedumus un DNS, ja izdarīts pārkāpums, par kuru persona ir nogādāta policijā. ECT sprieduma 108. punktā norādīts, ka vairumā konvencijas dalībvalstu noteikts, ka paraugi un profili no aizdomās turētām personām tiek ņemti, ja tās izdarījušas noteikta minimāla smaguma pakāpes noziedzīgu nodarījumu, un tikai Anglijā, Velsā un Ziemeļīrijā paraugus iegūst bez jebkādiem vecuma vai nodarījuma kritērijiem. ECT sprieduma 119. punktā noteikti ECT kritēriji, kādi būtu jāņem vērā, glabājot identificējošos paraugus: tādi ir nodarījuma smagums, iepriekšējas aizturēšanas, aizdomīguma pamatojums un jebkādi citi īpaši apstākļi. Domājams, ka tiem jābūt precīziem un ietvertiem nacionālajā likumā. Strīds lietā ir par Lielbritānijas policijas tiesībām **neierobežotu laiku** uzglabāt izņemtos pirkstu nospiedumus un DNS datus, īpaši gadījumos, kad persona ir bijusi nepilngadīga vai vēlāk attaisnota. Ievērojot konstatētās nepilnības, ECT sprieduma 125. punktā secināts, ka bezatrunu un nediferencējošs varas pilnvaru raksturs pirkstu nospiedumu, šūnu paraugu un DNS profilu glabāšanā aizdomās turētām, taču par vainīgām neatzītām personām, pārkāpj taisnīgu līdzsvaru starp publiskām un privātām interesēm, līdz ar to konstatēts, ka pārkāpts Konvencijas 8. pants.

DNS nacionālās bāzes tiesiskais regulējums

Latvijas DNS datu bāzes izveidošanas pamatā ir Ministru kabineta 2002. gada 30. septembra rīkojums Nr. 552 „Par koncepciju par DNS (dezoksiribonukleīnskābes) nacionālās datu bāzes izveidošanu un izmantošanu”¹². DNS nacionālās datu bāzes izveidošanas likums ir spēkā no 2005. gada 1. janvāra, taču pakārtotie noteikumi izdoti tikai 2005. gada augustā un septembrī. Jau pēc pieņemtā DNS likuma augstāk minētais Padomes lēmums 2008/615/TI ir bijis galvenais starptautiskā līmeņa normatīvais regulējums šādas jaunas sistēmas izveidei un datu apmaiņai. DNS likums ir grozīts divas

reizes 2006. gadā un 2010. gadā, taču nevienā no grozījumiem pienākums iegūt DNS paraugus no aizdomās turētām personām netiek pārskatīts. Attiecībā par aizdomās turētās personas DNS profilu saglabāšanu un dzēšanu ar 2010. gada grozījumiem DNS likuma 18. pantā tiek noteikta cita kārtība, nosakot, ka, izbeidzot pret personu kriminālprocesu uz rehabilitējošiem pamatiem vai atceļot lēmumu, ar kuru persona atzīta par aizdomās turētu, reģistra datus dzēš pēc 10 gadiem no lēmuma saņemšanas reģistrā vai nekavējoties pēc personas iesnieguma saņemšanas.

Pasaulē turpinās pētījumi par bioloģiskās izcelsmes pēdu izmantošanu noziegumu atklāšanā un novēršanā. Piemēram, neskatoties uz to, ka jau kopš 1980. gada DNS ekspertīžu rezultāti tika izmantoti kā pierādījumi ASV tiesās, zinātnieki turpina pētīt personu identifikācijas iespējas situācijās, kad dažādu personu DNS pēdas pārklājas (uzslāņojas) uz noziedzīgā nodarījumā izmantotā rīka vai citiem priekšmetiem¹³.

DNS paraugu ņemšanu no plašāka personu loka papildus šībrīža uzskaitījumam, piemēram, no bēgļiem, autora ieskatā ir tikai laika jautājums, jo, piemēram, pretējā gadījumā nav iespējams vismaz daļēji noskaidrot, vai bērnu vecāki ir tie, kas par tādiem uzdodas. Zināmi gadījumi, kad personas dažādu motīvu dēļ uzdod līdzatvestus svešus bērnus par saviem. Sprotams arī tas, ka DNS analīze neatrisinātu patiesības noskaidrošanu, ja bērns ir adoptēts, bet nav apliecinājis dokumentu. Lai gan DNS paraugu iegūšana no bēgļiem likumā tieši nav paredzēta, tomēr likumdevējs ir bijis tālredzīgs, DNS likuma 8. pantā iekļaujot noteikumu, ka iekļaujamo personu lokā ir arī bēgļi un viņu DNS profili, ja tas noteikts Latvijas Republikai saistošos starptautiskos līgumos.

DNS likuma mērķis ir izteikts 2. pantā, un tas ir: izveidot DNS nacionālo datu bāzi, kas izmantojama noziedzīgu nodarījumu atklāšanā, pazudušu personu meklēšanā un neatpazītu līķu (līķa materiālu) identificēšanā, kā arī noteikt un regulēt DNS ģenētiskās izpētes rezultātu apmaiņu ar ārvalstīm un starptautiskajām organizācijām. Šajā normā precīzi noteikti gan starptautiskie, gan nacionālie mērķi. Saskaņā ar likuma 1. pantu datu bāzes saturu veido bioloģiskas izcelsmes pēdas un salīdzināmie paraugi. Jāatzīmē, ka normatīvajos aktos noteiktais salīdzināmo paraugu subjektu loks DNS likumā un Biometrijas likumā ir identisks, un tās ir aizturētās, aizdomās turētās, apsūdzētās un notiesātās personas.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma (KPL) 74.¹ pantam apsūdzētais iegūst notiesātā statusu no notiesājoša sprieduma vai prokurora priekšraksta par sodu spēkā stāšanās dienas. Notiesātajam vairs nav tieša sakara ar kāda izmeklēšanas iestādēm zināma noziedzīga nodarījuma atklāšanu, bet salīdzināmā parauga iegūšana saistāma ar pārbaudi, vai persona nav izdarījusi vēl kādu neatklātu noziedzīgu nodarījumu. Pienākums iegūt DNS no notiesātajām personām ieslodzījumu vietās noteikts MK noteikumu Nr. 620 DNS nacionālajā datu bāzē iekļaujamo ziņu sniegšanas, kā arī bioloģiskā materiāla un bioloģiskās izcelsmes pēdu izņemšanas kārtība 15.1. punktā. Tas bija jāpaveic līdz 2007. gada 1. augustam. Citas norādes par paraugu selektīvu iegūšanu DNS un Biometrijas likumos un tiem pakārtotajos tiesību aktos nav iekļautas.

DNS likumā, gluži tāpat kā Biometrijas likumā, nav konkretizēti noteikti noziedzīgu nodarījumu veidi, par kuriem persona aizturēta, tiek turēta aizdomās, apsūdzēta vai notiesāta, nav noteikts, ka salīdzināmie paraugi iegūstami tikai no tādām personām, kuru DNS izņemts krimināllietā un veicama salīdzināšana. Līdz ar to secināms, ka Biometriskie un DNS dati ir iegūstami obligāti no visām personām, kam piemērots attiecīgs statuss. Vienlaikus jāatzīmē, ka DNS likumā nav ietvertas visas kriminālprocesa pirmstiesas izmeklēšanas stadijā paredzētās personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, jo nav tiesību iegūt salīdzināmo paraugu no personas, pret kuru uzsāks kriminālprocess (KPL 61. pants.). Šis apstāklis liecina, ka likumdevējs novērtējis un noteicis personu loku, kurām piemērots noteikts statuss kriminālprocesā un DNS paraugs jāņem bez izņēmuma.

Jāatzīmē, ka pazudušu un nevardarbīgā nāvē mirušu personu meklēšana un noskaidrošana var nebūt saistīta ar kriminālprocesuālu darbību veikšanu, taču arī šādu personu bioloģiskais materiāls un biometriskie dati iekļaujami datu bāzē. Arī šis apstāklis norāda uz to, ka salīdzināmo paraugu iegūšana iekļaušanai DNS un biometrisko datu bāzēs nav saistāma tikai ar kriminālprocesuālām darbībām, taču neizslēdz arī kriminālprocesa ietvaros salīdzinošai izpētei iegūto paraugu iekļaušanu datu bāzē.

Terminu “paraugs salīdzinošai izpētei” un “salīdzināmie paraugi” noskaidrošana

Termins “paraugs salīdzinošai izpētei” ir kriminālprocesuāls termins, savukārt termins

“salīdzināmie paraugi” paredzēts DNS likuma 1. panta 6. punktā. Neskatoties uz šo terminu līdzību, tie saturiski ir būtiski atšķirīgi:

1. Atšķirīgi ir tiesību aktu normās ietvertu terminu mērķi.

Termins “paraugs salīdzinošai izpētei” ietverts KPL 206. pantā Salīdzinošajai izpētei nepieciešamie paraugi, kas izteikts sekojošā redakcijā: Lai nodrošinātu ekspertam iespēju atbildēt uz uzdotajiem jautājumiem, procesa virzītājs var ņemt vai uzdot ekspertam ņemt tādus salīdzinošajai izpētei nepieciešamos paraugus, kuri atspoguļo ekspertīzes izpētes objekta īpašības un pazīmes. Tātad kriminālprocesā ir jābūt izņemtām pēdām ar noteiktām īpašībām un pazīmēm, un ar mērķi noskaidrot to piederību vai tās patību ņem paraugu, ko sauc par paraugu salīdzinošai izpētei. Tātad lietā, kurā attiecīga bioloģiska pēda nav izņemta attiecīgi, nevar noteikt ekspertīzi un ņemt paraugu no aizdomās turētas personas salīdzinošai izpētei, jo nav šī izpētes objekta.

DNS likuma 1. panta 6. punktā minētie “salīdzināmie paraugi” tiek ņemti no likumā noteikta personu loka, lai tos uzkrātu un salīdzinātu ar bioloģiskām pēdām, kas izņemtas no tādām notikumu vietā iegūtām bioloģiskas izcelsmes pēdām, kurām identificējama objekts nav konstatēts. Salīdzināšanas rezultātā noskaidrojas, vai aizdomās turētā persona nav atstājusi pēdas neatklāta noziedzīga nodarījuma vietā.

2. Atšķirīgi ir salīdzinošo paraugu veidi. Izmeklējot noziedzīgu nodarījumu, par izņemto priekšmetu vai objektu un līdz ar to identificējošo paraugu var būt jebkādas materiālas vai digitālas pēdas, piemēram, izņemts ar roku rakstīts teksts. Tādā gadījumā teksta autora noskaidrošanai nepieciešams rokraksta paraugs. Ja izmeklēšanas darbību rezultātā ir iegūts cilvēka balss ieraksts, tad nepieciešams balss paraugs, ar ko salīdzināt. Savukārt atbilstoši Ministru kabineta 2005. gada 23. augusta noteikumu Nr. 620 DNS nacionālajā datu bāzē iekļaujamo ziņu sniegšanas, kā arī bioloģiskā materiāla un bioloģiskas izcelsmes pēdu izņemšanas kārtība (turpmāk – DNS noteikumi) 4. punktam DNS bioloģiskais materiāls, ko izņem no parauga devējiem, ir **siekalas**¹⁴. Siekalas ņem, izmantojot bioloģiskā materiāla izņemšanas komplektu, kurus pēc pieprasījuma izsniedz Kriminālistikas pārvalde. Ja izmeklēšanas darbību rezultātā notikuma vietā vai pēc nodarījuma izdarīšanas uz aizdomās turētā vai tā apģērba konstatējami citi izdalījumi, no

parauga devēja, kā to paredz likums, iegūstamas siekalas DNS noteikšanai.

Ja procesa virzītājs varētu prasīt personai izsniegt jebkāda veida paraugus, kas nav saistīti ar izmeklējamā noziedzīgā nodarījumā iegūtām pēdām vai priekšmetiem, notiktu neattaisnota iejaukšanās personas privātajā dzīvē, kā arī nesaprātīga ekspertu darba apjoma paplašināšanās, kas prasītu papildu resursus.

3. Parauga iegūšanas noformējums. Atbilstoši DNS noteikumu 5. un 6. punkta regulējumam parauga iegūšana tiek dokumentēta ar aktu, kurš tiek sastādīts trīs eksemplāros. Savukārt atbilstoši KPL 208. panta otrajā daļā ietvertai kārtībai labprātīga parauga došana jāfiksē atbilstoši KPL 142. panta noteikumiem, t. i. izmeklēšanas darbības protokolā.

4. Atšķirīgi personas pienākumi un sekas par likumu prasību nepildīšanu. Aizdomās turētai personai, no kuras KPL noteiktā kārtībā jāiegūst salīdzinošais paraugs, ir pienākums atbilstoši KPL 64. pantam ļaut tos iegūt. Neatļaušanas gadījumā piemērojamas KPL 209. panta normas un paraugu var iegūt piespiedu kārtā. Ja persona nepakļaujas parauga iegūšanai DNS likuma noteiktā kārtībā, tā saucama pie administratīvās atbildības atbilstoši Latvijas administratīvo pārkāpuma kodeksa 175. pantam par nepakļaušanos policijas iestādes darbinieka likumīgai prasībai.

5. Atšķirīga ir kārtība un lietvedība amatpersonu rīcības pārsūdzēšanā. Sūdzību par izmeklētāja rīcību atbilstoši KPL 337. panta otrās daļas 2. apakšpunktam izskata uzraugošais prokurors. Savukārt amatpersonas rīcība un administratīvajā lietvedībā pieņemtie lēmumi nepakļaušanās amatpersonas likumīgajām prasībām DNS salīdzināmā parauga iegūšanai pārsūdzama Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa normās noteiktā kārtībā.

Biometrisko datu iegūšanas tiesiskais regulējums

Personu loks, no kurām dati tiek iegūti, ir plašs, ne mazāk plašs ir arī datu iegūšanā iesaistīto institūciju loks. Tas izskaidrojams ar to, ka biometriskie dati iegūstami ne tikai no tādām personām, kas izdarījušas likumpārkāpumu – aizturētām, aizdomās turētām, apsūdzētām vai notiesātām personām, bet arī no ikvienas personas, tiesa, mazākā apjomā, personas identifikācijas nolūkos, formējot personu apliecinošu dokumentu, autovadītāja apliecību vai jūrnika identifikācijas dokumentu. Ārkārtīgi nozīmīgais

sistēmiskai izpratnei ir Biometrijas likums. Kā jau iepriekš minēju, arī biometriskie dati ietverti datu apmaiņai starptautiskā līmenī atbilstoši EP lēmumam 2008/615/TI. Kā viens no datu izmantošanas nolūkiem atklāts likuma 13. panta piektajā punktā: Sistēmā iekļautos datus izmanto, lai nodrošinātu noziedzīgu nodarījumu atklāšanu un noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu meklēšanu. Biometrijas likuma 10. pantā noteiktas **11 institūcijas**, kas ir atbildīgas par datu iegūšanu un aktualizāciju.

Atbilstoši Biometrijas likuma 5. pantam Biometrijas datu apstrādes sistēmā iekļauj biometrijas datus, kurus iegūst:

1) izsniedzot personu apliecinošus dokumentus;

4) izsniedzot jurnieku identifikācijas dokumentus;

5) izsniedzot transportlīdzekļu vadītāju apliecības;

9) no neatpazītiem liķiem;

10) operatīvās darbības, pretizlūkošanas un izlūkošanas rezultātā. Iegūtos datus, iekļauj biometrijas datu apstrādes sistēmā, ja tas nepieciešams, lai novērstu draudus valsts drošībai un sabiedriskajai kārtībai, un ja lēmumu par šo datu ievadīšanu pieņem operatīvās darbības subjekts, kurš attiecīgos datus iegūvis;

11) izmeklēšanas darbību rezultātā un no aizturētām, aizdomās turētām, apsūdzētām un notiesātām personām;

12) no personām, kurām nav derīga personu apliecinoša dokumenta, pēc šā fakta konstatēšanas¹⁵.

Biometrijas datu un DNS likums veidoti pēc vienādiem principiem, neparedzot amatpersonām izvēles iespējas datu iegūšanā atkarībā no nodarījuma smaguma vai citiem apstākļiem. Vienlaikus jāatzīmē tehniskais progress un iespēja vienlaikus no vienas pēdas iegūt divu veidu paraugus – pirkstu nospiedumu un DNS. Atbilstoši likuma Par policiju 12. panta 14. punktam policijai ir tiesības daktiloskopēt arī tādas personas, kas pretojas personības noskaidrošanai. Šādā gadījumā, iegūstot pirkstu nospiedumus, darbību primārais mērķis ir noskaidrot personību, kā arī pārbaudīt, vai personas pirkstu nospiedumi nav atrasti neatklātu noziedzīgu nodarījumu vietās.

Likuma 11. punktā vārds “un” sasaista divus datu bāzes avotus, un tie ir izmeklēšanas darbību rezultātā iegūtie dati, piemēram, pirkstu nospiedumi, kas iegūti, t. i. konstatēti, fiksēti un izņemti, veicot notikuma vietas apskati, tādat

kriminālprocesuālas darbības rezultātā, un pirkstu nospiedumiem, kas izņemti no aizdomās turētām, apsūdzētām un notiesātām personām, īstenojot likuma prasību. Datu bāzē tiek iekļauti arī pirkstu nospiedumi, kas iegūti no personas procesuālas darbības rezultātā salīdzinošai izpētei.

Attiecībā uz imigrantiem pieņemts Imigrācijas likums, kas pašlaik balstās uz 14 ES direktīvām. Imigrācijas likuma 5. panta trešajā daļā noteikts imigranta pienākums atļaut noņemt pirkstu nospiedumus¹⁶. Datu uzkrāšanu un apmaiņu paredz Regula 2725/2000/ par pirkstu nospiedumu salīdzināšanas sistēmas Eurodac izveidi, lai efektīvi piemērotu Dublinas Konvenciju, kas nosaka, ka patvēruma meklētājus un nelikumīgi valsts robežu šķērsojušas personas, kas sasniegušas 14 gadu vecumu, jādaktiloskopē, un dati centralizēti pārbaudīti un nosūtīti Eurodac¹⁷. Līdz ar to var secināt, ka ir atļauts iegūt un uzglabāt arī tādu personu biometriskos datus identifikācijas nolūkā, kas nav izdarījušas likumpārkāpumu.

Jāpiebilst, ka terorisma apkarošanas un smagu noziegumu prevencijas nolūkos 14. aprīlī pieņemta ES direktīva „Par pasažieru datu reģistru”. Nolīgumi starp ES un ASV, Kanādu un Austrāliju par pasažieru datu apmaiņu jau parakstīti un tiek gatavots jauns nolīgums ar Meksiku¹⁸. Jāatzīmē, ka uzkrājamās informācijas katalogs ietver ļoti plašu informāciju par pasažieri, tā ceļojumu ārpus ES vēsturi un citiem apstākļiem, līdz ar to arvien vairāk iejaucoties personu privātajā dzīvē, lai novērstu terora aktus un smagu noziegumu izdarīšanu.

DNS paraugu iegūšanas samērīgums attiecībā pret personas procesuālo stāvokli

Domājams, ka nav atstājams bez ievēribas arī konstitucionālās sūdzības pieteikuma iesniedzēja norādītais, ka pareizi būtu, ja DNS paraugi netiktu ņemti no aizdomās turētām, bet no notiesātām personām. Autors šādam risinājumam nevar piekrist, jo tas būtiski kavētu neatklātu noziedzīgu nodarījumu atklāšanas procesu, kā arī operatīvi apmainīties ar datiem starptautiskās sadarbības ietvaros, padarot apmaiņas procesu neefektīvu. Jau iepriekš minētais EP lēmums 2008/615/TI ir pamats pārrobežu sadarbībai biometrisko, DNS un transportlīdzekļu datu apmaiņai. Noteikti jāņem vērā reālais laiks no personas noskaidrošanas, aizdomās turētās personas statusa piemērošanas un DNS parauga iegūšanas līdz laikam, kad var stāties spēkā

spriedums, lietu iztiesājot trīs instancēs. Lai cik ātrs būtu izmeklēšanas un iztiesāšanas process, tas nevar būt tik ātrs, lai nekavētu iespēju steidzami apmainīties ar personu identificējošiem datiem.

Tiesiskais regulējums Igaunijas Kriminālprocesa kodeksā

Turpinājumā pievērsīsimies Igaunijas kriminālprocesa kodeksā¹⁹ (Igaunijas KPK) ietvertajam biometrisko un DNS datu iegūšanas tiesiskajam regulējumam.

Igaunijas KPK norma attiecas gan uz pirkstu nospiedumu, gan DNS paraugu iegūšanu, turklāt aizdomās turētās personas statusu saista ar krimināltiesiskajās normās paredzēto atbildību²⁰. Igaunijas KPK 99.¹ pantā kopš 2012. gada paredzētas tiesības ņemt pirkstu nospiedumu **no aizdomās turētas personas**. Normas pirmā daļa nosaka obligātos nodarījuma sastāvus, kad paraugi obligāti jāņem, vai persona izdarījusi katalogā neietvertus citus vardarbīgus nodarījumus, par kuriem paredzēts sods vismaz divi gadi brīvības atņemšana. Izvēles iespēja paredzēta normas otrajā daļā, ja soda mērs par pārkāpumu, par kuru persona tiek turēta aizdomās un kāds var tikt piespriests, ir vismaz viens gads brīvības atņemšana normas otrajā daļā.

Autora ieskatā, ja arī Latvijā nonāktu pie līdzīga risinājuma, tad nosakot nodarījumu katalogu, par kādiem nodarījumiem jāņem DNS paraugs un pirkstu nospiedumi, par kritēriju var kalpot noteiktais brīvības atņemšanas sods. Jāņem vērā kritēriji, kas noteikti Padomes lēmumā 2002/584/TI par Eiropas apcietināšanas orderi un par nodošanas procedūru starp dalībvalstīm²¹. Padomes lēmuma 2. punktā noteikts sekojošais: Eiropas apcietināšanas orderi var izsniegt par darbībām, par kurām izsniegšanas dalībvalsts tiesībās paredzēts brīvības atņemšanas sods vai ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis, kura maksimālais ilgums ir vismaz 12 mēneši vai **par jau piespriestu sodu** vai jau piemērotu drošības līdzekli, kuru ilgums ir **vismaz četri mēneši**.

Atbilstoši likumam „Par Eiropas Padomes konvenciju par izdošanu, tās papildu protokolu

un otro papildu protokolu” izdošana ir pieļaujama sakarā ar nodarījumiem, kuri atbilstoši pieprasītājas puses un lūguma saņēmējas puses likumdošanas aktiem ir sodāmi ar brīvības atņemšanu vai saskaņā ar aresta orderi uz laiku, kas nav mazāks par vienu gadu, vai ar smagāku sodu. Ja notiesāšana un brīvības atņemšanas piespriešana ir veikta vai arī aresta orderis izdots pieprasītājas puses teritorijā, piespriestajam sodam jābūt ne mazākam par četriem mēnešiem²².

Līdz ar to secināms, ka no starptautiskās sadarbības viedokļa svarīgi ir apmainīties ar tādu personu datiem, kuras tiek turētas aizdomās par nodarījumu, par kuru paredzēts vismaz četru mēnešu brīvības atņemšanas sods, kas atbilstoši Krimināllikuma 7. pantā noteiktajai klasifikācijai atbilst mazāk smagam noziedzīgam nodarījumam.

Secinājumi

1. Izvērtējot DNS likuma un Biometrijas datu likuma regulējumu, izmantojot sistēmisko interpretācijas metodi, secināms, ka DNS un biometrijas datu bāzes ir veidotas kā atbalstošas sistēmas noziedzīgu nodarījumu atklāšanai, bezvēsts pazudušu personu meklēšanai un neatpazītu liķu personības noskaidrošanai.

2. Biometrisko datu bāzes un DNS datu bāzes izveidošanas principi, kā arī ar kriminālprocesu saistītu personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, loks ir identisks.

3. Pašreizējais DNS likums paredz, ka salīdzināmie paraugi iegūstami no visām aizdomās turētām personām kā obligāta likuma prasība.

4. Lietā, kurā attiecīga bioloģiska vai cita veida pēdas nav izņemtas, nevar noteikt attiecīgu ekspertīzi un ņemt paraugu no aizdomās turētas personas salīdzinošai izpētei, jo nav izpētes objekta, ar kuru paraugs būtu salīdzināms.

5. Apsverot iespēju DNS likumā ietvert kritērijus personām, no kurām obligāti iegūstami DNS un biometriskie paraugi, jāievēro starptautiskajos tiesību aktos noteiktie brīvības atņemšanas kritēriji personu apcietināšanai un izdošanai.

Atsauces

¹ Satversmes tiesas 2016. gada 12. maija spriedums lietā Nr.2015-14-0103. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2015/06/2015-14-0103_Spriedums.pdf

² Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2010-55-106. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-55-0106_Spriedums.pdf

- ³ Autoru grupa profesora A. Kavaliera vadībā. Kriminālistika. Pirmā daļa: Kriminālistiskā tehnika. Rīga, LPA, 1999. 93. lpp.
- ⁴ Par drošības elementu un biometrijas standartiem dalībvalstu izdotās pasēs un ceļošanas dokumentos. Padomes 2004. gada 13. decembra Regula Nr. 2252/2004. Pieejams: <http://www.l2d.lv/leul.php?i=9631>
- ⁵ Biometrijas datu apstrādes sistēmas likums. 21.05.2009. likums/LV, 90 (4076), 10.06.2009., Ziņotājs, 13, 09.07.2009.
- ⁶ Padomes lēmums "Par pārrobežu sadarbības pastiprināšanu, jo īpaši apkarojot terorismu un pārrobežu noziedzību" 2008/615/TI. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis L210/12 6.8.2008. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:210:0012:0072:lv:PDF>.
- ⁷ Prüm Convention. Pieejams: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2010900%202005%20INIT>.
- ⁸ Eiropas parlamenta normatīvā rezolūcija. Aplūkots 05,03,2016. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007AP0228&rid=2>
- ⁹ Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai. Pieejams: <https://publications.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/4bfa7293-e5b5-41a2-bd64-8f1b5334181c/language-lv>
- ¹⁰ CASE OF *S. AND MARPER v. THE UNITED KINGDOM* (Applications nos. 30562/04 and 30566/04). Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90051#{"itemid":\["001-90051"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90051#{).
- ¹¹ Police and Criminal Evidence Act. Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/section/61A>.
- ¹² Ministru kabineta 2002. gada 30. septembra rīkojuma Nr.552 Par Konceptiju par DNS (dezoksiribonukleīnskābes) nacionālās datu bāzes izveidošanu un izmantošanu pamata. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=67103>.
- ¹³ Gricak C. Forensic science needs new tools to help with DNA testing and DNA analysis. Pieejams: <http://www.bu.edu/research/articles/dna-profiling/>
- ¹⁴ DNS nacionālajā datu bāzē iekļaujamo ziņu sniegšanas, kā arī bioloģiskā materiāla un bioloģiskās izcelsmes pēdu izņemšanas kārtība. Ministru kabineta 23.08.2005. noteikumi Nr. 620/LV, 135 (3293), 26.08.2005.
- ¹⁵ Biometrijas datu apstrādes sistēmas likums. 21.05.2009. likums/LV, 90 (4076), 10.06.2009., Ziņotājs, 13, 09.07.2009.
- ¹⁶ Imigrācijas likums. 31.10.2002. likums/LV, 169 (2744), 20.11.2002., Ziņotājs, 24, 27.12.2002.
- ¹⁷ Padomes Regula (EK) Nr. 2725/2000, 11.12. 2000. Par pirkstu nospiedumu salīdzināšanas sistēmas Eurodac izveidi, lai efektīvi piemērotu Dublinas konvenciju. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis L 316/1 15.12.2000. Pieejams: <http://www.refworld.org/docid/3f4e40434.html>
- ¹⁸ Pasažieru datu reģistra datu izmantošanas regulējums. Pieejams: <http://www.consilium.europa.eu/lv/policies/fight-against-terrorism/passenger-name-record/>
- ¹⁹ Code of Criminal Procedure (Igaunijas kriminālprocesa kodekss). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/501042015002/consolide/current>.
- ²⁰ Penal Code (Igaunijas Sodukodekss). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/519032015003/consolide/current>
- ²¹ Padomes lēmums 2002/584/TI par Eiropas apcietināšanas orderi un par nodošanas procedūru starp dalībvalstīm. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002F0584&rid=5>
- ²² Par Eiropas padomes konvenciju par izdošanu, tās papildu protokolu un otro papildu protokolu. 24.03.1997. likums/LV, 91/92 (806/807), 09.04.1997., Ziņotājs, 9, 08.05.1997.

Abstract

The article deals with the issue raised in the society regarding constitutional complaint a submitted to the Constitutional Court against the national DNA database and the compliance of the legal norms with Section 96 of the Satversme. The author of the article writes about the issues

related to the legal framework of DNA and biometric data sampling from suspects in the context of the EP Resolution No. 2008/615 / JHA, the requirements of the ECHR and the Estonian Criminal procedure regulation. In conclusion, the author is of the opinion that the current DNA sampling legislation does not provide many options for process facilitator and DNA samples must be obtained from all suspected persons to whom such status is applied regardless of the qualification of the offence and the need for criminal proceedings.

Аннотация

В статье рассматривается вопрос, возникший в связи с рассмотрением в суде конституционной жалобы о соответствии норм закона О создании и использовании базы данных ДНК статье 96 Конституции. В статье автором рассматривается вопрос изъятия образцов ДНК и биометрии у лиц, подозреваемых в совершении преступления, в свете решения ЕС №2008/615/ТИ, Европейского суда по правам человека и Уголовно-процессуального кодекса Эстонии. В заключении статьи автором делается вывод о том, что нормы закона О создании и использовании базы данных ДНК не предоставляют следователю права выбора и образцы ДНК должны изыматься у всех подозреваемых в совершении преступления лиц независимо от квалификации деяния и необходимости в деле.

KRIMINĀLATBILDĪBA PAR PUBLISKU AICINĀJUMU VEIKT PRETTIESISKAS DARBĪBAS

*Dr. iur. Ēriks Treļs,
Valsts policijas koledžas lektors, Latvija*

Ievads

2016. gada 17. martā Latvijas Valsts prezidents Raimonds Vējonis vērsās pie Saeimas Juridiskās komisijas ar paziņojumu, kurā izteica iebildumus par likumprojekta „Grozījumi Krimināllikumā” (Nr.514/Lp12) saturu un pieprasīja pilnveidot likumprojektu pirms tā pieņemšanas galīgajā lasījumā¹.

Neapmierinātību par minēto grozījumu saturu pauduši arī vairāki Saeimas deputāti. Piemēram, 12. Saeimas deputāts Gunārs Kūtris ierosināja minētā likumprojekta izskatīšanu Saeimā apturēt, norādot, ka normas saturam ir jābūt skaidram un tās piemērošana nedrīkst būt atkarīga no piemērotāja izpratnes, kā arī ieteica vērsties Venēcijas komisijā (European Commission for Democracy through Law) ar lūgumu izvērtēt šo grozījumu atbilstību konstitucionālajām tiesībām².

Veicot minētos grozījumus, tika pilnveidota Krimināllikuma X nodaļa „Noziegumi pret valsti”. Šobrīd šajā Krimināllikuma nodaļā ir iekļauti divi panti, kuros noteikta atbildība par publisku aicinājumu veikt prettiesiskas darbības: 81. pants „Pret Latvijas Republiku vērstas aicinājums” un 88.² pants „Aicinājums uz terorismu un terorisma draudi”³. Atbildība par publisku aicinājumu veikt prettiesiskas darbības noteikta arī divos pantos Krimināllikuma IX nodaļā „Noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds”: 71.¹ pantā „Aicinājums uz genocīdu” un 77. pantā „Aicinājums uz agresīvu karu”. Turklāt darbības, kas vērstas uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu (Krimināllikuma 78. pants) un darbības, kas vērstas uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ (Krimināllikuma 150. pants) bieži vien izpaužas aicinājuma formā.

Raksta mērķis ir raisīt diskusiju par problēmējautājumiem, kas varētu rasties kriminālprocesu par publisku aicinājumu veikt prettiesiskas darbības izmeklēšanas ietvaros.

Pret Latvijas Republiku vērstas aicinājuma izpratne

Likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā” (Nr.514/Lp12) bija izstrādāts, lai „nodrošinātu iespēju vērsties pret hibrīdkara radītiem apdraudējumiem Latvijas drošībai un ar krimināltiesiskiem līdzekļiem savlaicīgi reaģēt uz iespējamo apdraudējumu, kas vērsti pret Latvijas Republiku un tās pamatinteresēm, vai citādu apdraudējumu Latvijas nacionālās drošības interesēm”⁴.

Likumprojekta iesniedzēji norādot, ka „aicinājums vērsties pret jebkuru no Krimināllikumā paredzētajām valstij vitāli svarīgajām interesēm – neatkarību, suverenitāti, teritoriālo vienotību, valsts varu un valsts iekārtu – pēc būtības ir aicinājums vērsties pret Latvijas Republiku kopumā”⁵, bija iecerējuši Krimināllikuma 81., 82. un 83. pantā paredzētos noziedzīgos nodarījumus apvienot vienā kopīgā 81. pantā „Pret Latvijas Republiku vērstas aicinājums” ar šādu saturu: „Par publisku aicinājumu vērsties pret Latvijas Republikas valstisko neatkarību vai suverenitāti vai graut teritoriālo vienotību, gāzt valsts varu vai grozīt valsts iekārtu vai par šādu aicinājumu saturoša materiāla izplatīšanu, –soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz trim gadiem”⁶.

Jākonstatē, ka sākotnēji piedāvātajos grozījumos no Krimināllikuma 81. panta tika izņemta norāde, ka sodāms tikai tāds aicinājums, kas ir pretrunā Latvijas Republikas Satversmē nostiprinātajai kārtībai, t. i. sodāma tikai antikonstitucionāla darbība. Minētās norādes trūkums apgrūtina tiesību normas piemērošanu, jo iespējama interpretācija, kuras ietvaros pie kriminālatbildības varētu saukt arī personu, kura īsteno Latvijas Republikas Satversmē nostiprinātas tiesības un brīvības.

Vienlaikus pozitīvi jāvērtē iniciatīva harmonizēt Krimināllikuma 81., 82. un 83. pantu

sankcijas, kuras nepamatoti atšķirās. Piemēram, brīvības atņemšana termiņš par aicinājumu, kas vērsts pret valsts varu vai valsts iekārtu, tobrīd bija lielāks, nekā sods par aicinājumu, kas vērsts pret Latvijas Republikas neatkarību vai teritoriālo vienotību. Pirmajā gadījumā noteikta brīvības atņemšana uz laiku līdz pieciem gadiem, bet otrajā – līdz trim gadiem. Minēto noziedzīgo nodarījumu raksturs un radītais kaitējums ir līdzīgs, un *likumdevējs nav* bijis konsekvents, nosakot tik atšķirīgus sodus par līdzīgiem noziegumiem.

Konstatētās nepilnības novērsa 2016. gada 21. aprīlī, izdarot Krimināllikumā vairākus grozījumus, tai skaitā, izsakot Krimināllikuma 81. pantu „Pret Latvijas Republiku vērsts aicinājums” šādā redakcijā: „Par publisku aicinājumu vērsties pret Latvijas Republikas valstisko neatkarību, suverenitāti, teritoriālo vienotību, valsts varu vai valsts iekārtu Latvijas Republikas Satversmē neparedzētā veidā vai par šādu aicinājumu saturoša materiāla izplatīšanu – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz trim gadiem”⁷⁷.

Kāpamatotinorādījalikumprojekta „Grozījumi Krimināllikumā” (Nr.514/Lp12) autori, „KL X nodaļā kopumā ir paredzēta atbildība par trīs veidu darbībām, kas apdraud Latvijas Republikas valsts pamatintereses: (1) darbību, kas tieši vērsta pret šīm interesēm; (2) publisku aicinājumu citām personām vērsties pret šīm interesēm; (3) kā arī apvienošanas organizētā grupā nolūkā vērsties pret šīm interesēm”⁷⁸.

Pētījuma mērķa sasniegšanai turpmāk noskaidrosim Krimināllikuma 81. pantā paredzētā nodarījuma – publisks aicinājums vērsties pret Latvijas Republiku – sastāva pazīmes.

Publiska aicinājuma vērsties pret Latvijas Republiku sastāva pazīmju analīze

Krimināllikuma 81. pantā ietvertais noziedzīgais nodarījums klasificēts kā smags noziegums. Noziedzīga nodarījuma vispārīgais objekts ir „ar Krimināllikumu aizsargātas valsts, sabiedrības, cilvēku kolektīvu un atsevišķu indivīdu intereses, kuras apdraud noziedzīgs nodarījums, nodarot tām vai draudot nodarīt kaitējumu”⁷⁹. Profesors P. Mīncis norāda, ka „katrs labums noder par objektu noziedzīgam nodarījumam”⁸⁰. Parasti krimināltiesībās nodala vispārējo, grupas un tiešo noziedzīgo nodarījuma

objektu. Vispārējais noziedzīga nodarījuma objekts ir visu interešu kopums, ko aizsargā Krimināllikums. Noziedzīga nodarījuma grupas objekts, pēc profesora U. Krastiņa teiktā, ir „tādas pašas vai vienāda veida un savstarpēji saistītas vairākas intereses, kuras apdraud vesela noziedzīgo nodarījumu grupa”⁸¹. Savukārt noziedzīga nodarījuma tiešais objekts ir „tās intereses, ko apdraud konkrēta veida noziedzīgs nodarījums”⁸².

Analizējot Krimināllikuma 81. pantu iepriekšējā redakcijā, profesors U. Krastiņš norādīja, ka aicinājumi vardarbīgi gāzt Latvijas Republikas valsts varu un vardarbīgi grozīt valsts iekārtu „apdraud Latvijas valsts iekšējo drošību, tās suverenitāti un valsts varas stabilitāti. Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 2. pantu Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai. Latvijas tauta varu realizē tieši, kā arī caur valsts un pašvaldību institūcijām. Augstākā tautas varas izpausme ir tautas nobalsošana un brīvas vēlēšanas”⁸³. Valsts varu veido likumdošanas (Latvijas Republikas Saeima), izpildu (Latvijas Republikas Ministru kabinets) un tiesu vara. Tātad praksē aicinājums vardarbīgi gāzt Latvijas Republikas valsts varu var izpausties ne tikai pret Latvijas Republikas Saeimu, bet arī Latvijas Republikas Ministru kabinetu un tām padotām valsts pārvaldes iestādēm, un pret Latvijas tiesām. Minētais neizslēdz iespēju, ka aicinājums var būt vērsts pret visu valsts varu kopumā.

Savukārt aicinājumi likvidēt Latvijas Republikas valstisko neatkarību profesora U. Krastiņa ieskatā „apdraud valsts neatkarību, jo neatkarība ir valsts suverenitātes izpausme”⁸⁴, bet aicinājumi graut Latvijas Republikas teritoriālo vienotību apdraud valsts drošību. Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 3. pantu „Latvijas valsts teritoriju starptautiskos līgumos noteiktās robežās sastāda Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale”⁸⁵. Tātad piedāvājums atdalīt kādu no šiem Latvijas Republikas reģioniem, vai kādu citu Latvijas teritorijas daļu, ir vērsts uz Latvijas Republikas teritoriālās vienotības graušānu.

Likumprojekta „Grozījumi Krimināllikumā” (Nr.514/Lp12) iesniedzēji pamatoti norāda, ka „aicinājums vērsties pret jebkuru no Krimināllikumā paredzētajām valstij vitāli svarīgajām interesēm – neatkarību, suverenitāti, teritoriālo vienotību, valsts varu un valsts iekārtu – pēc būtības ir aicinājums vērsties pret Latvijas Republiku kopumā. Piemēram, vienas uzstāšanās laikā var izskanēt aicinājums vērsties pret vairākām valsts pamatinteresēm vienlaikus.

Šie aicinājumi nebūtu jākvalificē kā atsevišķi noziegumi, personas rīcības nolūks faktiski ir viens – aicināt vērsties pret Latvijas Republiku kā tādu¹⁶.

Noziedzīga nodarījuma objektīvā puse ir personas uzvedības ārēja izpausme (darbība vai bezdarbība), kas rada vai var radīt kaitējumu „citu personu likumiskajām tiesībām un interesēm”¹⁷. Profesors U. Krastiņš sekojoši skaidro jēdzienu „darbība”: „Krimināltiesiskā nozīmē darbība ir personas aktīva, kaitīga un prettiesiska uzvedība, kas pauž šīs personas apzinātu gribu, un tā ir vēsta pret noziedzīga nodarījuma objektu, nodarot vai radot draudus nodarīt kaitējumu ar Krimināllikumu aizsargātām personu interesēm”¹⁸. Krimināllikuma 81. pantā ietvertais noziegums no objektīvās puses izpaužas kā publisks aicinājums vardarbīgi vērsties pret Latvijas Republikas valstisko neatkarību, suverenitāti, teritoriālo vienotību, valsts varu vai valsts iekārtu Latvijas Republikas Satversmē neparedzētā veidā vai šādu aicinājumu saturoša materiāla izplatīšana.

Krimināllikuma 81. pantā minētās darbības var izpausties mutvārdu vai rakstveida aicinājumos. Ar aicinājumiem jāsaprot „tāda iedarbības forma uz cilvēku apziņu, gribu, viņu uzvedību, kad tieši iedarbojoties uz viņiem, veidojas vēlme veikt noteikta veida mērķtiecīgu darbību”¹⁹. Līdzīgi kā lietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu, jebkurš aicinājums veikt prettiesiskas darbības ir sodāmas tikai tad, ja tās ir izdarītas publiski. Šajā sakarībā cilvēktiesību eksperts A. Kučs ir atzīmējis, ka izteikumi, kas izteikti tikai divu personu starpā un neskar pārējo sabiedrību, nebūs uzskatāmi par publiskiem²⁰. Vērtējot publisko aicinājumu kā noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses elementu, Krievijas zinātnieks Z. Šibzuhovs (*Шибзухов З.А.*) norāda, ka aicinājums vienmēr būs vērst uz sabiedrību, t. i. uz informācijas nodošanu nenoteiktam un pēc iespējas plašākam cilvēku lokam²¹.

Aicinājuma publiskums nozīmē, ka tas tiek „izteikts atklāti, cilvēkiem pieejamā un saprotamā veidā – tas ir, citu personu klātbūtnē vai arī tādā veidā, ka arī klātneesošas personas var ar tiem iepazīties. Vai aicinājums ir publisks, jāizlemj, ievērojot visu apstākļu kopumu – vietu, laiku, situāciju un citus apstākļus, kādos tas izteikts. Aicinājumu gāzt valsts varu vai grozīt valsts iekārtu saturošie materiāli ir brošūras un citādi izdevumi, masu saziņas līdzekļu izdevumi un pārraides, zīmējumi rokrakstā un tehniskā izpildījumā vai citādākā izplatīšanai iespējamā

veidā un formā”²². Tas nozīmē, ka aicinājumu var izdarīt ikvienā klausītājiem vai skatītājiem pieejamā formā un veidā. Aicinājums „var būt izteikts publiskā, sabiedrībai pieejamā vietā, t. sk. internetā, tiešraidē elektroniskajos plašsaziņas līdzekļos, publiskā pasākumā, arī sapulces, gājiena vai piketa laikā”²³.

Parasti aicinājums tiek izteikts izmantojot darbības vārdus pavēles izteiksmē (jeb imperatīvs). Darbības vārds pavēles izteiksmē tiek lietots, ja ar to tiek izteikta pavēle, pamudinājums, aicinājums, lūgums. Piemēram, raksta autora ieskatā uz valsts varas gāšanu ir vērst aicinājums „*sarīkot Latvijas Maidanu*”²⁴, kas tika izteikts pavēles izteiksmē, bet aicinājums „*izveidot Latgales tautas republiku*” ir vērst uz Latvijas Republikas teritoriālās vienotības graušānu.

Krimināltiesību zinātnieki norāda, ka dažreiz aicinājumi tiek izteikti aizplīvurotā veidā, izmantojot darbības vārdus vēlējuma izteiksmē²⁵ vai izmantojot izteicienus: „*būtu labi, ja*”, „*es vēlētos, lai*”, u.c.²⁶ Darbības vārds vēlējuma izteiksmē tiek lietots, ja tiek norādīts uz vēlamu darbību, kas noteiktos apstākļos var būt iespējama vai neiespējama. Piemēram, pretrunīgi vērtējais Krievijas politiķis Vladimirs Žirinovskis (*Журиновский В.В.*) grāmatas „*Pēdējais vagonis uz Ziemeļiem*” (*Последний вагон на Север*) ievadā apraksta savu nākotnes paredzējumu, situāciju, kad vairāki Krievijā pazīstami politiķi satikušies vilciena „*Maskava – Anadira*” (Anadira ir pilsēta Krievijā, kas atrodas aiz Ziemeļu polārā loka) pēdējā vagonā, gaidot savu izsūtījumu²⁷. Tātad V. Žirinovskis apraksta vēlamo darbību, kas nekad nav notikusi un nav iespējama.

Dažreiz aicinājumi tiek izteikti aizplīvurotā veidā, izmantojot alegorijas (notikumi un parādības tiek atspoguļotas simboliski, nevis stāstoši), metaforas (viens no mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem, kas bieži tiek izmantots dzejā), vai retoriskus jautājumus (jautājumus, uz kuriem nav nepieciešama atbilde). „Retoriskajos jautājuma teikumos izsaka apgalvojumu vai noliegumu. Teikumam jautājuma modalitāte tiek piešķirta stilistiskos nolūkos – galvenokārt, lai izceltu kāda apgalvojuma vai nolieguma kategoriskumu”²⁸. Metaforas piemērs ir komentārs, kurā persona pauž uzskatu, ka viņam netīkamas tautas pārstāvjus „*var izārstēt tikai ar svinu pakausī*”²⁹. Parasti ar metaforām „*lodi pakausī*”, „*deviņiem gramiempakausī*”, jeb „*svinu pakausī*” literatūrā saprot nāves soda piemērošanu

civiliedzīvotājiem un karagūstekņiem, nogalinot viņus ar šāvienu pakausī. Šādā veidā sodus piemēroja varas pārstāvji PSRS un nacistiskās Vācijas okupācijas laikā (vēlāk šie noziegumi tika kvalificēti kā genocīds, kara noziegumi un noziegumi pret cilvēci): „no Rīgas atbraukušie ar naganiem šāva arestētajiem pakausī”³⁰, „ar atsevišķiem šāvieniem pakausī ebrejus nogalināja no apmērām divu metru attāluma”³¹ un „Ko plāpā šeit? Svinu pakausī sagribējās?”³²

Turpinot Krimināllikuma 81. panta sastāva analīzi, jānorāda, ka nodarījuma subjekts ir vispārīgais – fiziska pieskaitāma (KL 13. pants) persona, kas sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu (KL 11. pants).

Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse ir personas iekšējā attieksme pret ārējā pasaulē objektīvi notiekošo³³. Krimināltiesību teorijā tiek nodalītas šādas noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses pazīmes: vaina nodoma vai neuzmanības formā, motīvs un mērķis (nolūks)³⁴. Krimināllikuma 8. panta pirmā daļa nosaka, ka par vainīgu noziedzīgā nodarījumā atzīstama tikai persona, kas to izdarījusi ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības. Procesa virzītājam, lai noskaidrotu noziedzīgo nodarījumu izdarītājušās personas vainas formu, jākonstatē šīs personas psihiskā attieksme pret noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm.

Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu ar nodomu (tīši), ja persona to izdarījusi ar tiešu vai netiešu nodomu (KL 9. pants), bet, ja persona to izdarījusi aiz noziedzīgas pašpaļāvības vai noziedzīgas nevērības, tas atzīstams par izdarītu aiz neuzmanības (KL 10. pants). Runājot par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu ar tiešu nodomu, Krimināllikuma 9. pants nosaka, ka tas konstatējams gadījumos, kad persona apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu un to apzināti veikusi vai pieļāvusi, vai arī apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu, paredzējusi nodarījuma kaitīgās sekas un vēlējusies to iestāšanos. Savukārt par izdarītu ar netiešu nodomu noziedzīgs nodarījums jāatzīst gadījumos, kad persona apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu, paredzējusi nodarījuma kaitīgās sekas un kaut arī šīs sekas nav vēlējusies, tomēr apzināti pieļāvusi to iestāšanos.

Savukārt Krimināllikuma 10. pants, skaidrojot noziedzīga nodarījuma izdarīšanu aiz noziedzīgas pašpaļāvības, nosaka, ka noziedzīgs nodarījums ir atzīstams par tādu gadījumos, kad persona ir paredzējusi savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju,

tomēr vieglprātīgi paļāvusies, ka tās varēs novērst. Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu aiz noziedzīgas nevērības gadījumos, kad persona nav paredzējusi savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, kaut gan pēc nodarījuma konkrētajiem apstākļiem tai vajadzēja un tā varēja minētās kaitīgās sekas paredzēt. Bet gadījumos, kad persona neparedzēja, tai nevajadzēja un tā nevarēja paredzēt savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, tā nebūs sodāma par Krimināllikumā paredzētā nodarījuma izdarīšanu.

Turpinot Krimināllikuma 81. panta sastāva analīzi, jānorāda, ka šajā pantā noziedzīgā nodarījuma subjektīvā puse raksturīga ar tiešu nodomu, jo vainīgais apzinās savas darbības kaitīgumu un apzināti vēlas veikt šo darbību. Kā norāda profesors U. Krastiņš, motīvs un mērķis ietekmē nodoma rašanos, tā virzību uz mērķi un nodoma īstenošanos³⁵. Motīvs tiek definēts kā iekšējais pamudinājums, dziņa, tieksme, kas virza vainīgā gribu uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Savukārt mērķis ir iecerētais rezultāts, ko persona, izdarot noziedzīgu nodarījumu, vēlas sasniegt. Kā pamatoti norāda Krievijas zinātnieks J. Pudovočkins (*Пудовочкин Ю.Е.*), tieši šīs darbības mērķtiecība atšķir aicinājumu no personiskā viedokļa paušanas par valstiskiem, politiskiem un nacionāliem jautājumiem ģimenes vai draugu lokā veiktajās sarunās³⁶. Cits Krievijas zinātnieks V. Alehins (*Алехин В.И.*) norāda, ka aicinājumam jābūt vērstam uz konkrēto darbību un ka nevar, piemēram, aicināt veikt teroristisko darbību vispār, nenosakot konkrēto uzbrukuma objektu un darbības veidu³⁷. Jāpiekrīt profesoram U. Krastiņam, kurš norāda, ka Krimināllikumā nereti noziedzīga nodarījuma sastāvi konstruēti tādā veidā, ka panta dispozīcijā nav īpaši norādīts uz motīvu vai mērķi kā obligātu nodarījuma sastāva subjektīvās puses pazīmi, taču, lai konstatētu attiecīgā noziedzīgā nodarījuma sastāvu, motīvs un mērķis ir obligāti jāpierāda³⁸.

KL 81. pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma sastāvs ir formāls, jo nodarījums ir pabeigts ar publiskā aicinājuma izteikšanu.

Publiskais aicinājums vārda brīvības nodrošināšanas kontekstā

Latvijas Republikas Satversmes 100. pants nosaka, ka „ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta”³⁹.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka vārda brīvība ir attiecināma ne tikai uz „informāciju” vai „idejām”, kas tiek uztvertas labvēlīgi vai neitrāli, bet arī uz tām, kas apvaino, šokē vai uztrauc kādu sabiedrības daļu⁴⁰. Diskutējamās informācijas klāstā ietilpst arī jautājumi par vēsturisko notikumu atšķirīgu interpretāciju, kas varētu aizskart kā vēsturisku notikumu dalībniekus, tā arī viņu radniekus un citas iesaistītas personas⁴¹. Papildus jāatzīmē arī, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas ieskatā vārda brīvība ietver sevī tiesības kritizēt valdību⁴². Tomēr ārpus vārda brīvības robežām paliek aicinājumi veikt prettiesiskās darbības.

Latvijas Republikas Satversmes tiesa pamatoti norāda, ka tiesības uz vārda brīvību nav absolūtas un tās nenozīmē visatļautību⁴³. Gan no Satversmes, gan arī no Latvijai saistošajiem starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem izriet, ka tiesības uz vārda brīvību var ierobežot. Valsts var noteikt vārda brīvības ierobežojumus gadījumos, kad personas tiesības uz vārda brīvību tieši ietekmē citu personu tiesības, kā arī gadījumos, kad vārda brīvība rada nepārprotamus un tiešus draudus sabiedrībai⁴⁴. Turklāt tiesību normai, kas noteic kādu personas pamattiesību ierobežojumu, jābūt skaidrai un precīzai⁴⁵.

Latvijas Republikas Satversmes 100. pants, 1950. gada 4. novembra Eiropas cilvēku tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pants un ANO 1966. gada 16. decembra Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 19. pants garantē tiesības uz vārda brīvību. Tomēr gadījumos, kad tekstā ir izplatīti uzskati, kas aicina veikt noziedzīgus nodarījumus, šādu uzskatu izplatīšana netiek aizsargāta ar šajos normatīvajos aktos ietvertajām tiesībām uz vārda brīvību.

Cilvēku tiesību un pamatbrīvību konvencijas 10. panta 2. punkts nosaka: „Tā kā šo brīvību īstenošana ir saistīta ar pienākumiem un atbildību, tā var tikt pakļauta tādām formalitātēm, nosacījumiem, ierobežojumiem vai sodiem, kas paredzēti likumā un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu veselību vai morāli, aizsargātu citu cilvēku reputāciju vai tiesības, nepieļautu konfidenciālas informācijas izpaušanu vai lai saglabātu tiesas autoritāti un objektivitāti”⁴⁶.

Arī Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 19. panta 3. punkts nosaka, ka „paredzēto tiesību izmantošana uzliek īpašus pienākumus un atbildību. Tāpēc tā var būt

pakļauta zināmiem ierobežojumiem, taču tiem jābūt likumā noteiktiem un nepieciešamiem:

- a) citu personu tiesību un reputācijas cienīšanai;
- b) nacionālās drošības, sabiedriskās kārtības, sabiedrības veselības vai tikumības aizsardzībai”⁴⁷.

Raksta autora ieskatā tiesību piemērotājiem būtu jārikojas, ievērojot Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas secinājumu, ka ir „jāievēro taisnīgs līdzsvars starp „citu cilvēku cieņas vai tiesību aizsardzību” un apsūdzēto tiesībām izplatīt informāciju”⁴⁸.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Aicinājums veikt prettiesiskas darbības var izpausties mutvārdu vai rakstveida aicinājumos.

2. Aicinājums veikt prettiesiskas darbības vienmēr būs vērsti uz sabiedrību, t. i. uz informācijas nodošanu nenoteiktam un pēc iespējas plašākam cilvēku lokam.

3. Interneta vidē publicētie aicinājumi veikt prettiesiskās darbības *apriori* būs publiski, jo tie ir pieejami neierobežotam Interneta lietotāju lokam visā pasaulē. Savukārt divu personu starpā paustie uzskati nav uzskatāmi par publiskiem.

4. Prettiesiskās darbības mērķtiecība atšķir aicinājumu no personiskā viedokļa paušanas par valstiskiem, politiskiem un nacionāliem jautājumiem ģimenes vai draugu lokā veiktajās sarunās.

5. Aicinājumam veikt prettiesiskās darbības jābūt vērstam uz konkrēto darbību, nosakot uzbrukuma objektu un darbības veidu.

6. Tiesību piemērotājam jāatceras, ka dažreiz aicinājumi tiek izteikti aizplīvurotā veidā, izmantojot darbības vārdus vēlējuma izteiksmē, izmantojot izteicienus: „*būtu labi, ja*”, „*es vēlētos, lai*” vai, uzdodot retoriskus jautājumus, lai izceltu kāda apgalvojuma vai nolieguma kategoriskumu, u.c. veidā. Naidīgi teksti tiek slēpti, arī izmantojot mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus – alegorijas, metaforas, epitetus, ironiju, perifrāzi, personifikāciju, salīdzinājumus un simbolus, kā arī citus mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus.

7. Publiskā telpā izplatītie aicinājumi veikt prettiesiskās darbības neatbilst Latvijas Republikas Satversmes 100. pantā, Eiropas cilvēku tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pantā un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 19. pantā noteiktajām tiesībām uz vārda brīvību.

Atsauces

- ¹ Latvijas Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa 2016. gada 17. marta paziņojums Saeimas Juridiskajai komisijai Nr.129 „Par likumprojektu „Grozījumi Krimināllikumā” (Nr. 514/Lp12)”.
- ² 12. Saeimas deputāta Gunāra Kūtra 2016. gada 17. marta paziņojums Saeimas Juridiskajai komisijai Nr. 1118/6-7-12/16 „Par grozījumiem Krimināllikumā (likumprojekts Nr. 514/Lp12)”.
- ³ Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.
- ⁴ Grozījumi Krimināllikumā: likumprojekts Nr. 514/Lp12. Anotācijas I sadaļas 2. punkts.
- ⁵ Turpat, Anotācijas I sadaļas 4. punkts.
- ⁶ Grozījumi Krimināllikumā: likumprojekts Nr. 514/Lp12.
- ⁷ Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.
- ⁸ Grozījumi Krimināllikumā: likumprojekts Nr. 514/Lp12. Anotācijas I sadaļas 2. punkts.
- ⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 1. Vispārīgā daļa. Rīga: AFS, 2007., 31. lpp.
- ¹⁰ Mīncis P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005., 89. lpp.
- ¹¹ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000., 37. lpp.
- ¹² Turpat, 39. lpp.
- ¹³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 2. Sevišķā daļa. – Rīga: AFS, 2007., 31. lpp.
- ¹⁴ Turpat, 36. lpp.
- ¹⁵ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43.
- ¹⁶ Grozījumi Krimināllikumā: likumprojekts Nr. 514/Lp12. Anotācijas I sadaļas 4. punkts.
- ¹⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 1. Vispārīgā daļa. Rīga: AFS, 2007., 31. lpp.
- ¹⁸ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000., 50. lpp.
- ¹⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 2. Sevišķā daļa. Rīga: AFS, 2007., 35. lpp.
- ²⁰ Kučs A. Tiesu prakse krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2012., 31. lpp.
- ²¹ Шибзухов З.А. Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма. – Москва: Юрлитинформ, 2014, с. 18.
- ²² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 2. Sevišķā daļa. Rīga: AFS, 2007., 35. lpp.
- ²³ Grozījumi Krimināllikumā: likumprojekts Nr. 514/Lp12. Anotācijas I sadaļas 4. punkts.
- ²⁴ Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2014. gada 17. decembra spriedums krimināllietā Nr. K28-0576-14/6.
- ²⁵ Шибзухов З.А. Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма. – Москва: Юрлитинформ, 2014, 69-72.
- ²⁶ Шуйский А.С. Ответственность за публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма. В кн.: Актуальные проблемы уголовного и уголовно-исправительного права: сборник научных статей. Под ред. Э. Н. Желваков. – Москва: Академия Генеральной прокуратуры РФ, 2010, с. 68-69.
- ²⁷ Жириновский В. В. Последний вагон на Север. – Москва: Фолиант, 1995.
- ²⁸ Latviešu literārās valodas vārdnīca. 6. sējums, 2. daļa. P-R. Rīga: Zinātne, 1987., 630. lpp.
- ²⁹ Cēsu rajona tiesas 2014. gada 12. maija spriedums krimināllietā Nr. K11-0124-15.
- ³⁰ Šneijers Ā. Holokausts Ludzā: ebreji un citu tautību iedzīvotāji. Grām.: Holokausta izpēte Latvijā. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 12. sējums. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004., 52. lpp.
- ³¹ Smirins G. Rīgas ebreji nacistiskās okupācijas laikā. Grām.: Holokausta izpēte Latvijā. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 18. sējums. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006., 97. lpp.
- ³² Седерхольм Б. В разбойном стане. – Рига: STAR, 1934.

- ³³ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000., 88. lpp.
- ³⁴ Turpat.
- ³⁵ Turpat, 108-109. lpp.
- ³⁶ Пудовочкин Ю. Е. Преступления против безопасности государства. – Москва: Юрлитинформ, 2009, 75 с.
- ³⁷ Алехин В. П. *Соучастие* в террористической деятельности. – Москва: Юрлитинформ, 2010, с. 109.
- ³⁸ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000., 108-109. lpp.
- ³⁹ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43.
- ⁴⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1976. gada 7. decembra spriedums lietā „Hendisaidis pret Apvienotu Karalisti”, iesniegums Nr. 5493/72.
- ⁴¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1998. gada 23. septembra spriedums lietā „Leidjo un Izorni pret Franciju”, iesniegums Nr. 24662/94.
- ⁴² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1992. gada 23. aprīļa spriedums lietā „Kastels pret Spāniju”, iesniegums Nr. 11798/85.
- ⁴³ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 29. oktobra spriedums lietā Nr. 2003-05-01. Latvijas Vēstnesis, 2003. 30. oktobris, Nr. 152.
- ⁴⁴ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 5. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-02-0106. Latvijas Vēstnesis, 2003. 6. jūnijs, Nr. 85.
- ⁴⁵ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 6. februāra spriedums lietā Nr. 2005-17-01. Latvijas Vēstnesis, 2006. 9. februāris, Nr. 4.
- ⁴⁶ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Latvijas Vēstnesis, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143/144.
- ⁴⁷ Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām. Latvijas Vēstnesis, 2003. 23. aprīlis, Nr. 61.
- ⁴⁸ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 28. maija spriedums krimināllietā Nr. K04-0082-07.

Abstract

On 18 March 2016 President of Latvia Raimonds Vējonis posted a letter to the Legal Affairs Committee of the Parliament of the Republic of Latvia (Saeima) regarding the amendments to the Criminal Law (Nr.514/Lp12). President of Latvia drew attention of the Saeima to several controversial definitions of the amendments to the law requiring a clearer and more precise wording so that the proposed statutory solutions would not contradict the Constitution of Latvia (Satversme) and international commitments of Latvia.

The article aims to initiate a debate on problems related to the application of the Section 81 of the Criminal Law. The author offers his vision of the regulatory framework application problems.

Аннотация

18 марта 2016 года Президент Латвийской Республики Раймондс Вейонис обратился с письмом к Юридической комиссии Парламента (Сейма) по поводу поправок к Уголовному закону (Nr.514/Lp12). В своем обращении Президент Латвии обратил внимание Сейма на ряд несоответствий в поправках к данному закону, которые требуют более четкой и более точной формулировки, с тем, чтобы предлагаемые законодательные инициативы не противоречили Конституции (Сатверсме) Латвийской Республики и международным обязательствам Латвии.

Цель данной статьи – вызвать дискуссию о проблемных вопросах, связанных с применением статьи 81 Уголовного закона. Автор предлагает свое видение проблематики применения нормативного регулирования.

VAINAS FORMAS NOZĪME NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU IDEĀLĀS KOPIBAS KVALIFIKĀCIJĀ

*Mg. iur. Ainārs Persidskis,
Biznesa augstskolas „Turība”
studiju programmas „Juridiskā zinātne” doktorants, Latvija*

Ievads

Šī raksta aktualitāte ir saistīta ar to, ka noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība ir vis-sarežģītākais noziedzīgu nodarījumu daudzējādības institūta veids. Samērā bieži tiesu praksē ir konstatējami gadījumi, kad persona izdara nodarījumu, kurā saskatāmas vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmes, tāpēc ir nepieciešams lemt par pareizu personas izdarītā nodarījuma kvalifikāciju. Noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība var radīt grūtības pareizi kvalificēt nodarījumu, jo nepieciešams izšķirties par to, vai nodarījumā saskatāms noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības vai krimināltiesisko normu konkurences gadījums. Tomēr ir arī gadījumi, kad grūtības konstatēt noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību nav saistītas ar krimināltiesisko normu konkurenci, bet ar vainas ietekmi uz noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības kvalifikāciju.

Raksta mērķis ir identificēt vainas ietekmi uz noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības kvalifikāciju.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, ir nepieciešams izpildīt sekojošus uzdevumus: 1) analizēt vainas jēdzienu un tā tiesisko regulējumu; 2) analizēt noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības tiesisko regulējumu; 3) izpētīt vainas ietekmi uz noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības kvalifikāciju; 4) izdarīt secinājumus par vainas ietekmi uz noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības kvalifikāciju.

Rakstā pielietota analītiskā, loģiskā, salīdzinošā, induktīvā un deduktīvā pētniecības metode.

Ieskats vainas jēdzienā

Vainas izpratni krimināltiesību doktrīnā ir apkopojis tiesību zinātņu doktors Jānis Rozenbergs, norādot, ka vaina sastāv no personas subjektīvās attieksmes formām¹. Par pamatu šādam vainas izpratnes apkopojumam J. Rozenbergs lielākoties izmantojis profesora U. Krastiņa publikācijas un mācību literatūru, kurā profesors norāda, ka vaina ir noziedzīga

nodarījuma subjektīvās puses pamatpazīme² jeb pati svarīgākā pazīme³. Un, ka vainas jēdziens apvieno nodomu un neuzmanību⁴. Tātad, nosakot vainas formu, jāizvērtē vainīgās personas psihiskā attieksme pret izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Noziedzīgos nodarījumos ar materiālu sastāvu ir jāizvērtē, kāda ir bijusi vainīgās personas psihiskā attieksme pret tās izdarīto darbību vai bezdarbību, kā arī vainīgās personas psihiskā attieksme pret tās radītajām kaitīgajām sekām. Noziedzīgos nodarījumos ar formālu sastāvu ir jāizvērtē, kāda ir bijusi vainīgās personas psihiskā attieksme pret tās izdarīto darbību vai bezdarbību.

Vaina ir vainīgās personas psihiskā darbība⁵, no kuras izriet vainīgās personas attieksme nodoma vai neuzmanības formā pret viņas izdarīto prettiesisko darbību vai bezdarbību un ar to cēloņsakarīgi saistītajām kaitīgajām sekām⁶. Ar personas psihisko darbību jāsaprot vainīgās personas gribas moments attiecībā uz tās izdarīto darbību vai bezdarbību un radītajām kaitīgajām sekām. No vainīgās personas gribas momenta izriet šīs personas psihiskā attieksme pret ar likumu apdraudēto objektu un noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi.

Vainas jēdziens definēts Krimināllikuma 8. panta pirmajā daļā, kurā ir noteikts, ka par vainīgu noziedzīgā nodarījumā atzīstama tikai persona, kas noziedzīgo nodarījumu izdarījusi ar nodomu vai aiz neuzmanības. No vainas jēdziena satura izriet, ka Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu var izdarīt tikai ar nodomu vai aiz neuzmanības. Profesors U. Krastiņš ir pamatoti norādījis, ka Krimināllikumā atsevišķi nav reglamentēts vainas formas risinājums salikta sastāva noziedzīgiem nodarījumiem⁷. Līdz ar to, salikta sastāva noziedzīgiem nodarījumiem jāpiemēro spēkā esošais vainas tiesiskais regulējums un vainas forma nosakāma nodoma vai neuzmanības formā, izvērtējot vainīgās personas psihisko attieksmi pret izdarītā noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm.

Profesors U. Krastiņš norāda, ka Krimināllikumā ir nepieciešams iekļaut tādu normatīvo regulējumu, kurš noteiktu, ka nodarījums, kas

izdarīts aiz neuzmanības, par krimināli sodāmu var tikt atzīts tikai Krimināllikumā paredzētajos gadījumos un ka salikta sastāva noziedzīgi nodarījumi atzīstami par tīšiem⁸. Profesora viedoklim var piekrist tikai daļēji.

Iekļaujot normatīvo regulējumu, saskaņā ar kuru aiz neuzmanības izdarīts nodarījums par krimināli sodāmu atzīstams tikai Krimināllikumā paredzētos gadījumos, atrisinātos strīds par nodarījuma vainas formu. Piemēram, Krimināllikuma 94. un 95. pantā ir noteikta kriminālatbildība par valsts noslēpuma izpaušanu, kur katrā pantā noteikta konkrēta vainas forma, atrisinot jautājumu par vainas formu valsts noslēpuma izpaušanai.

Tomēr, profesora U. Krastiņa ieskatā, Krimināllikuma 94. pantā paredzēto noziedzīgu nodarījumu iespējams izdarīt tikai apzināti, jo gadījumos, ja persona ir brīdināta par valsts noslēpuma neizpaušanu, tad valsts noslēpumu var izpaust tikai apzināti, tāpēc panta dispozīcijā vārds „apzināti” ir lieks⁹. Pretējās domās ir prokurors M. Leja, kurš norāda, ka profesora U. Krastiņa skatījums ir pārlieku šaurs un neaptver dzīvī iespējamo situāciju daudzveidību. Kā piemēru M. Leja norāda, ka valsts noslēpuma izpaušana var notikt tādā veidā, ka persona pietiekoši nepārliecinās par ziņu adresāta tiesībām iegūt valsts noslēpumu saturošu informāciju un tāpēc kļūdains domā, ka izpauž to personai, kurai ir tiesības šādas ziņas iegūt. Kā citu piemēru M. Leja norāda, ka valsts noslēpuma izpaušana iespējama tādā veidā, ka persona savas paviršības dēļ atstāj valsts noslēpumu saturošu dokumentu citām personām pieejamā vietā¹⁰. Krimināllikuma 94. un 95. pantā likumdevējs ir skaidri norādījis uz vainas formām, proti, Krimināllikuma 94. pantā ir noteikta kriminālatbildība par valsts noslēpuma *apzinātu* izpaušanu, tātad, kriminālatbildība iestājas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu ar nodomu, savukārt, Krimināllikuma 95. pantā ir noteikta kriminālatbildība par valsts noslēpuma izpaušanu *aiz neuzmanības*, tātad, kriminālatbildība iestājas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu aiz neuzmanības. Atbilstoši noziedzīga nodarījuma vainas formai gradēti arī sodi. Krimināllikuma 94. un 95. pantā atkarībā no vainas formas diferencēta atbildība, jo tā noteikta gan par valsts noslēpuma tīšu izpaušanu, gan par valsts noslēpuma izpaušanu aiz neuzmanības. Valsts noslēpumu var izpaust aiz neuzmanības, tādos gadījumos, ja persona ir brīdināta par valsts noslēpuma neizpaušanu. Atbildība noteikta pietiekami plaša un aptver dzīvī iespējamo situāciju daudzveidību.

Nevar pievienoties profesora U. Krastiņa viedoklim, ka salikta sastāva noziedzīgi nodarījumi atzīstami par tīšiem. Tāpat, nevar pievienoties profesora viedoklim, ka Krimināllikuma 260. pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums kopumā būtu jāatzīst par tīšu. Krimināllikumā ir virkne noziedzīgu nodarījumu ar saliktiem sastāviem un nebūtu pareizi, ja visi šie noziedzīgie nodarījumi būtu atzīstami par tīšiem. Piemēram, Krimināllikuma 260. pantā ir noteikta kriminālatbildība par salikta sastāva noziedzīgu nodarījumu, proti, par ceļu satiksmes noteikumu vai transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu pārkāpšanu, ja to izdarījusi persona, kas vada transportlīdzekli, un jā tās rezultātā cietušajam nodarīts viegls (pirmā daļa), vidēja smaguma (1¹ daļa), vai smags miesas bojājums vai izraisīta cilvēka nāve (otrā daļa), vai izraisīta divu vai vairāku cilvēku nāve (trešā daļa). Krimināllikuma 260. pantā nav dota norāde uz vainas formu, līdz ar to saskaņā ar esošo praksi var secināt, ka Krimināllikuma 260. panta daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu var izdarīt nodoma vai neuzmanības formā.

Izpētot Krimināllikuma 260. panta saturu, var izdarīt secinājumu, ka Krimināllikuma 260. pantā paredzēto ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšanu var izdarīt ar nodomu vai aiz neuzmanības, bet pret kaitīgām sekām personas vaina var izpausties tikai kā neuzmanība, tāpēc noziedzīgais nodarījums kopumā atzīstams par izdarītu aiz neuzmanības. Ir iespējamas abas vainas formas attiecībā uz ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšanu – nodoms un neuzmanība. Ceļu satiksmes noteikumus var pārkāpt tīši un aiz neuzmanības, piemēram, apzināti pārsniegt maksimāli atļauto braukšanas ātrumu vai, neievērot maksimāli atļautā braukšanas ātruma samazināšanas zīmi un turpināt ceļu nemainīgā ātrumā, jau pārsniedzot maksimāli atļauto ātrumu, pašam par to nezinot, un, ja vainīgās personas nodoms nav vērst uz kaitīgo seku iestāšanos, tad kaitīgās sekas atzīstamas par izdarītām aiz neuzmanības.

Tāpēc, pēc autora domām, saliktos noziedzīgos nodarījumos, kad noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi var izdarīt ar nodomu vai aiz neuzmanības un sekas iestājas aiz neuzmanības, tad nodarījums kopumā jāuzskata par izdarītu aiz neuzmanības. Šāds viedoklis izriet no vainas jēdziena – nosakot noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas vainas formu, jākonstatē šīs personas psihiskā attieksme pret noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm kopumā.

Savukārt, ja vainīgais, tīši pārkāpjot ceļu satiksmes noteikumu vai transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu prasības, vēlas vai apzināti pieļauj, ka tā rezultātā tiks nodarīts kaitējums cietušā dzīvībai, nodarījums jākvalificē kā tīšs nodarījums pret personas dzīvību, bet, ja vainīgais vēlas vai apzināti pieļauj, ka tā rezultātā tiks nodarīts kaitējums cietušā veselībai, tad nodarījums jākvalificē kā tīšs nodarījums pret personas veselību. Piemēram, ja vainīgā persona tīši pārkāpj ceļu satiksmes noteikumus, lai tīši nodarītu kaitējumu cietušā veselībai, tad vainīgās personas nodarījums kvalificējams pēc Krimināllikuma 125., 126. vai 130. panta.

Krimināllikuma 8. panta otrajā daļā ir noteikts, ka, nosakot noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas vainas formu, jākonstatē šīs personas psihiskā attieksme pret noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm. Respektīvi, nepieciešams konstatēt personas psihisko attieksmi pret noziedzīga nodarījuma objektu, vai noziedzīga nodarījuma objekts apdraudēts ar nodomu vai aiz neuzmanības, tāpat ir nepieciešams konstatēt personas psihisko attieksmi pret noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi, vai personas izdarītā darbība vai bezdarbība izdarīta ar nodomu vai aiz neuzmanības. Konstatējot personas psihisko attieksmi pret noziedzīga nodarījuma objektu un objektīvo pusi, ir nosakāma noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas vainas forma un nodarījuma kvalifikācija.

Noziedzīgus nodarījumus, kuri izdarīti ar nodomu, var izdarīt ar tiešu vai netiešu nodomu, bet noziedzīgus nodarījumus, kuri izdarīti aiz neuzmanības, var izdarīt aiz noziedzīgas pašpaļāvības vai aiz noziedzīgas nevērības. Ņemot vērā, ka šajā rakstā, par vainas ietekmi uz noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības kvalifikāciju, noziedzīgiem nodarījumiem tiks analizēta vainas forma, ir nepieciešams norādīt uz tieša nodoma, netieša nodoma, noziedzīgas pašpaļāvības un noziedzīgas nevērības saturu, kurš definēts Krimināllikuma 9. un 10. pantā:

- Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu *ar tiešu nodomu*, ja persona apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu un to apzināti veikusi vai pieļāvusi vai arī apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu, paredzējusi nodarījuma kaitīgās sekas un vēlējusies to iestāšanos;
- Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu *ar netiešu nodomu*, ja persona apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu, paredzējusi nodarījuma kaitīgās sekas un, kaut

arī šīs sekas nav vēlējusies, tomēr apzināti pieļāvusi to iestāšanos;

- Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu *aiz noziedzīgas pašpaļāvības*, ja persona ir paredzējusi savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, tomēr vieglprātīgi paļāvusies, ka tās varēs novērst;
- Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu *aiz noziedzīgas nevērības*, ja persona nav paredzējusi savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, kaut gan pēc nodarījuma konkrētajiem apstākļiem tai vajadzēja un tā varēja minētās kaitīgās sekas paredzēt.

Turpmāk pievērsīsimies noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības tiesiskajam regulējumam un atsevišķiem noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas gadījumiem, kur noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības kvalifikācija atkarīga no vainīgās personas vainas ietekmes uz nodarījumu kopumā.

Ieskats noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības jēdzienā

1999. gada 1. aprīlī Krimināllikums tika papildināts ar noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības jēdzienu un šī jēdziena redakcija bija spēkā 14 gadus, līdz 2013. gada 1. aprīlim. Likumā bija noteikts, ka noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību veido „personas izdarīts viens noziedzīgs nodarījums, kas atbilst vairāku dažādu noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm”¹¹.

Šāds tiesiskais regulējums bija nepareizs, jo, atbilstoši šai redakcijai, noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība sastāvēja no viena noziedzīga nodarījuma, kas bija un ir pretrunā ar krimināltiesību teorijā nostiprinātām atziņām par noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības veidošanos. Piemēram, jau 1875. gadā krimināltiesību teorijā bija nostiprināta atziņa, ka noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība jeb noziedzīgu nodarījumu saplūšana ir viena un tā paša noziedzīga nodarījuma subjekta izdarīti vairāki noziedzīgi nodarījumi, kuri ir izdarīti vienlaicīgi¹².

Noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība ir jāsaprot kā divu vai vairāku noziedzīgu nodarījumu vienlaicīga izdarīšana, no tā izriet, ka viens noziedzīgs nodarījums nevar veidot noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību, jo sastāv tikai no viena atsevišķa (vienota) noziedzīga nodarījuma sastāva. Tāpēc noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības tiesiskajā regulējumā bija nepieciešami grozījumi, atbilstoši krimināltiesību teorijā nostiprinātām atziņām par noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības veidošanos.

2013. gada 1. aprīlī stājās spēkā grozījumi Krimināllikumā, kuri ietekmēja arī noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības jēdzienu, proti, noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība ir definēta kā „personas izdarīts nodarījums, kas atbilst vairāku dažādu savstarpēji saistītu noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm”¹³.

Noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības jēdzienā vārdi „*viens noziedzīgs nodarījums*” tika aizstāti ar vārdu „*nodarījums*”, kā arī jēdziens papildināts ar vārdiem „*savstarpēji saistītu*”.

No pašreizējā noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības jēdziena redakcijas izriet sekojošas ideālās kopības pazīmes:

- 1) nodarījums atbilst vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm;
- 2) nodarījums atbilst dažādu noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm;
- 3) nodarījums atbilst savstarpēji saistītu noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm.

Šī raksta autors jau iepriekš ir norādījis uz noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības teorētiskajām un praktiskajām problēmām¹⁴. Krimināllikumā ir izstrādātas un definētas pretrunīgas un pārāk vispārīgas noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības pazīmes, līdz ar to, Krimināllikuma normu piemērotāji noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību izprot atšķirīgi, kas izraisa nevienveidīgu noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības kvalifikāciju.

Noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība jāsaprot kā personas izdarīts nodarījums (darbība vai bezdarbība), kas atbilst vairākiem vienlaicīgi izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuru objektīvās puses faktiski kādā daļā sakrīt. Savukārt ar noziedzīgu nodarījumu objektīvo pusi ir jāsaprot fiziskas personas uzvedības ārējā izpausme, kas var radīt vai jau ir radījusi kaitīgās izmaiņas ar Krimināllikumu aizsargātam noziedzīga nodarījuma objektam.

Nodarījuma kvalifikācija

Turpmāk pievērsīsimies atsevišķiem noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas gadījumiem, vērtējot vainas ietekmi uz noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības kvalifikāciju.

Krimināllikuma 146. panta pirmajā daļā ir noteikta kriminālatbildība par darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasību pārkāpšanu, ja to izdarījis uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības), iestādes vai organizācijas vadītājs vai cita persona, kas atbildīga par šo noteikumu ievērošanu, un ja šis nodarījums

izraisījis miesas bojājumus ar veselības traucējumu vai darbspēju paliekošu zaudējumu.

Krimināllikuma 146. panta otrajā daļā ir noteikta kriminālatbildība par darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasību pārkāpšanu, ja to izdarījis uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības), iestādes vai organizācijas vadītājs vai cita persona, kas atbildīga par šo noteikumu ievērošanu, ja tas izraisījis cilvēka nāvi vai smagus miesas bojājumus vairākiem cilvēkiem.

Lai personu sauktu pie kriminālatbildības par Krimināllikuma 146. pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, jākonstatē, ka šajā pantā minētās sekas iestājušās konkrēta darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējoša normatīva akta prasību pārkāpšanas rezultātā, respektīvi, jākonstatē cēloņsakarība starp vainīgā nodarījumu un kaitējuma nodarīšanu cietušajam¹⁵. Tāpat nepieciešams noteikt vainīgās personas psihisko attieksmi pret radītajām kaitīgajām sekām, jo, ja vainīgās personas psihiskā attieksme pret radītajām kaitīgajām sekām izpaužas nodoma formā, tad nodarījuma kvalifikācija pēc Krimināllikuma 146. panta nav iespējama. Klūda vainas formas noteikšanā mēdz novest pie nepareizas nodarījuma kvalifikācijas.

Krimināllikuma 146. panta pirmā un otrā daļa iepriekš minētajā redakcijā bija spēkā arī 2009. gadā. Professore V. Liholaja ir mainījusi savu viedokli par šī noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses vainas formu. Krimināltiesību mācību grāmatas izdošanas brīdī 2009. gadā, profesore V. Liholajas viedoklis bija, ka no subjektīvās puses darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasības var pārkāpt *tīši un aiz neuzmanības*, bet vainīgās personas attieksme pret sekām vienmēr izpaužas kā neuzmanība¹⁶. Kriminālatbildība par Krimināllikuma 146. pantā paredzētiem noziedzīgiem nodarījumiem iestājas, ja vainīgā persona darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasību pārkāpšanu izdarīja ar nodomu vai aiz neuzmanības un, kad vainīgās personas attieksme pret sekām izpaužas kā neuzmanība, tādējādi noziedzīgais nodarījums kopumā bija atzīstams par izdarītu aiz neuzmanības.

Tomēr, 2016. gadā izdotajos Krimināllikuma komentāros profesore V. Liholaja ir mainījusi savu viedokli un norāda, ka no subjektīvās puses darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasības tiek pārkāptas tīši, bet vainīgā psihiskā attieksme pret nāvi var

izpausties tikai kā neuzmanība. Profesore turpina, ja vainīgais paredzējis nāves iestāšanās iespēju, tomēr vieglprātīgi paļāvies, ka to varēs novērst, vainīgās personas attieksme pret nodarījuma sekām vērtējama kā noziedzīga pašpaļāvība, bet, ja vainīgais nav paredzējis nāves iestāšanās iespēju, kaut gan pēc nodarījuma konkrētajiem apstākļiem vainīgai personai vajadzēja un tā varēja kaitīgās sekas paredzēt, attieksme pret sekām jāvērtē kā noziedzīga nevērtība¹⁷. Profesors U. Krastiņš norāda, ka gadījumos, kad noziedzīga nodarījuma pamatsastāvs konstruēts kā formāls ar tīšu vainas formu, bet sekas panta dispozīcijā ietvertas kā kvalificējošs apstākļi, un vainīgās personas psihiskā attieksme pret tām izpaužas neuzmanības formā, viss noziedzīgais nodarījums kopumā uzskatāms kā izdarīts ar nodomu¹⁸. No tā izriet, ka Krimināllikuma 146. pantā paredzētie noziedzīgie nodarījumi kopumā atzīstami par izdarītiem ar nodomu. Krimināllikuma komentāros nav dots skaidrojums, kāpēc Krimināllikuma 146. pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu objektīvo pusi var izdarīt tikai tīši.

Profesore V. Liholaja norāda, ka gadījumos, ja vainīgā persona, tīši pārkāpjot darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasības, vēlas vai apzināti pieļauj, ka tā rezultātā tiks nodarīts kaitējums cietušā dzīvībai, nodarījums jākvalificē kā tīšs nodarījums pret personu, bet, ja konstatēts nodoms pret kaitējuma nodarīšanu veselībai, tad nodarījums veido kopību ar Krimināllikuma 125., 126. vai 130. panta otrajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu¹⁹. Tas izriet no taisnīguma principa, ka smagākās sekas nedrīkst aptvert ar vieglākajām²⁰. Jāiebilst, ka nav korekti norādīt, ka nodarījums veidos kopību, nenorādot uz kopības veidu, jo noziedzīgu nodarījumu ideālās un reālās kopības pazīmes ir atšķirīgas.

Ņemot vērā, ka noziedzīgu nodarījumu ideālās un reālās kopības pazīmes ir atšķirīgas, nepieciešams precizēt noziedzīgu nodarījumu kopības veidu. Ievērojot profesores V. Liholajas viedokli, gadījumos, ja vainīgā persona, tīši pārkāpjot darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasības, vēlas vai apzināti pieļauj, ka tā rezultātā tiks nodarīts kaitējums cietušā veselībai, tad nodarījums veidos noziedzīgu nodarījumu *ideālo kopību* ar Krimināllikuma 125., 126. vai 130. panta otrajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu. Pēc šī raksta autora domām, noziedzīgu nodarījumu *reālā kopība* pie iepriekš minētajiem apstākļiem nav iespējama.

Nevar pievienoties profesores V. Liholajas viedoklim, ka no subjektīvās puses darba

aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasības tiek pārkāptas tikai tīši, jo Krimināllikuma 146. panta pirmajā un otrajā daļā nav norādīts, ka kriminālatbildība paredzēta tikai par *tīšu vai apzinātu* darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasību pārkāpšanu, kā tas, piemēram, ir norādīts Krimināllikuma 205. panta otrajā daļā, kurā ir noteikta kriminālatbildība par valsts institūciju izdoto tirdzniecības noteikumu *apzinātu* pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums valstij vai ar likumu aizsargātām patērētāju interesēm.

Krimināllikuma 146. panta pirmajā daļā ir noteikta kriminālatbildība par darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasību pārkāpšanu, ja to izdarījis uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības), iestādes vai organizācijas vadītājs vai cita persona, kas atbildīga par šo noteikumu ievērošanu, un ja šis nodarījums izraisījis miesas bojājumus ar veselības traucējumu vai darbspēju paliekošu zaudējumu. Kriminālatbildība paredzēta par darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasību pārkāpšanu ar nodomu un aiz neuzmanības, nevis tikai par *tīšu vai apzinātu* darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasību pārkāpšanu. Tāpēc, pēc autora domām, no subjektīvās puses darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasības var pārkāpt ar nodomu un aiz neuzmanības, nevis tikai tīši, bet attiecībā uz vainīgās personas attieksmi pret sekām, tā vienmēr izpaužas kā neuzmanība. Un kopumā Krimināllikuma 146. pantā paredzētie noziedzīgie nodarījumi atzīstami par izdarītiem aiz neuzmanības.

Tāpat nevar pievienoties profesores V. Liholajas viedoklim, ka gadījumā, ja vainīgā persona, tīši pārkāpjot darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasības, vēlas vai apzināti pieļauj kaitējuma nodarīšanu veselībai, tad nodarījums veido noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību ar Krimināllikuma 125., 126. vai 130. panta otrajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu.

Šāds viedoklis ir pretrunā noteikumam, ka pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, proti, kura ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarījusi Krimināllikumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.

Krimināllikuma 146. panta pirmajā daļā ir paredzēta atbildība par izraisītu miesas bojājumu

ar veselības traucējumu vai darbības paliekošu zaudējumu aiz neuzmanības, bet Krimināllikuma 125., 126. un 130. panta otrajā daļā ir paredzēta atbildība par tīša miesas bojājuma nodarīšanu, proti, par miesas bojājuma nodarīšanu ar nodomu. Gadījumā, ja vainīgā persona, tīši pārkāpjot darba aizsardzību vai tehnisko drošību reglamentējošo normatīvo aktu prasības, vēlas vai apzināti pieļauj kaitējuma nodarīšanu cietušā veselībai, tad nodarījums kvalificējams tikai pēc Krimināllikuma 125., 126. vai 130. pantā paredzētiem noziedzīgiem nodarījumiem, zūd Krimināllikuma 146. panta pirmās daļas kriminālatbildības pamats, jo vainīgās personas nodarījumā nav saskatāmas visas Krimināllikuma 146. panta pirmajā daļā paredzētās noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.

Krimināllikuma 146. pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums nevar veidot noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību ar Krimināllikuma 125., 126. un 130. pantā paredzētiem noziedzīgiem nodarījumiem, jo vainas forma attiecībā uz radītajām vienām un tām pašām sekām noziedzīgos nodarījumos ir atšķirīga.

Apskatīsim citu līdzīgu nodarījumu. Krimināllikuma 260. pantā ir noteikta kriminālatbildība par saliktu noziedzīgu nodarījumu, proti, par ceļu satiksmes noteikumu vai transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu pārkāpšanu, ja to izdarījusi persona, kas vada transportlīdzekli, un ja tās rezultātā cietušajam nodarīts viegls (pirmā daļa), vidēja smaguma (1. daļa), vai smags miesas bojājums vai izraisīta cilvēka nāve (otrā daļa), vai izraisīta divu vai vairāku cilvēku nāve (trešā daļa).

Profesors U. Krastiņš norāda, ka ceļu satiksmes noteikumus var pārkāpt tīši un aiz neuzmanības, taču noziedzīgā nodarījuma subjektīvo pusi nosaka personas attieksme pret seku iestāšanās iespēju, un tā var būt tikai neuzmanība²¹. Līdzīgi kā Krimināllikuma 146. pantā, arī 260. pantā vainīgās personas psihiskā attieksme pret radītajām sekām izpaužas aiz neuzmanības. Lai personu sauktu pie kriminālatbildības pēc Krimināllikuma 260. panta, atbilstoši kriminālatbildības pamatam, nepieciešams konstatēt, ka vainīgās personas psihiskā attieksme pret sekām izpaudusies kā neuzmanība. Savukārt, ja vainīgās personas psihiskā attieksme pret sekām izpaudusies nodoma veidā, tad nodarījums jākvalificē kā tīšs noziedzīgs nodarījums pret personas veselību vai dzīvību.

Profesors U. Krastiņš norāda, ja transportlīdzekļa vadītājs apzināti pārkāpj ceļu satiksmes noteikumus un vēlas vai apzināti

pieļauj Krimināllikuma 260. pantā norādīto seku iestāšanos vai ir vienaldzīgs pret tām, tad nodarījums kvalificējams kā tīšs noziedzīgs nodarījums pret personas dzīvību vai veselību²². Respektīvi, noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība neveidojas, piemēram, starp Krimināllikuma 260. panta 1. daļu un 126. pantu, par tīša vidēja smaguma miesas bojājuma nodarīšanu, jo vainīgās personas psihisko attieksmi pret miesas bojājumu nodarīšanu raksturo nodoms, kas neatbilst Krimināllikuma 260. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm.

Noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība veidotos tad, ja Krimināllikuma 260. panta 1. daļā būtu paredzēta kriminālatbildība, piemēram, par ceļu satiksmes noteikumu vai transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu pārkāpšanu, ja to izdarījusi persona, kas vada transportlīdzekli, un ja tās rezultātā cietušajam *apzināti* nodarīts vidēja smaguma miesas bojājums. Vārds „apzināti” norādītu uz to, ka Krimināllikuma 260. panta 1. daļā paredzēta kriminālatbildība par miesas bojājuma nodarīšanu ar nodomu, tādējādi 260. panta 1. daļas un 126. panta vainas forma attiecībā uz radītajām vienām un tām pašām kaitīgajām sekām būtu vienāda, un būtu saskatāms abās normās noteiktais kriminālatbildības pamats. Šādā gadījumā Krimināllikuma 260. panta 1. daļa un 126. pants veidotu noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību. Savukārt, ja vainas forma attiecībā uz radītajām vienām un tām pašām kaitīgajām sekām noziedzīgos nodarījumos ir atšķirīga, noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība neveidosies.

Piemēram, ar pirmās instances tiesas spriedumu persona A notiesāta par to, ka, izmantojot transportlīdzekli, tīši nodarīja vidēja smaguma miesas bojājumus personām C, D un E, kā arī tīši pilnībā sabojāja personas B automašīnu. Persona A, nolūkā noskaidrot attiecības, ar savā rīcībā esošo automašīnu sekoja citai automašīnai, kuru vadīja persona B. Persona A vairākas reizes mēģināja apdzīt personas B vadīto automašīnu, brauca tai cieši aiz muguras, vairākas reizes tīši taranēja pa priekšu braucošo personas B automašīnu, kā rezultātā, pēc kārtējās taranēšanas, personas B vadītā automašīna avarēja – nobrauca no ceļa braucamās daļas un divas reizes apmeta kūleni. Šīs avārijas, proti, personas A noziedzīgo darbību rezultātā personas B vadītās automašīnas pasažieriem, personām C, D un E nodarīti vidēji smagi miesas bojājumi. Šādas personas A darbības pirmās instances tiesa kvalificēja pēc Krimināllikuma 126. panta pirmās daļas (tīša vidēja smaguma miesas bojājumu nodarīšana).

Turklāt minēto tīšu personas A darbību rezultātā personas B automašīna tika pilnībā sabojāta, un tās īpašniekam nodarīti materiāli zaudējumi. Pirmās instances tiesa personas A darbības kvalificēja arī pēc Krimināllikuma 185. panta pirmās daļas (mantas tīša iznīcināšana un bojāšana). Iztiesājot lietu apelācijas instances tiesā, tiesas kolēģija norādīja, ka konkrētajā gadījumā pastāv noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība starp Krimināllikuma 126. panta pirmo daļu un 185. panta pirmo daļu, jo vienas un tās pašas personas A darbības – cietušās personas B automašīnas taranēšana, izraisīja gan tīšu automašīnas sabojāšanu, gan tīšu vidēja smaguma miesas bojājumu nodarīšanu personām C, D un E²³. Netika konstatēta Krimināllikuma 126. panta pirmās daļas un 260. panta nodarījuma ideālā kopība.

Personas A subjektīvā puse tika vērstā ne tikai uz tīšu ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšanu, bet arī uz tīšu miesas bojājumu nodarīšanu personām, kuras atradās tīši taranētajā automašīnā. Nodarījums netika kvalificēts pēc Krimināllikuma 260. panta pirmās daļas (Krimināllikuma redakcija, kura bija spēkā 2007. gada 11. augustā) un Krimināllikuma 126. panta pirmās daļas, jo abos noziedzīgos nodarījumos ir paredzēta atšķirīga vainas forma attiecībā uz radītajām vienām un tām pašām kaitīgajām sekām. Personas A nodoms tika vērstā uz tīša miesas bojājuma nodarīšanu, tāpēc bija jāpiemēro tā Krimināllikuma norma, kurā atbildība ir noteikta par tīša miesas bojājuma nodarīšanu.

Temata izpētes gaitā neizdevās atrast tiesu praksē tādu piemēru, kur noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību veidotu divi noziedzīgi nodarījumi, no kuriem vienam noziedzīgam nodarījumam ir nodoma vainas forma, bet otram noziedzīgam nodarījumam ir neuzmanības vainas forma, attiecībā uz radītajām vienām un tām pašām kaitīgajām sekām. Tāpat neizdevās izveidot attiecīgu piemēru. Tāpēc var izteikt pieņēmumu, ka noziedzīgs nodarījums, kurā sekas paredzētas aiz neuzmanības un noziedzīgs nodarījums, kurā sekas paredzētas ar nodomu, nevar veidot noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību, ja kriminālatbildība paredzēta par vienu un to pašu seku radīšanu.

Turpmāk apskatīsim noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības gadījumu, kuru veido noziedzīgi nodarījumi ar vienu vainas formu, kuri izraisa vienas un tās pašas sekas.

Krimināllikuma 147. pantā ir noteikta kriminālatbildība par izgudrotāja un dizainera tie-

sību pārkāpšanu. Panta otrajā daļā ir noteikta kriminālatbildība par piespiešanu ar vardarbību vai tās draudiem, vai ar šantāžu atteikties no izgudrojuma vai dizainparauga autorības vai par līdzautorības uzspiešanu. Brīvības atņemšanas soda maksimālā robeža noteikta uz laiku līdz trim gadiem.

Profesore V. Liholaja norāda, ja piespiešana atteikties no izgudrojuma vai dizainparauga autorības vai līdzautorības uzspiešana saistīta ar vardarbību, tad reālas vardarbības rezultātā nodarītie vidēja smaguma miesas bojājumi pastiprinošos apstākļos un smags miesas bojājums jākvalificē pēc kopības ar Krimināllikuma 126. panta otro daļu vai 125. pantu²⁴. Šādam viedoklim var piekrist daļēji.

Noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība var pastāvēt starp Krimināllikuma 147. panta otro daļu un 126. panta otro daļu vai 125. pantu, jo atšķirībā no 146. panta, kurā vainīgās personas psihiskā attieksme pret sekām noteikta aiz neuzmanības, 147. panta otrajā daļā paredzēto vardarbību var izdarīt tikai un vienīgi ar nodomu, proti, tīši, jo vainīgā persona apzinās savas darbības kaitīgumu un to apzināti veic. Tādējādi, vardarbības rezultātā radītās kaitīgās sekas, kas izpaukušās kā tīši nodarīti miesas bojājumi, atzīstamas par izraisītām ar nodomu.

Tāpat arī Krimināllikuma 125., 126. un 130. pantā paredzētos noziedzīgos nodarījumus var izdarīt tikai nodoma viedā, jo vainīgā persona apzinās savas darbības kaitīgumu un to apzināti veic. Krimināllikuma 147. pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums var veidot noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību ar 125., 126. un 130. pantā paredzētiem noziedzīgiem nodarījumiem, jo vainas forma attiecībā uz radītajām vienām un tām pašām sekām noziedzīgos nodarījumos ir viena un tā pati. Tomēr jāņem vērā jautājums par kaitīgo seku aptveršanas robežām, lai netiktu pārkāpts dubultās sodīšanas nepieļaujamības princips. Kaitīgo seku aptveršanas robežas izriet no sankcijā noteiktā soda veida un mēra.

Tāpēc, autors nevar pievienoties profesores V. Liholajas viedoklim, ka Krimināllikuma 147. panta otrās daļas un 126. panta noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība sāk veidoties no 126. panta otrās daļas. Krimināllikuma 147. panta otrā daļa ir plašāka satura norma, jo bez tīša miesas bojājuma nodarīšanas (cietušā veselības intereses) paredz atbildību par piespiešanu atteikties no izgudrojuma vai dizainparauga autorības vai par līdzautorības uzspiešanu (cietušā tiesības uz izgudrojumu), ar 147. panta otro daļu

tiek apdraudēti divi objekti, no kuriem viens apdraudētais objekts ir 126. panta pirmās daļas objekts. Tāpēc Krimināllikuma 147. panta otrās daļas kaitīgo seku aptveršanas robeža nedrīkst būt vienāda ar 126. panta pirmās daļas kaitīgo seku aptveršanas robežu. Kaitīgo seku aptveršanas robežas skatīt tabulā.

Salīdzinot sankcijas tabulā, ir redzams, ka Krimināllikuma 147. panta otrās daļas sankcijā ir noteikta brīvības atņemšanas soda maksimālā robeža uz laiku līdz trim gadiem un tā ir vienāda ar 126. panta pirmās daļas sankciju. Noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības gadījumos, kad plašāka satura normas sankcija ir vienāda ar šaurāka satura normas sankciju, nodarījums jākvalificē pēc abām normām – Krimināllikuma 147. panta otrās daļas un 126. panta pirmās daļas, kā noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība, lai tiktu aptvertas visas nodarījuma kaitīgās sekas. Nodarījuma kvalifikācija pēc Krimināllikuma 147. panta otrās daļas un 126. panta pirmās daļas pamatojama ar to, ka plašāka satura normai ir jāspēj aptvert smagākas sekas, salīdzinājumā ar šaurāka satura normu, jo šaurāka satura norma satur tikai daļu no plašāka satura normas.

Tāpēc, pēc autora domām, ja piespiešana atteikties no izgudrojuma vai dizainparauga autorības vai līdzautorības uzspiešana saistīta ar vardarbību, tad īstenotas vardarbības rezultātā nodarītie vidēja smaguma miesas bojājumi un smags miesas bojājums jākvalificē pēc noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības ar Krimināllikuma 126. vai 125. pantu. Savukārt, ja piespiešana atteikties no izgudrojuma vai dizainparauga autorības vai līdzautorības uzspiešana saistīta ar vardarbību un reālas vardarbības rezultātā nodarīti viegli miesas bojājumi, tad veidosies krimināltiesisko normu konkurence un nodarījums jākvalificē tikai pēc Krimināllikuma 147. panta otrās daļas.

Secinājumi

Samērā bieži tiesu praksē ir konstatējami gadījumi, kad persona izdara nodarījumu, kurā saskatāmas vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmes un ir jālemj par pareizu personas izdarītā nodarījuma kvalifikāciju.

Vaina ir vainīgās personas griba attiecībā uz tās izdarīto darbību vai bezdarbību un radītajām kaitīgajām sekām, kura izpaužas nodoma vai neuzmanības formā. No vainīgās personas gribas izriet šīs personas psihiskā attieksme pret ar likumu apdraudēto objektu un noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi.

Gadījumos, kad no panta dispozīcijas satura izriet, ka darbība vai bezdarbība satur tikai nodomu, bet vainīgās personas psihiskā attieksme pret sekām izpaužas neuzmanības formā, tad viss noziedzīgais nodarījums kopumā uzskatāms par izdarītu ar nodomu.

Gadījumos, kad no panta dispozīcijas satura izriet, ka darbība vai bezdarbība var izpausties gan nodoma, gan neuzmanības veidā un vainīgās personas psihiskā attieksme pret sekām izpaužas neuzmanības formā, tad viss noziedzīgais nodarījums kopumā uzskatāms par izdarītu aiz neuzmanības.

Noziedzīgi nodarījumi, kuri izdarīti vienlaicīgi un, kuru objektīvās puses faktiski veido objektīvo pušu daļēju kopību, neveido noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību, ja noziedzīgajiem nodarījumiem nav visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, jo pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura izdarījusi Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.

Noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību nevar veidot tādi noziedzīgi nodarījumi, kuros paredzēta kriminālatbildība par vienām un tām pašām sekām, ja vienā Krimināllikuma normā kriminālatbildība paredzēta par kaitīgo seku izdarīšanu aiz neuzmanības, bet otrā Krimināllikuma normā kriminālatbildība paredzēta par to pašu kaitīgo seku izdarīšanu ar nodomu. Piemēram, Krimināllikuma 146. pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums nevar veidot noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību ar Krimināllikuma 125., 126. un 130. pantā paredzētiem noziedzīgiem nodarījumiem, jo vainas forma attiecībā uz radītajām vienām un tām pašām sekām noziedzīgos nodarījumos ir atšķirīga.

Tabula. Brīvības atņemšanas soda maksimālās robežas

Krimināllikuma 147. panta otrās daļas sankcija	Krimināllikuma 126. panta pirmās daļas sankcija	Krimināllikuma 126. panta otrās daļas sankcija
soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem	soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem	soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem

---

Atsauces

- ¹ Rozenbergs J. Vainas institūts krimināltiesībās un tā nozīme noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā. Promocijas darbs. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. Rīga, 2012., 21. lpp.
- ² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 1. Vispārīgā daļa. Rīga: Firma „AFS”, 2003., 36. lpp.; Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 1. Vispārīgā daļa. Rīga: Firma “AFS”, 2007., 41. lpp.
- ³ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I-VIII¹ nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015., 55. lpp.
- ⁴ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā un Sevišķā daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 23.lpp.
- ⁵ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma subjekts un vainīgums krimināltiesībās. Jurista Vārds, 05.05.2009., Nr. 18 (561).
Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/191257-noziedziga-nodarijuma-subjekts-un-vainigums-kriminaltiesibas/>
- ⁶ Krastiņš U. Vainas ietekme uz noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju. Jurista Vārds, 03.06.2003., Nr. 21 (279).
Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/75563-vainas-ietekme-uz-noziedziga-nodarijuma-kvalifikaciju/>
- ⁷ Krastiņš U. Vēl un vēlreiz par vainu salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos. Jurista Vārds, 04.11.2014., Nr.43 (845).
Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/265536-vel-un-velreiz-par-vainu-salikta-sastava-noziedzigos-nodarijumos/>
- ⁸ Krastiņš U. Tiesiskās paļāvības princips krimināltiesībās. Jurista vārds, 08.03.2016., Nr. 10 (913), 16.-19. lpp.
- ⁹ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 160. lpp.
- ¹⁰ Leja M. Vai Krimināllikumā bija nepieciešama jauna nodoma definīcija. Jurista Vārds, 22.03.2016., Nr. 12 (915).
Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/268296-vai-kriminallikuma-bija-nepieciešama-jauna-nodoma-definicija/>
- ¹¹ Krimināllikums. Pieņemts 17.06.1998. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 08.07.1998, Nr.199/200(1260/1261). Pēdējie grozījumi 07.04.2016. 26. panta 2. daļa. Vēsturiskā redakcija, kas bija spēkā līdz 01.04.2013.
- ¹² Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. Томъ первый. Общая часть. Киев. 1875, с. 221.
- ¹³ Krimināllikums. Pieņemts 17.06.1998. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, 08.07.1998, Nr.199/200(1260/1261). Pēdējie grozījumi 07.04.2016. 26. panta 2. daļa.
- ¹⁴ Persidskis A. Noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības jēdziens. Jurista Vārds, 22.09.2015., Nr. 37 (889), 20.-26. lpp.; Persidskis A. Noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības pazīmes. Administratīvā un Kriminālā Justīcija. 2015, Nr.3 (72), 41.-49. lpp.
- ¹⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 22. maija lēmums lietā SKK-182/2012, krimināllieta Nr. 11220055807.
- ¹⁶ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U. Krastiņš. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 244. lpp.
- ¹⁷ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 358. lpp.
- ¹⁸ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U. Krastiņš. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008., 159. lpp.
- ¹⁹ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 358. lpp.

- ²⁰ Krastiņš U. Normu konkurence un noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība. Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums: LU Akadēmiskais apgāds, 2015., 179. lpp.
- ²¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U. Krastiņš. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009., 643. lpp.
- ²² Turpat.
- ²³ Latvijas Republikas Vidzemes apgabaltiesas 2011. gada 1. novembra spriedums lietā Nr. 11280046607.
- ²⁴ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 362.-363. lpp.
-

Abstract

The topic of the paper is the influence of fault on the qualification of conceptual aggregation of criminal offences. The concept of conceptual aggregation of criminal offences in Criminal Law of Latvia has been more misleading than introduces clarity. The conceptual aggregation of criminal offences is the most difficult type of all multiplicity types of criminal offences. This research paper provides an overview of the influence of fault on the qualification of conceptual aggregation of criminal offences. At the beginning of research paper is given an overview of the concept of fault and an overview of the concept of conceptual aggregation of criminal offenses. After that is given analyses of separate conceptual aggregation qualification cases, assessing the influence of fault on the qualification of conceptual aggregation of criminal offences. At the end of research paper is given conclusions regarding the influence of fault on the qualification of conceptual aggregation of criminal offences.

Аннотация

Идеальная совокупность преступлений в Уголовном законе Латвии дефинирована неточно. Идеальная совокупность преступлений – самый сложный из всех видов множественности и требует к себе особого внимания. Часто в судебной практике констатируются случаи, когда лицо совершает деяние, которое соответствует признакам нескольких преступлений, и необходимо решать вопрос о правильной квалификации. В начале статьи дан обзор понятия вины и понятия идеальной совокупности преступлений, после чего автор анализирует отдельные случаи деяний, давая оценку значения формы вины при квалификации идеальной совокупности преступлений. В заключение статьи сделаны выводы о значении формы вины при квалификации идеальной совокупности преступлений.

DARBA TIESĪBU APAKŠNOZARE

ALKOHOLA REIBUMS KĀ UZTEIKUMA IEMESLS DARBA UN DIENESTA TIESISKAJĀS ATTIECĪBĀS

*Dr. iur., Bc. paed. Kitija Bite,
Baltijas Starptautiskās akadēmijas docente, Latvija*

Ievads

Darbs ir viens no veidiem, kā indivīds gūst ienākumus un nodrošina pamatvajadzības un intereses. Līdz ar to var teikt, ka darbs ir cilvēka dzīves labklājības pamats. Personai tiek garantēta konstitucionālā tiesība brīvi izvēlēties darbu, kas atbilstu tās profesionālajām spējām¹. Tātad valsts aizsargā personastiesības izvēlēties nodarbošanos. Latvijā, līdzīgi kā lielākajā daļā pasaules valstu, paralēli pastāv vairāki nodarbinātības veidi, proti, darba tiesiskās attiecības, valsts dienests, civiltiesiski nodarbinātības līgumi, piemēram, uzņēmuma vai autoratlīdzības līgums u.c. Katram no šiem nodarbinātības veidiem ir savi specifiski nodarbinātības attiecību uzsākšanas nosacījumi un pastāv arī dažādi nodarbinātības tiesisko attiecību izbeigšanas veidi.

Rakstā pētītas darba tiesiskās attiecības saistībā ar:

- Darba likumā regulēto uzteikumu *alkohola reibuma dēļ* un
- Valsts policijas tiesībām atstādināt amatpersonu ar speciālo dienesta pakāpi no dienesta pienākumu veikšanas un piemērot disciplinārsodu, saistībā ar pienākumu veikšanu *alkohola ietekmē vai reibumā*.

Darba līguma pārtraukšanas vispārīgie principi jau 1984. gadā noteikti Starptautiskās Darba organizācijas konvencijā par darba tiesisko attiecību uzteikumu pēc darba devēja iniciatīvas². Tajā noteiktas divas būtiskas lietas – konvencijas nosacījumi attiecināmi tikai uz darba līguma nodarbinātajām personām, un darba tiesiskās attiecības ir pārtraucamas tikai trijos gadījumos: ja tas saistīts ar strādājošā spējām, strādājošā uzvedību vai uzņēmēja, iestādes vai dienesta ražošanas nepieciešamību dēļ³. Pārējos gadījumos darba tiesiskās attiecības

nav pārtraucamas un tām ir jāturpinās. Latvija, ratificējot šo konvenciju, tās normas iestrādāja Darba likumā. Likums nosaka, ka darba tiesiskās attiecības pārtraucamas tikai, pamatojoties uz apstākļiem, kas saistīti ar darbinieka uzvedību, viņa spējām vai ar saimniecisku, organizatorisku, tehnoloģisku vai līdzīga rakstura pasākumu veikšanu uzņēmumā, tikai strikti noteiktos 11 gadījumos⁴. Viens no šiem ar darbinieka uzvedību saistītiem gadījumiem ir: darbinieks, veicot darbu, ir alkohola [...] reibuma stāvoklī⁵. Tātad var izbeigt darba tiesiskās attiecības ar darbinieku, ja tas darba veikšanas laikā ir alkohola reibumā.

Savukārt dienests Valsts policijā nav nodarbinātības tiesiskās attiecības uz darba līguma pamata, bet valsts dienests. Līdz ar to uz valsts dienestu nav attiecināma Konvencija par darba tiesisko attiecību uzteikumu pēc darba devēja iniciatīvas, un valsts ir brīva izvēlē noteikt uzteikuma tiesisko pamatu personām valsts dienestā. Valsts policijai saistošs ir Iekšlietu ministrijas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likums (turpmāk tekstā, t. sk. atsaucēs – Dienesta gaitas likums)⁶. Dienesta gaitas likums tieši nenosaka dienesta attiecību pārtraukšanu, amatpersonai atrodies alkohola ietekmē vai reibumā, bet paredz šādas amatpersonas atstādināšanu no dienesta pienākumu veikšanas⁷ un disciplinārlietas uzsākšanu, kā rezultātā var tikt piemērots kāds no Iekšlietu ministrijas un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm disciplinārbildības likumā (turpmāk – Disciplinārbildības likums) noteiktais disciplinārsods, bargākais no kuriem ir atvaļināšana no dienesta⁸. Jāpiebilst, ka Disciplinārbildības likums neparedz alkohola ietekmi vai reibumu kā tiešu iemeslu dienesta

attiecību izbeigšanai, bet kā apstākli, kas pastiprina atbildību par disciplinārpārkāpumu⁹.

Pētījuma **aktualitāti** nosaka pretrunīga normu piemērošana gan valsts dienestā, gan darba tiesiskajās attiecībās. Proti, problemātisks ir jautājums par jēdzienu *alkohola ietekme* un *reibums* diferencēšanu, kam ir izšķiroša nozīme, uzsakot darba tiesiskās attiecības, bet normatīvie akti nesniedz jēdzienu skaidrojumu, tikai norāda, no cik promilēm ir konstatējama alkohola ietekme. Atšķiras arī darba devēja tiesības pārtraukt nodarbinātības tiesiskās attiecības: ir jākonstatē darbinieka alkohola reibums, bet disciplinārlietas uzsākšanas iemesls Valsts policijas darbiniekam ir gan alkohola reibums, gan ietekme. Tāpat Valsts policijā problemātisks ir jautājums par regulējuma trūkumu, kādā amatpersonas tiek nogādātas medicīniskai pārbaudei alkohola ietekmes vai reibuma konstatēšanai. Kā arī Valsts policijas amatpersonas atvaļināšana tiek veikta disciplinārprocesa gaitā pieņemta lēmuma rezultātā, kur iestādei tiek piešķirta plaša rīcības brīvība izvērtēt, kuru no disciplinārsodiem piemērot alkohola ietekmes vai reibuma gadījumā. Normatīvajos aktos nav reglamentēts pienākums darba devējam atvaļināt amatpersonu no dienesta, bet tikai noteikts, ka, konstatējot alkohola ietekmi vai reibumu, amatpersona jāatstādina no dienesta pienākumu veikšanas un jāuzsāk disciplinārprocess.

Pētījuma **mērķis** ir, analizējot tiesisko regulējumu un tiesu praksi attiecībā uz darba tiesisko attiecību uzteikumu un izbeidzot dienesta tiesiskās attiecības alkohola dēļ, identificēt problēmas un izteikt priekšlikumus tiesiskā regulējuma uzlabošanai.

Rakstā izmantotas tādas **pētniecības metodes** kā analītiskā un sintēzes metode, lai pētītu jēdzienus “alkohola ietekme” un “alkohola reibums”; savukārt ar indukcijas un dedukcijas metodes palīdzību izteikti atzinumi par uzteikuma un atvaļināšanas no dienesta tiesiskā regulējuma atsevišķiem aspektiem; ar deskriptīvo metodi raksturota alkohola ietekmes un reibuma būtība un uzteikuma piemērošanas problēmas. Rakstā izmantotas šādas tiesību normu interpretācijas metodes: gramatiskā – atsevišķu tiesību normu jēdzienu izziņāšanai; sistēmiskā, lai noskaidrotu alkohola ietekmes un reibuma tiesību institūta kopsakarības tiesisko attiecību sistēmā; teleoloģiskā, lai izziņātu likumdevēja gribu, ietverot tiesību normās alkohola reibumu un alkohola ietekmi kā iemeslu darbinieka uzteikumam un atvaļināšanai no dienesta.

Svarīgākās teorētiskās un prakses atziņas

Kā jau norādīts ievadā, darba devējam likums ir piešķīris tiesības neturpināt nodarbinātības tiesiskās attiecības, ja darbinieks vai amatpersona ir atradies darbā un/vai veicis darba/dienesta pienākumus, atrodoties alkohola ietekmē vai reibumā. Tomēr likumdevējs ir paredzējis atšķirīgu regulējumu darba tiesisko un dienesta tiesisko attiecību pārtraukšanai, tādejādi parādot civiltiesisko attiecību atšķirību no valsts dienesta.

Dr. iur. K. Dišlers teicis, ka valsts dienests ir tiesisks stāvoklis, kas raksturojas ar šinī stāvoklī nostādīto personu īpatnējiem pienākumiem un tiesībām. Valsts dienesta īsu definīciju varam pieņemt šādu: valsts dienests ir publiski tiesisks stāvoklis, kurā atrodas personas, kam uzticēta valsts uzdevumu pildīšana¹⁰. Piedevām normatīvais regulējums nošķir policijas darbinieka [...] dienestu no privātā un publiskā darba¹¹ – respektīvi, dienesta nosacījumi atšķiras no privātā sektora ar to, ka publiskajā sektorā valsts dienests tiek reglamentēts gan ar ārējiem, gan iekšējiem normatīvajiem aktiem¹², kas atšķirīgi no privāttiesiskajām attiecībām. Valsts dienestu pildošās personas atrodas īpašās attiecībās ar valsti, kas izpaužas šo personu tiesību ierobežošanā, un tām tiek uzlikti īpaši pienākumi¹³. Tas ļauj secināt, ka valsts dienestā atšķirībā no darba tiesībām var noteikt citas prasības nodarbinātības izbeigšanai.

Nodarbinātības tiesisko attiecību pārtraukšana rakstā analizēta trijos etapos: 1) nodarbinātības tiesisko attiecību pārtraukšanas tiesiskais regulējums, t. sk. jēdzienu izpratne; 2) alkohola ietekmes vai reibuma konstatācija un 3) darba devēja rīcība pēc alkohola ietekmes vai reibuma konstatācijas.

1. Nodarbinātības tiesisko attiecību pārtraukšanas tiesiskais regulējums, t. sk. jēdzienu izpratne

Darba tiesisko attiecību ietvaros likumā noteikti vienpadsmit iemesli, saskaņā ar kuriem darba devējam ir tiesības rakstveidā uzteikt darba līgumu. Šis uzskaitījums ir ekskluzīvs un nav paplašināms. Viens no uzteikuma iemesliem ir darba veikšana alkohola reibumā¹⁴. Šeit konstatējami divi juridiski neskaidri jēdzieni, kas var apgrūtināt normas piemērošanu – “veicot darbu” un “alkohola reibuma stāvoklis”. Tiesu praksē ir gadījumi, kad darbinieki, apstrīdot uzteikumu, norāda, ka alkohola reibuma stāvoklī netika

veikti darba pienākumi, jo reibums tika konstatēts pirms darba laika sākuma. Tomēr tiesa šo normu iztulko paplašināti, norādot, ka darbinieka mērķis, ierodoties darbā [...] bija pildīt savus darba pienākumus. Tas apstākļi, ka viņš nenokļuva līdz to konkrētai izpildei, nebija atkarīgs no darbinieka gribas, bet gan no maiņas priekšnieka rīcības, kurš nepielaida pie darba¹⁵. Tātad, tiesa skatījās uz atrašanās darbā mērķi, nepaļaujoties tikai uz gramatisko tiesību normu interpretācijas metodi, – veikt darba pienākumus, līdz ar to alkohola reibums nav pieļaujams arī pirms darba laika, ja darbinieks gatavojas pildīt darba pienākumus. Jāprezūmē, ka paplašināta interpretācija iespējama arī saistībā ar reibumu pēc darba laika beigām, jo būtisks ir arī fakts – darbinieka atrašanās darba vietā alkohola reibumā, kas var apdraudēt paša darbinieka un apkārtējo drošību.

Dienestatiesiskajās attiecībās likumdevējs ir paredzējis piecpadsmit iemeslus dienesta tiesisko attiecību izbeigšanai. Atšķirībā no darba tiesiskajām attiecībām, kur uzteikums ir darba devēja izvēle visos 11 gadījumos, dienesta tiesiskajās attiecībās likumdevējs ir Dienesta gaitas likumā paredzējis vienpadsmit gadījumus, kuros darba devējam obligāti jāatvaļina amatpersona no dienesta, un 4 gadījumus atstājis darba devēja izvēlei – atvaļināt vai nē¹⁶. Dienesta tiesisko attiecību pārtraukšana alkohola dēļ nav paredzēta nevienā no 15 Dienesta gaitas likumā noteiktajiem gadījumiem. Šis jautājums ir risināms disciplinārprocesa ietvaros Disciplinārbildības likuma noteiktajā kārtībā, kur viens no disciplinārsoda viediem ir atvaļināšana no dienesta¹⁷. Alkohola ietekme vai reibums noteikts nevis kā atvaļināšanas patstāvīgs iemesls, bet gan kā apstākļi, kas pastiprina atbildību par disciplinārpārkāpumu¹⁸.

Attiecībā uz dienesta pienākumu izpildes laiku Dienesta gaitas likums nosaka, ka amatpersonu atstādina no dienesta pienākumu izpildes, ja ir aizdomas par to, ka amatpersona, pildot dienesta pienākumus, ir alkohola [...] ietekmē vai reibumā¹⁹. Tātad no normas teksta izriet, ka alkohola ietekme vai reibums ir saistāms ar brīdi, kad amatpersona veic dienesta pienākumus. Tomēr Valsts policija ir noteikusi iestādes detalizētu regulējumu, paredzot, ka nodarbinātajam dienesta pienākumu izpildes (darba) laikā vai dienesta pienākumu izpildes

(darba) vietā ir aizliegts lietot alkoholiskos dzērienus [...], kā arī atrasties dienesta pienākumu izpildes (darba) laikā vai dienesta pienākumu izpildes (darba) vietā alkoholisko dzērienu [...] ietekmē vai reibumā²⁰. Ar šo nav pārkāpta iestādes likumā noteiktā kompetence, jo iestādes vadītājs ir atbildīgs par dienesta organizāciju un ir tiesīgs savas kompetences ietvaros izdot iestādes lokālo normatīvo aktu, lai īstenotu iestādes funkcijas²¹. Līdz ar to arī dienesta tiesiskajās attiecībās jēdziens “pildot dienesta pienākumus” ir jāsaprot plašāk – arī tad, ja amatpersona atrodas dienesta vietā un neveic dienesta pienākumus.

To apstiprina arī tiesas argumentācija citā spriedumā: „pieteicēja darba pienākumus un uzvedību regulējošās tiesību normas nepieļauj pieteicēja atrašanos darba vietā alkohola reibumā, neatkarīgi no tā, vai pieteicējs pilda amata pienākumus”²².

Tomēr tiesu prakse parāda, ka šī norma tiek tulkota vēl plašāk – nav svarīgi, vai pieteicējs atrodas atvaļinājumā vai viņam ir darbnespēja, jo tādējādi pieteicēja rīcība kaitē dienesta reputācijai. No dienesta tiek atvaļinātas arī Valsts policijas amatpersonas, kuras vada transporta līdzekli alkohola reibumā ārpus dienesta laika. Piemēram, ja policijas darbinieks ir vadījis automašīnu alkohola reibumā ārpus dienesta laika un ir konstatēti papildus pārkāpumi, piemēram, bēgšana no pārkāpuma vietas vai nepakļaušanās policijas darbinieku vairākkārtējiem likumīgiem rīkojumiem un prasībām, konsekvēnti tiek piemērots bargākais disciplinārsods – atvaļināšana no dienesta²³. Var secināt, ka dienesta tiesiskajās attiecībās dienesta pienākumu izpildes laiks ir jāizprot vēl plašāk nekā darba tiesiskajās attiecībās, kad konstatē alkohola reibumu. Valsts policija ir izstrādājusi iekšējo regulējumu, paplašinot Dienesta gaitas likumā noteikto jēdzienu, “veicot dienesta pienākumus”, ietverot šajā jēdzienā arī laiku ārpus tiešo dienesta pienākumu veikšanas laika, bet tiesu spriedumos atvaļināšana tiek atzīta par likumīgu, ja Valsts policijas amatpersona ārpus darba laika vada transportlīdzekli, atrodoties alkohola reibumā, ārpus dienesta vietas. Protams, šajā gadījumā tiek ņemti vērā papildu apstākļi – iestādes prestižs un amatpersonas pienākums ar savu rīcību nediskreditēt iestādi. Tomēr jānorāda uz to, cik plaši dienesta tiesiskajās attiecībās var interpretēt jēdzienu “pildot dienesta pienākumus”.

Nākošais problēmjautājums ir saistīts ar *alkohola ietekmes un reibuma gradācijas* izpratni. Doktrīnā saistībā ar *Darba tiesiskajām attiecībām*

norādīts, ka Darba likums nenosaka nekādu reibuma pakāpes gradāciju, galvenais ir fakts – reibuma stāvoklis²⁴. Darba devējam uzteikumā ir juridiski korekti jāpamato alkohola reibuma stāvokļa esamība. *Dienesta tiesiskajās attiecībās* par juridiski nozīmīgu elementu tiek uzskatīts gan alkohola reibums, gan ietekme. Secināms, ka valsts ir noteikusi striktāku regulējumu attiecībā uz alkohola klātbūtni organismā personām, kuras veic dienesta pienākumus, nekā darba tiesiskajās attiecībās. Tomēr tas nav pamatoti, jo alkohola klātbūtne nodarbinātā organismā nav saistīta ar darba vai dienesta tiesiskajām attiecībām, kas ir atšķirīgas, bet gan ar paša nodarbinātā un/vai citu personu drošību. Darba likums paredz, ka darba devējam ir jānodrošina drošus un veselībai nekaitīgus darba apstākļus²⁵, kas sistēmiski jāskata darba aizsardzības tiesību normu kontekstā. Darba aizsardzības likums paredz darba devēja pienākumu garantēt un uzlabot nodarbināto drošību un veselības aizsardzību darbā, un šī norma piemērojama visās nodarbinātības jomās²⁶. Tātad jebkurš darba devējs ir atbildīgs par nodarbināto drošību un, pieņemot, ka alkohola klātbūtne nodarbinātā organismā var būt par iemeslu darba drošības pārkāpumiem, darba devējs nedrīkstētu pieļaut nekādu alkohola klātbūtni darba vietā. Autore secina, ka valsts dienestā jautājums par darba aizsardzību un alkohola ietekmes vai reibuma nepieļaušanu darba laikā ir risināts sistēmiskāk. Arī darba tiesiskajās attiecībās būtu jāietver noteikums, ka var uzteikt darba tiesiskās attiecības, ja darbinieks atrodas alkohola ietekmē.

Tālāk analizēsim jēdzienu *ietekme* un *reibums* izpratnē. Jebkurā nodarbinātības gadījumā ir jābūt tiesiski noteiktai gradācijai, kad konstatē alkohola ietekmi, kad reibumu. Nodarbināto pārbaudes kārtība regulēta Ministru kabineta noteikumos Nr. 394 “Alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtība” (turpmāk – Noteikumi Nr. 394)²⁷. Noteikumos Nr. 394 noteikts, ka alkohola **ietekme** ir konstatējama tad, ja alkohola koncentrācija pārbaudāmās personas asinīs pārsniedz 0,5 promiles (ieskaitot). Nekāda cita gradācija alkohola koncentrācijai organismā nav noteikta. No Noteikumu Nr. 394 nosaukuma varētu secināt, ka šis regulējums paredzēts tikai alkohola ietekmes pārbaudes kārtībai, bet Noteikumu Nr. 394 29. punktā medicīniskās pārbaudes rezultātā tiek noteikti 11 stāvokļi, no kuriem divi ir alkohola ietekme un alkohola reibums. Tātad spēkā esošais tiesiskais regulējums paredz ar šo tiesību normu fiksēt alkohola reibumu, bet nav tiesību normas, kas

nosaka, kāds ir promiļu līmenis, lai reibums tiktu konstatēts. Tiesas, piemērojot šo normu, balstās uz judikatūru un uz Veselības inspekcijas izstrādātām vadlīnijām: “alkohola reibumu konstatē, ja alkohola koncentrācija pārbaudāmās personas asinīs pārsniedz 1,0 promili (ieskaitot), ar klīnisko simptomātiku – izteikti kustību koordinācijas traucējumi, nestabila gaita, garastāvokļa nelīdzsvarotība, pavājināta mīmika utt.”²⁸.

Vienveidīgas likuma normu piemērošanas interesēs, būtu pareizi precīzi noteikt promiļu daudzumu, lai jebkura persona varētu zināt alkohola reibuma un alkohola ietekmes kritērijus. Šie noteikumi būtu jāietver Noteikumu Nr. 394 28.1. apakšpunktā.

2. Alkohola ietekmes vai reibuma konstatācija

Ja nodarbinātais atrodas alkohola ietekmē vai reibumā, jebkura darba devēja uzdevums ir konstatēt un fiksēt šādu faktu. *Darba tiesiskajās attiecībās* likumdevējs nav noteicis nekādas alkohola reibuma konstatēšanas līdzekļus²⁹. Saskaņā ar tiesu praksi, tā kā Darba likumā nav paredzēta īpaša šī fakta (reibuma) pierādīšanas kārtība, tad atrašanos alkohola [...] reibuma stāvoklī var konstatēt ar jebkuriem Civilprocesa likuma 17. nodaļā paredzētajiem pierādīšanas līdzekļiem (ar paša darbinieka paskaidrojumu, ar attiecīga akta sastādīšanu, ar liecinieku liecībām, ar medicīnas darbinieku atzinumu, ārstu ekspertīzes atzinumu u.c.)³⁰. Saskaņā ar Darba likuma 101. panta otro daļu darba devējam pat noteikts pienākums pieprasīt no darbinieka paskaidrojumu, ja uzteikums tiks izteikts sakarā ar darbinieka atrašanos alkohola reibumā. Šie jautājumi analizēti raksta turpinājumā.

Tiesu praksē secināts, ka “[...] darba tiesiskajās attiecībās likumdevējs nav minētās Darba likuma normas piemērošanu saistījis ar Noteikumiem Nr. 394 vai ierobežojis tā pierādīšanu ar alkohola reibuma konstatēšanu noteiktā veidā medicīnas iestādē. [...] Tiesa neapšaubā atbildētāja mērķi nodrošināt uzņēmumā drošību, veicot pastiprinātas darbinieku pārbaudes, lai izslēgtu alkohola, narkotisko un citu apreibinošu vielu ietekmi, veicot darba pienākumus. [...] Uzņēmums savos iekšējos normatīvos aktos var paredzēt ievērojami stingrāku alkohola reibuma konstatācijas kārtību kā Darba likums un paredzēt personas nogādāšanu ārstniecības iestādē. Tā kā darba devējs nav noteicis ar iekšējiem noteikumiem alkohola daudzumu,

ar kuru nevar pielaist darbinieku pie darba un kārtību, kādā pārbaude veicama, tad tiesa vadās pēc Noteikumu Nr. 394 28. punkta [...]”³¹. No tiesas motivācijas izriet divi būtiski secinājumi, proti, darba devējam ir tiesības savā uzņēmumā noteikt stingrāku kārtību ne kā Noteikumos Nr. 394, nosakot alkohola pieļaujamo promiņu līmeni, lai nepielaistu darbinieku pie darba pienākumu pildīšanas, bet tad ir jāizstrādā darba kārtības noteikumi vai speciāli kārtības noteikumi alkohola ietekmes un reibuma konstatācijai. Otrs secinājums – ja šādu noteikumu vai darba kārtības uzņēmumā nav, tad darba devējam obligāti jāpiemēro Noteikumu Nr. 394 regulējums. Respektīvi, jānosūta darbinieks medicīniskās pārbaudes veikšanai, kuras laikā tiks vai netiks konstatēts alkohola reibums.

Alkohola ietekmes vai reibuma konstatēšanai *dienesta tiesisko attiecību* ietvaros darba devējam ir paredzētas tiesības jebkuru aizdomu gadījumā amatpersonu atstādināt no dienesta pienākumu izpildes, lai noskaidrotu vai tā, pildot dienesta pienākumus, ir alkohola [...] ietekmē vai reibumā, un turklāt noteiktas augstākas amatpersonas tiesības nogādāt personu medicīniskās pārbaudes veikšanai³².

Šajā gadījumā likumdevējs ir noteicis atstādināšanas institūtu kā darba devēja instrumentu, ar kura palīdzību aizdomu gadījumā var pārliecināties par amatpersonas atrašanos alkohola ietekmē vai reibuma stāvoklī. Saskaņā ar likumā noteikto šo ietekmi vai reibumu jākonstatē, veicot medicīnisko pārbaudi. Šāds normas skaidrojums izriet no gramatiskās tiesību normu interpretācijas metodes. Arī teleoloģiskā tiesību normu interpretācijas metode ļauj izteikt apgalvojumu, ka normas mērķis ir nepieļaut amatpersonas turpmāku pienākumu veikšanu un nogādāt amatpersonu pārbaudes veikšanai. Tomēr praksē ir gadījumi, kad darba devējs alkohola ietekmi vai reibumu konstatē ar citiem līdzekļiem, piemēram, alkometru. Alkohola ietekmes vai reibuma konstatēšanu šādā veidā Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts (turpmāk – Senāts) ir atzinis par atbilstošu likumam, noraidot Apgabaltiesas argumentu, ka saskaņā ar Dienesta gaitas likuma 14. panta septīto daļu alkohola ietekmes konstatēšanai bija nepieciešams veikt medicīnisko pārbaudi. Alkohola koncentrācijas izelpotajā gaisā mērījumu veikšana nav pietiekama, lai pierādītu alkohola ietekmi³³. Senāts norādīja, ka minētā tiesību norma paredz iestādes vadītāja pienākumu aktīvi rīkoties, pastāvot aizdomām par padoto

atrašanos reibuma stāvoklī. No minētās tiesību normas neizriet, ka alkohola reibumu drīkst konstatēt tikai, veicot medicīnisko pārbaudi³⁴.

Tiesu prakses apkopojumā lietās par valsts dienestu norādīts: “Vairākās disciplinārlietās Augstākajai tiesai nācies uzsvērt, ka alkohola reibums ir pierādāms ar dažādiem pierādīšanas līdzekļiem, tostarp liecinieku liecībām”³⁵. Un – mērķis, ko ar šo tiesību normu vēlējies sasniegt likumdevējs, ir nevis ierobežot augstākas amatpersonas, nosakot tikai vienu iespējamo pierādījumu iegūšanas veidu – pārbaude medicīniskās iestādē, bet noteikt šo amatpersonu aktīvas rīcības pienākumu aizdomu gadījumā par padoto atrašanos reibuma stāvoklī dienesta pienākumu pildīšanas laikā. Normas mērķis nav detalizēt, kādā veidā konstatēt alkohola vai citu apreibinošo vielu ietekmi vai reibumu, bet tieši tiesības veikt pārbaudi. Tiesības veikt pārbaudi aizdomu par reibumu gadījumā ir noteiktas likumā, un tieši šī norma ir tā, kas ietekmē personas tiesības, nosakot pienākumu pakļauties pārbaudei. Savukārt viena vai otra pārbaudes veida izvēle nav personas tiesību ierobežojums, bet faktisko apstākļu konstatēšanas atšķirīga kārtība³⁶.

Var piekrist tam, ka kā papildu pierādījumi var tikt izmantotas liecinieku liecības, bet tomēr nevar piekrist Senāta apgalvojumam, ka normā nav regulēts veids, kādā konstatē vielu ietekmi vai reibumu. Šī Dienesta gaitas likuma norma skaidri norāda, ka atstādināšana, kas tiek veikta darba aizsardzības un drošības pasākumu ietvaros, ir jāveic tāpēc, lai konstatētu alkohola ietekmi vai reibumu. Pie tam likumdevējs konkrēti ir norādījis, ka “augstāka amatpersona to nogādā medicīniskās pārbaudes veikšanai”³⁷. No šīs normas nekādi nevar atvasināt darba devēja tiesības kaut kā citādi konstatēt alkohola ietekmi vai reibumu, ja likumdevējs konkrēti norādījis augstākas amatpersonas pienākumu, kas izpaužas darbības vārdā “nogādāt” padoto amatpersonu medicīniskās pārbaudes veikšanai. Normas gramatiskā konstrukcija norāda uz darba devēja aktīvu rīcību –nogādāšana ar mērķi veikt medicīnisku pārbaudi, nevis to konstatēt uz vietas bez medicīniskas pārbaudes. Vārdnīcā sniegts jēdziena *medicīna* skaidrojums; tā ir zinātne par cilvēka organisma uzbūvi, funkcijām un slimībām (to izcelsmi, norisi, diagnostiku, ārstēšanu un profilaksi)³⁸. Medicīniskā pārbaude būtu organisma uzbūves, funkciju un slimību diagnostika, ārstēšana un profilakse. Šīs darbības nevar veikt persona bez speciālas izglītības un kvalifikācijas.

Likumā ir noteikts, ka amatpersonas alkohola ietekmi vai reibumu konstatē nevis darba devējs, bet attiecīgā ārstniecības iestādes persona, kura sniedz rakstisku atzinumu par alkohola ietekmi vai reibumu Noteikumu Nr. 394 noteiktajā kārtībā. Šajos noteikumos ir paredzēts, ka medicīnisko pārbaudi veic sertificēts narkologs vai citas specialitātes ārsts, [...] ārstniecības iestādē, kurā var veikt izmeklējumus³⁹.

Noteikumu Nr. 394 3. punktā noteikts to subjektu loks, kas tiesīgi iespējamo alkohola ietekmi personai konstatēt: 1) Noteikumos Nr. 394 uzskaitītajās ārstniecības iestādēs, ja darba devējs ir nosūtījis nodarbināto medicīniskās pārbaudes veikšanai, vai 2) jebkurā ārstniecības iestādē, ja persona ir guvusi traumu; 3) dažādas amatpersonas (t. sk. Valsts policijas amatpersonas), kuras veic pārbaudi ar portatīvu mērierīci, lai noskaidrotu, vai persona ir lietojusi alkoholu⁴⁰. Senāta secinājums, ka darba devēja tiesības konstatēt ar alkometru alkohola ietekmi vai reibumu, ir pareizs, bet argumentācija varētu būt pilnīgāka. Darba devējam tiesības izmantot portatīvo mērierīci ir noteiktas Noteikumos Nr. 394, bet tās nav paredzētas Dienesta gaitas likumā. Būtībā būtu jāpiemēro augstāka juridiskā spēka norma – Dienesta gaitas likums, kas paredz amatpersonas nogādāšanu medicīniskās pārbaudes veikšanai.

Šeit ir vēl viena tiesiskā regulējuma problēma – kā saskaņā ar Dienesta gaitas likumu notiek amatpersonas nogādāšana medicīniskās pārbaudes veikšanai? Normas juridiskā konstrukcija ļauj secināt, ka to nosaka konkrētā augstākstāvošā amatpersona. Tomēr šāda nekonkrētība var radīt situāciju, kad katrā gadījumā nogādāšana notiks atšķirīgi. Lai nepieļautu atšķirīgu attieksmi un tiesību normu kolīziju, atbilstošs regulējums būtu jāiekļauj Dienesta gaitas likuma 14. panta septītajā daļā.

Saistībā ar alkometra izmantošanu alkohola ietekmes vai reibuma konstatācijai Senāts ir izteicis arī šādu tēzi: Senāts savā praksē ir norādījis, ka nav racionāla izskaidrojuma tam, kādēļ nebūtu pieļaujama alkohola reibuma pārbaudes veikšana ar alkometru amatpersonai, kura pilda dienesta pienākumus, ja jau šāds pārbaudes veids ir piemērojams attiecībā uz transportlīdzekļu vadītājiem⁴¹. Autore apšaubā šādas tēzes juridisko korektumu, ņemot vērā, ka Noteikumi Nr. 394 ir izdoti saskaņā ar Ārstniecības likuma normām un to mērķis ir alkohola ietekmes pārbaudes kārtība. Šī kārtība neattiecas uz transportlīdzekļa vadītājam

konstatējamo alkohola koncentrāciju asinīs un izelpotajā gaisā⁴². Tātad saskaņā ar Noteikumu Nr. 394 nosacījumiem var pārbaudīt jebkuru gadījumu (ne tikai nodarbinātības tiesiskajās attiecībās), kad persona atradies alkohola ietekmē vai reibumā, bet ne transportlīdzekļa vadītājus. Transportlīdzekļa vadītājiem alkohola koncentrāciju nosaka saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem “Kārtība, kādā nosakāma alkohola koncentrācija asinīs un izelpotajā gaisā un konstatējams narkotisko vai citu apreibinošu vielu iespaids”⁴³, kas izdoti uz Ceļu satiksmes likuma normu pamata, un nav paredzēti citu subjektu alkohola pārbaudei veikšanai kā tikai transportlīdzekļu vadītāji. Līdz ar to katru Ministru kabineta noteikumu mērķis ir atšķirīgs, tāpat kā atšķirīgi ir normatīvie akti, kuri nosaka deleģējumu Ministru kabinetam izstrādāt kārtību alkohola pārbaudei.

Tomēr jāpiekrīt, ka saskaņā ar Noteikumiem Nr. 394 darba devējs dienesta tiesiskajās attiecībās ir tiesīgs pārbaudīt alkohola ietekmi vai reibumu, gan izmantojot medicīnas pārbaudi, gan alkometru.

3. Darba devēja rīcība pēc alkohola ietekmes vai reibuma konstatācijas

Kad darba devējs ir konstatējis, ka nodarbinātais ir atradies alkohola ietekmē vai reibumā, un tas atbilstoši fiksēts, darba devējam ir jāpieņem lēmums – turpināt nodarbinātības attiecības vai tās pārtraukt. Jebkurā gadījumā no darba devēja tiek prasīts izvērtēt katru situāciju individuāli un, nolemjot pārtraukt nodarbinātības tiesiskās attiecības, pamatot pieņemto lēmumu.

Darba tiesiskajās attiecībās Darba likums paredz rakstiska paskaidrojuma pieprasīšanu no darbinieka un izdarītā pārkāpuma smaguma, apstākļu, kādos tas izdarīts, kā arī darbinieka personisko īpašību un līdzšinējā darba izvērtēšanu⁴⁴.

Tiesu praksē secināts, ka, lemjot par iespējamo darba līguma uzteikumu, darba devējam ir pienākums izvērtēt izdarītā pārkāpuma smagumu, apstākļus, kādos tas izdarīts, kā arī darbinieka personiskās īpašības un līdzšinējo darbu. Faktiski šī tiesību norma nosaka darba devējam pienākumu izvērtēt pārkāpuma samērīgumu ar konkrētajām sekām – darba līguma uzteikumu. Taču, tāpat kā attiecībā uz pārkāpuma būtiskumu, strīda gadījumā tiesai ir jāpārbauda, vai ir ievērots samērīgums⁴⁵.

Ja darba devējs vēlas turpināt darba tiesiskās attiecības, tas to var darīt, jo Darba likuma 101.

pants paredz uzteikumu kā darba devēja izvēli. Ja darba devējs izsniegs uzteikumu, tad tam jābūt pamatotam un samērīgam, ko var vērtēt tiesa, izskatot lietu pēc būtības. Darba devējam ir svarīgi ievērot Darba likumā noteikto uzteikuma izsniegšanas procedūru.

Kā jau minēts, *dienesta tiesiskajās attiecībās* alkohola ietekme vai reibums nav patstāvīgs atvaļināšanas iemesls, bet disciplināratbildību pastiprinošs apstāklis pārkāpuma gadījumā. Līdz ar to amatpersonas rīcības izvērtēšana, ja tā atradusies alkohola ietekmes vai reibuma stāvoklī, notiek disciplinārprocesa ietvaros.

Disciplināratbildības likums paredz sešus disciplinārsoda veidus. Pieci disciplinārsodi pieļauj turpināt dienesta tiesiskās attiecības un tikai pēdējais – atvaļināšana no dienesta – paredz pārtraukt dienesta tiesiskās attiecības⁴⁶. Disciplinārprocess paredz izvērtēt amatpersonas pārkāpumu. Arī tiesai jāvērtē, “vai par izdarīto disciplinārpārkāpumu atrašanos dienestā alkohola ietekmē piemērotais sods – atvaļināšana no dienesta, kas ir bargākais sods, – ir atbilstošs izdarītajam pārkāpumam. Īpaši izvērtējams soda piemērošanas lietderīgums un samērīgums. Ņemot vērā vispārējo disciplinārsodīšanas mērķi – nodrošināt, lai dienestā tiktu ievērotas un pildītas noteiktās prasības, atturot gan pārkāpuma izdarītāju, gan citas personas no turpmāku pārkāpumu izdarīšanas, kas ar 2010. gada 16. septembra likumu „Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm disciplināratbildības likumā” (stājās spēkā 2010. gada 1. oktobrī) ir ietverts Disciplināratbildības likuma 13. panta pirmajā daļā, nosakot, ka disciplinārsoda mērķis ir sodīt vainīgo amatpersonu un panākt, lai tā un citas amatpersonas ievērotu dienesta disciplīnu un atturētos no disciplinārpārkāpumu izdarīšanas, secināms, ka disciplinārsods – atvaļināšana no dienesta – piemērojams tikai tādā gadījumā, ja no konkrētās amatpersonas nav panākama un saprātīgi sagaidāma dienesta disciplīnas ievērošana”⁴⁷. No teiktā var secināt, ka darba devējam ir jāizvērtē nodarītais pārkāpums, atbildību pastiprinošie un mīkstinošie apstākļi, lai noteiktu, vai sods ir samērīgs ar izdarīto pārkāpumu. Tāpat jāvērtē vai alkohola ietekme un reibums ir savienojami ar dienesta tiesisko attiecību turpināšanu – vai amatpersona labosies, vai citas amatpersonas izdarīs atbilstošus secinājumus un koriģēs uzvedību.

Tiesu praksē atzīts: „vispārzināms ir fakts, ka sabiedrības vērtējumā nav pieļaujama

policijas darbinieka atrašanās alkohola reibuma stāvoklī dienesta pienākumu pildīšanas laikā, jo šādas amatpersonas darbs ir saistīts gan ar paaugstinātas bīstamības objektiem – ieročiem, transportlīdzekļiem, gan ar saskarsmi ar citām personām. Līdz ar to tiesai nav šaubu, ka ar atrašanos alkohola reibuma stāvoklī dienesta pienākumu pildīšanas laikā pieteicējs ir diskreditējis dienesta vietu (Valsts policiju), ar to nodarīdams būtisku kaitējumu dienesta vietas reputācijai. Policijas darbiniekam dienesta pienākumu pildīšanas laikā esot alkohola reibuma stāvoklī, var tikt radītas neatgriezeniskas sekas personām saistībā ar kriminālprocesuālo darbību nepienācīgu veikšanu, kā arī var tikt apdraudēti dienesta biedri, jo reibuma stāvoklī esoša persona nespēj adekvāti reaģēt un rīkoties bīstamās situācijās. No tiesiskā regulējuma kopumā redzams, ka amatpersonai, pat izdarot nenozīmīgu pārkāpumu alkohola reibumā, turklāt pat amatpersonai neatrodoties darba vietā un nepildot dienesta pienākumus, amatpersona ir atvaļināma no dienesta”⁴⁸.

No šiem dažiem tiesu spriedumiem ir secināms, ka gan darba devējs, gan arī tiesa amatpersonas atrašanos alkohola ietekmē vai reibumā pārsvarā vērtē kritiski un piemēro bargāko no disciplinārsodiem – atvaļināšanu no dienesta.

Pētījuma rezultāti un to izvērtējums

Pētījumā autore analizēja darba tiesiskajās attiecībās un dienesta tiesiskajās attiecībās aktuālu tematu – alkohols kā iemesls darba tiesisko attiecību pārtraukšanai un disciplinārsoda – amatpersonas atvaļināšana no dienesta piemērošanai. Abos gadījumos uzteikums un atvaļināšana ir bargākais piemērojamais līdzeklis, ja persona bijusi alkohola ietekmē vai reibuma stāvoklī darba vai dienesta vietā. No tiesu prakses var secināt, ka nav svarīgi, vai nodarbinātais veic darba/dienesta pienākumus vai nē, svarīgi ir atrašanās darba vietā alkohola ietekmē un/ vai reibumā. Dienesta tiesiskajās attiecībās amatpersona pat var neatrasties dienesta vietā, atvaļināšana no dienesta tiks piemērota, ja amatpersona no dienesta brīvā laikā alkohola ietekmē vai reibumā veiks iestādes reputācijai kaitīgas darbības.

Tiesiskā kārtība uzteikuma izsniegšanai un atvaļināšanai no dienesta ir atšķirīga. Tas arī ir saprotams, jo valsts dienests ir specifisks nodarbinātības veids, kur valsts kā darba devējs

var noteikt īpašus nosacījumus gan personas pieņemšanai dienestā, gan atvaļināšanai no tā. Valsts dienests neparedz pušu līdzvērtību dienesta tiesiskās attiecībās, gluži otrādi, paredz, ka persona atrodas hierarhiskā subordinācijā attiecībā pret darba devēju – valsti. Savukārt darba devējs un darbinieks darba civiltiesiskajās attiecībās ir līdzvērtīgi civiltiesiskā līguma partneri. Abos gadījumos, izbeidzot nodarbinātības tiesiskās attiecības, alkohola ietekme un reibums tiek atzīti par gana svarīgu iemeslu, lai neturpinātu nodarbinātības tiesiskās attiecības. Tomēr darba devējam ir jārikojas normatīvo aktu noteiktajos ietvaros, ievērojot noteikto procedūru.

Rakstā konstatētas tiesiskā regulējuma problēmas, nosakot alkoholu kā iemeslu uzteikumam vai atvaļināšanai no dienesta, kā arī tiesiskajā regulējumā alkohola ietekmes vai reibuma konstatācijai. Secināts, ka arī tiesu prakses atziņas un tēzes nereti ir neargumentētas un neatbilst tiesiskajam regulējumam.

Pētījuma rezultātā izdarīti šādi **secinājumi** un **priekšlikumi**:

Starptautiskās tiesību normas par darba devēja uzteikumu regulē tikai darba tiesiskās, bet ne dienesta tiesiskās attiecības. Līdz ar to valsts ir tiesīga noteikt īpašu darba devēja uzteikuma kārtību valsts dienesta personām.

Alkohola ietekme un/vai reibums kā iemesls nodarbinātības tiesisko attiecību izbeigšanai noteikts Darba likumā, un tas saistīts ar darbinieka uzvedību. Darba devējam šādā gadījumā, izvērtējot pārkāpuma būtību, darbinieka uzvedību, attieksmi utt., ir **tiesības**, bet ne pienākums uzteikt darba līgumu.

Dienesta tiesiskajās attiecībās alkohola klātbūtne noteikta kā iemesls uzteikumam. Amatpersonas pārkāpumi izskatāmi disciplinārprocesa ietvaros, kur alkohola klātbūtne tiek vērtēta kā atbildību pastiprinošs apstāklis. No dienesta amatpersonu atvaļina, piemērojot disciplinārsodu. Šajā gadījumā darba devējam ir **pienākums**, bet ne tiesības izbeigt dienesta tiesiskās attiecības. Saskaņā ar tiesu praksi, alkohola ietekme vai reibums var būt gan kā atbildību pastiprinošs apstāklis, izdarot pārkāpumu, vai pamatpārkāpums – kad amatpersona, lietojot alkoholu, pārkāpj tiesību normas.

Darba tiesiskajās attiecībās ir jākonstatē alkohola reibums, bet dienesta tiesiskajās attiecībās, lai uzsāktu disciplinārprocesi, ir jākonstatē alkohola ietekme vai alkohola reibums. Tātad valsts ir noteikusi, ka dienestu nedrīkst pildīt gan alkohola ietekmē, gan reibumā

esoša amatpersona, bet darbinieks nedrīkst pildīt savus pienākumus, atrodoties alkohola reibumā. To varētu skaidrot ar valsts tiesībām noteikt valsts dienestā esošām personām stingrākas prasības pienākumu veikšanai un tas atbilst starptautiskajām tiesību normām. Tomēr darba devējam ir jānodrošina droši un veselībai nekaitīgi darba apstākļi darba aizsardzības sistēmas ietvaros, bet dažās profesijās alkohola ietekme var būt tikpat bīstama un kaitīga kā alkohola reibums.

Līdz ar to arī darba tiesiskajās attiecībās alkohola ietekme būtu jānosaka kā uzteikuma iemesls, izsakot Darba likuma 101. panta pirmās daļas 4. punktu šādā redakcijā: “*darbinieks, veicot darbu, ir alkohola [...] ietekmes vai reibuma stāvoklī*”.

Normatīvajos aktos nav noteikts ne alkohola ietekmes, ne reibuma jēdziens. Likumdevējs tāpat nav noteicis detalizētu gradāciju alkohola ietekmei un reibumam, bet Ministru kabineta noteikumi “Alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtība” paredz alkohola ietekmi *no 0,5 promilēm (ieskaitot)*. Nekāda cita alkohola klātbūtnes gradācija nav noteikta. Līdz ar to nav noteikts, kur beidzas alkohola ietekme un sākas alkohola reibums. Bet saskaņā ar Darba likumā noteikto ir jākonstatē tieši alkohola reibums. Tiesu praksē ir nostiprinājusies judikatūra, piemērot Veselības inspekcijas vadlīnijas alkohola klātbūtnes konstatācijai personas organismā, kur alkohola reibums tiek noteikts no vienas promiles.

Piedāvāju **grozīt** Ministru kabineta noteikumu “Alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtība” 28.1. apakšpunktu un izteikt to šādā redakcijā: “*pārsniedz 0,5 promiles līdz 1,0 promilei (neieskaitot) vai tam atbilstošu koncentrāciju citā bioloģiskā vidē*”.

Gan darba, gan dienesta tiesiskajās attiecībās likumdevējs uzlicis par pienākumu darba devējam konstatēt alkohola klātbūtni nodarbinātā organismā un izvērtēt šo gadījumu. Darba likumā tas noteikts 101. panta otrajā daļā, bet amatpersonu rīcība, atrodoties alkohola ietekmē vai reibumā, tiek izvērtēta disciplinārprocesa ietvaros.

Alkohola reibumu darba devējs darba tiesiskajās attiecībās var konstatēt divējādi. Kā norādīts tiesu praksē, darba devējs var nosūtīt darbinieku medicīniskās pārbaudes veikšanai saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem “Alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtība” un, sagaidot

oficiālu atzinumu, izvērtēt darbinieka rīcību un pārtraukt darba tiesiskās attiecības vai tās turpināt. Otrs veids ir noteikt īpašu kārtību uzņēmumā, nosakot jebkādu alkohola reibuma gradāciju uzņēmumā. Likumdevējs nav ierobežojis darba devēja tiesības noteikt arī pilnīgu alkohola aizliegumu uzņēmumā. Ar šiem noteikumiem ir jāiepazīstina darbinieks. Tāpat darba devējs var noteikt īpašu kārtību, kā tiek konstatēta alkohola klātbūtne organismā, piemēram, izmantojot alkometra mērījumus. Tiesu praksē norādīts, ja uzņēmumā nav izstrādāta šāda kārtība, tad jāpiemēro ārēja tiesību norma – Ministru kabineta noteikumi.

Dienesta tiesiskajās attiecībās pirms disciplinārprocesa uzsākšanas darba devējam tiek dota iespēja atstādināt amatpersonu no dienesta pienākumu veikšanas, lai nogādātu amatpersonu medicīnas pārbaudes veikšanai alkohola konstatācijai. Tiesu praksē šī norma tiek interpretēta kā darba devēja tiesības aktīvi rīkoties, veicot pārbaudi. Tiesa jēdzienu “medicīnas pārbaude” interpretē ļoti plaši, iekļaujot tajā arī alkohola konstatāciju ar alkometru dienesta vietā, akceptējot to kā faktisko apstākļu konstatēšanas atšķirīgu kārtību. Šādai likuma normas interpretācijai nevar piekrist, jo amatpersonas nogādāšana medicīnas pārbaudei pieprasa darba devēja aktīvu rīcību, amatpersonu nogādājot vietā, kur tiek veikta medicīniskā pārbaude; līdz ar to šo medicīnisko pārbaudi nevar veikt darba devējs.

Ministru kabineta noteikumos “Alkohola,

narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtība” noteikti trīs subjektu veidi, kas šo pārbaudi var veikt. Viens no subjektiem ir amatpersona, t. sk. Valsts policijas amatpersona, kura var veikt šo pārbaudi ar portatīvo ierīci, ja tā atbilst normatīvo aktu prasībām. Tāad likumdevējs ir paredzējis tiesības alkohola pārbaudi veikt dienesta vietā ar alkometru, bet pašreizējā redakcijā likums un Ministru kabineta noteikumi nav sistēmiski sakārtoti, līdz ar to šāda argumentācija nav juridiski korekta.

Dienesta gaitas likums neparedz, kā notiek amatpersonas nogādāšana medicīniskās pārbaudes veikšanai, atstājot to augstākas amatpersonas ziņā. Tomēr šāda nekonkrētība var radīt atšķirīgu attieksmi pret tām amatpersonām, kuras tiek nogādātas medicīniskās pārbaudes veikšanai.

Piedāvāju **grozīt** Dienesta gaitas likuma 7. panta septīto daļu, lai risinātu 8., 9., 10. secinājumā iekļautās problēmas. Norma izsakāma šādā redakcijā:

*“Ja ir aizdomas par to, ka amatpersona, pildot dienesta pienākumus, ir alkohola [...] ietekmē vai reibumā, augstāka amatpersona to nogādā medicīniskās pārbaudes veikšanai. **Kārtību, kādā amatpersonu nogādā medicīniskās pārbaudes veikšanai, nosaka iestādes vadītājs. Ja amatpersona netiek nogādāta medicīnas pārbaudes veikšanai, kārtību, kādā veic alkohola ietekmes vai reibuma pārbaudi, nosaka iestādes vadītājs**”.*

Atsauces

- ¹ Latvijas Republikas Satversme. 15.02.1922. likums// Latvijas Vēstnesis, Nr. 43, 01.07.1993., Ziņotājs, 6, 31.03.1994.
- ² SDO konvencija Nr.158 Konvencija par darba attiecību pārtraukšanu pēc uzņēmēja iniciatīvas: starptautisks dokuments// Latvijas Vēstnesis, Nr. 77, 05.07.1994.
- ³ Turpat, 4. pants.
- ⁴ Darba likums: Latvijas Republikas likums// Latvijas Vēstnesis, Nr. 105, 06.07.2001., 101. pants pirmā daļa.
- ⁵ Darba likums: Latvijas Republikas likums// Latvijas Vēstnesis, Nr. 105, 06.07.2001., 101. panta pirmās daļas 4. punkts.
- ⁶ Dienesta gaitas likums: Latvijas Republikas likums//Latvijas Vēstnesis, Nr. 101, 30.06.2006.
- ⁷ Dienesta gaitas likums: Latvijas Republikas likums//Latvijas Vēstnesis, Nr. 101, 30.06.2006., 14. panta 7. daļa.
- ⁸ Dienesta gaitas likums: Latvijas Republikas likums//Latvijas Vēstnesis, Nr. 101, 30.06.2006., 13. pants, otrā daļa.
- ⁹ Disciplinārbildības likums: Latvijas Republikas likums//Latvijas Vēstnesis, Nr. 101, 30.06.2006., 10. pants.
- ¹⁰ Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Rīga: Tiesu nama aģentūra. 1938, 2002, 153. lpp.

- ¹¹ Bite K. Dienesta gaitas tiesiskais regulējums Latvijas policijā: promocijas darbs. Rīga: LU. 2012, 18. lpp.
- ¹² Bite K. Analysis of police career courses abroad. Grām.: Starptautiskās zinātniskās konferences „Valsts un tiesību aktuālās problēmas” zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils Universitāte: Saule. 2010, 49.-60. lpp.
- ¹³ Bite K. Dienesta gaitas tiesiskais regulējums Latvijas policijā: promocijas darbs. Rīga: LU. 2012, 22. lpp.
- ¹⁴ Darba likums: Latvijas Republikas likums// Latvijas Vēstnesis, Nr. 105, 06.07.2001., 101. pants, pirmā daļa.
- ¹⁵ Ventspils tiesas 29.01.2014. spriedums lietā Nr. C40 1413 13.
- ¹⁶ Dienesta gaitas likums: Latvijas Republikas likums//Latvijas Vēstnesis, Nr. 101, 30.06.2006., 47. pants.
- ¹⁷ Disciplinārbildības likums: Latvijas Republikas likums//Latvijas Vēstnesis, Nr. 101, 30.06.2006., 13. pants, otrā daļa.
- ¹⁸ Disciplinārbildības likums: Latvijas Republikas likums//Latvijas Vēstnesis, Nr. 101, 30.06.2006., 10. pants, 5. punkts.
- ¹⁹ Dienesta gaitas likums: Latvijas Republikas likums//Latvijas Vēstnesis, Nr. 101, 30.06.2006., 7. panta 7. daļa.
- ²⁰ Valsts policijas 30.04.2014. noteikumi Nr.20 “Dienesta (darba) kārtības noteikumi” 19. punkts. Nepublicēts materiāls.
- ²¹ Valsts pārvaldes iekārtas likums: Latvijas Republikas likums// Latvijas Vēstnesis, Nr. 94, 21.06.2002., 17. pants un 72. panta pirmās daļas 2. punkts.
- ²² Administratīvās apgabaltiesas 12.07.2012. spriedums lietā Nr. AA43-2815-12/14.
- ²³ Administratīvās apgabaltiesas 15.10.2014. spriedums lietā Nr.AA43-2732-14/2. 1.1. un 14. punkts.
- ²⁴ Darba likums ar komentāriem. Zinātn. red. I. Kalniņa. Rīga, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, 2011, 195. lpp.
- ²⁵ Darba likums: Latvijas Republikas likums// Latvijas Vēstnesis, Nr. 105, 06.07.2001., 28. panta otrā daļa.
- ²⁶ Darba aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums//Latvijas Vēstnesis, Nr. 105, 06.07.2001., 1., 3. pants.
- ²⁷ Ministru kabineta 02.06.2008. noteikumi Nr. 394 “Alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtība”. Latvijas Vēstnesis Nr. 88, 06.06.2008.
- ²⁸ Piemēram, Augstākās tiesas Senāta 24.08.2012. spriedumā lietā Nr. SKC-1041/2012 un Ventspils tiesas 29.01.2014. spriedums lietā Nr. C40 1413 13.
- ²⁹ Darba likums ar komentāriem. Zinātn. red. I. Kalniņa. Rīga, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, 2011, 195. lpp.
- ³⁰ Ventspils tiesas 29.01.2014. spriedums lietā Nr. C40 1413 13.
- ³¹ Ventspils tiesas 29.01.2014. spriedums lietā Nr. C40 1413 13.
- ³² Dienesta gaitas likums: Latvijas Republikas likums//Latvijas Vēstnesis, Nr. 101, 30.06.2006., 7. panta 7. daļa.
- ³³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 16.09.2010. spriedums lietā Nr. SKA-515/2010 9 6.3. apakšpunkts.
- ³⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 16.09.2010. spriedums lietā Nr. SKA-515/2010 9. punkts.
- ³⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu prakse lietās par valsts dienestu 2007-2013., 75. lpp. Pieejams: at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu... [skatīts 21.04.2016.]
- ³⁶ Turpat, 75.-76. lpp.
- ³⁷ Dienesta gaitas likums: Latvijas Republikas likums//Latvijas Vēstnesis, Nr. 101, 30.06.2006., 14. pants, septītā daļa.
- ³⁸ Termiņš “medicīna”. Populārā medicīnas enciklopēdija. Pieejams: <http://www.neslimo.lv/pme/?name=medicina> [skatīts 24.04.2016.].
- ³⁹ Ministru kabineta 02.06.2008. noteikumi Nr. 394 “Alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtība”. Latvijas Vēstnesis Nr. 88, 06.06.2008. 5. punkts.
- ⁴⁰ Ministru kabineta 02.06.2008. noteikumi Nr. 394 “Alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtība”. Latvijas Vēstnesis Nr. 88, 06.06.2008. 3. punkts.

- ⁴¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 16.09.2010. spriedums lietā Nr. SKA-515/2010., 9. punkts.
- ⁴² Ministru kabineta 02.06.2008. noteikumi Nr. 394 "Alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtība". Latvijas Vēstnesis Nr. 88, 06.06.2008. 1. punkts.
- ⁴³ Ministru kabineta 11.01.2005. noteikumi Nr. 15 "Kārtība, kādā nosakāma alkohola koncentrācija asinīs un izelpotajā gaisā un konstatējams narkotisko vai citu apreibinošu vielu iespaids". Latvijas Vēstnesis Nr. 8, 14.01.2005.
- ⁴⁴ Darba likums: Latvijas Republikas likums// Latvijas Vēstnesis, Nr. 105, 06.07.2001., 101. panta otrā daļa.
- ⁴⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 22.11.2013. spriedums lietā Nr. SKC- 2478/2013 un 09.11.2012. spriedums lietā Nr. SKC-1275/2012.
- ⁴⁶ Disciplinārbildības likums: Latvijas Republikas likums//Latvijas Vēstnesis, Nr. 101, 30.06.2006., 13. pants.
- ⁴⁷ Administratīvās rajona tiesas Valmierā 22.11.2010. spriedums lietā Nr.A420716610 12. punkts.
- ⁴⁸ Administratīvās apgabaltiesas 12.07.2012. spriedums lietā Nr. AA43-2815-12/14.

Abstract

The author in the article researches alcohol as one of the reasons to terminate public service employment relationships at the State Police and employment relationships. The legislation provides different regulatory approach to alcohol intoxication as a reason for terminating the employment relationships and the legal application of this reason.

In practice, detecting of alcohol intoxication and denunciation of employment relationship or retiring from the public service is problematic. The government regulations in Latvia define the inspection procedure of the influence of alcohol, narcotic, psychotropic or toxic substance, however, there is no legislative act defining the term 'alcohol intoxication', while it is essential in employment relationships.

There are several issues that emerge from the case-law: firstly, the employer must legally differentiate alcohol intoxication from alcohol influence in order to be able to terminate the employment; secondly, the employer must legally/judicially detect and record the presence of alcohol. The author suggests to define the state of 'alcohol intoxication' as well as make alterations in the Labour Law giving the liberty to the employer to terminate the employment relationship in case of alcohol influence.

A Chief of Public Institution should be appointed to develop An Internal Regulations Act in order to detect alcohol intoxication or influence. Such alterations in Law would allow the employer to apply disciplinary penalty or denunciation in the cases of alcohol intoxication, and would clearly define the inspection procedure for the employees upon suspicion of being present at work or public service under the influence of alcohol.

Аннотация

Автор в статье исследует алкогольное опьянение как одну из причин прекращения служебных правоотношений в Государственной полиции и трудовых правоотношений. Нормативные акты предусматривают различное регулирование в отношении алкогольного опьянения как причины прекращения отношений занятости, а также различный порядок юридического применения данной причины.

На практике констатация алкогольного опьянения и увольнение с работы или увольнение в отставку порождают ряд проблем. В Латвии действуют правила Кабинета министров, определяющие порядок проверки влияния алкоголя, наркотических, психотропных или токсических веществ, однако ни один нормативный акт не содержит толкования понятия алкогольного опьянения. Из судебной практики следует ряд проблемных вопросов:

работодатель должен провести юридическое разграничение влияния алкоголя и алкогольного опьянения, чтобы осуществить увольнение или применить дисциплинарное наказание; должен правовым путём установить и зафиксировать наличие алкогольного опьянения.

Автор предлагает дефинировать понятие состояние алкогольного опьянения, а также понятие влияние алкоголя, включив его в Закон о труде. Автор приходит к выводу о необходимости делегировать руководителям государственных учреждений обязанности разработать внутренний нормативный акт об установлении состояния влияния алкоголя или алкогольного опьянения в случае, когда должностное лицо не доставляется для проведения медицинской проверки. Предложенные автором изменения позволили бы работодателю эффективнее применять дисциплинарное наказание или увольнение в случае алкогольного опьянения, а также чётко определить порядок проверки в случае, когда у работодателя имеются подозрения о нахождении сотрудника на месте работы или службы в состоянии алкогольного опьянения или под влиянием алкоголя.

STARPTAUTISKO TIESĪBU APAKŠNOZARE

PRIORITY OF CONSTITUTION AND POSITION OF INTERNATIONAL TREATIES IN LEGAL SOURCES SYSTEM

M. iur. Vladimir Jilkinė,

*Rīga Stradiņš University, Doctoral Studies Programme «Law», Latvia,
Jurist, Kari Korhonen Law office Helsinki, Finland*

Ensuring provision of human rights is a basic principle of a democratic state, as well as one of the elements of the rule of law. The State has the responsibility to provide the human rights and freedoms, as well as to eliminate any potential violations. The preamble to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) states that respect for human rights and fundamental freedoms can best be accomplished by an effective political democracy.

The purpose of the study is to determine the values of the Constitution for the national judicial decisions in Latvia and Finland to ensure the right to a fair trial in the context of the provisions of the European Convention and the ECHR and the most effective mechanisms to enforce the ECHR decision in the national court proceedings.

In a study presented to the comparative analysis of the Constitution of the European countries, Russia and the US, on the basis of which the author presented the position that the protection of national security and human rights of the Constitution states take precedence over international law, which only complement its basic principles.

The dialectical method was used in analysing the implementation of the European Convention, while preserving the sovereignty of the Council of Europe member states. Formal-logical method used in the study of provisions of the Constitution of Republic of Latvia and the Republic of Finland, the European Convention, the Court's practice, and others.

The enforcement of the method of analysis and synthesis has secured a systemic approach to the study of the theory of statehood and law.

Formulated by the author and findings complement and develop the present in the theory of state and law sections on Human Rights to a fair trial.

The supremacy of the Constitution of the Republic of Finland consolidated in Article 106. If, in a matter being tried by a court of law, the application of an Act would be in evident conflict with the Constitution, the court of law shall give supremacy to the provision in the Constitution¹. According Chapter 8 Section 94 (3) of the Constitution of the Republic of Finland an international obligation shall not endanger the democratic foundations of the Constitution.

According to article 6, the US Constitution and the United States laws passed within its framework, as well as all the treaties concluded or to be signed on behalf of the United States, represent the supreme law of the country. At the same time, the American constitutional and legal doctrine divides the international treaties into self-executing ones (the enforcement of which does not require changing the national legislation) and non-self-executing ones that assume changes in the national legislation [6 U.S. (2 Cranch) 64, 118 (1804)]. In the event of collision of norms of a self-executing international treaty and a national US law, with regard to their equal legal force, the applied rule is the one that was issued the latest (last-in-time rule). In one of the judgements, the court of appeal found that "the rules of international agreement on extradition concluded between USA and France contradict to the Fourth Amendment to the US Constitution and therefore are not subject to enforcement"².

The criteria for limitations of international treaties were formulated later by the American judicial authorities within the framework of the doctrine of self-executing treaties, on the basis of interpretation of the relevant provisions of the US Constitution. The origination of the doctrine of self-executing international treaties in the legal practice of the United States has roots in the judgement made in 1829 by the Chairman of the Supreme Court of the United States John Marshall, with regard to Foster case, that concerned the enforcement of the Spanish-American treaty of 1819 which was specifying, inter alia, the legal consequences of transfer of Florida to the United States, alienated from Spain.

In particular, Professor Bederman David J. referred to the effectuation of international law norms in the legal system of the United States as follows: "Regardless of whether the matter of consideration is a legal dispute in connection with an air crash, which may involve the provisions of the Warsaw Convention for the Unification of Certain Rules Relating to International Carriage by Air for its resolution, ... or protection of human rights guaranteed by the Covenant on Civil and Political Rights of 1966, in all these cases, one of the key issues is the question of possible use of the relevant international treaties as the sources of legal norms, that impose legal obligations on the parties to a court process held within the United States"³.

Other American researchers, upon consideration of the enforcement of the international law rules, also refer to the United States Constitution and the legal precedents that were used as a background for interpretation of a number of provisions of this document.

One of the American courts of appeal confirmed this position in the judgement with regard to the case of Committee of United States Citizens Living in *Nicaragua v. Regan*⁴. The Court noted, "Not a single ruling of the Congress may be challenged only on the grounds that it violates the common international law". The Court also pointed out that the political and judicial authorities of the United States have the right to ignore the rules of customary international law in the process of enforcement of laws and other federal statutory acts.

In considering this case, the Court of Appeal referred to Professor L. Henkin, noting that in a number of European countries treaties take precedence over all inconsistent laws⁵.

Nevertheless, "the jurisprudence of the

Supreme Court in respect of the treaties inevitably reflects certain assumed obligations of the international law and of the legislation of the United States of America..."⁶.

A landmark in the international law of the United States was the consideration case of *Filartiga v. Pena-Irala*, Court of Appeals, Second Circuit, 30 June 1980. The court issued a precedent for US federal courts prescribing punishment to the USA aliens for tortious acts committed outside the United States, in violation of the international public law where the USA is a party. Thus the jurisdiction of the USA courts in respect of civil tort was extended.

The Court held that the extension of the international law also changed the principle of the internal law, when the acts of the Congress can not be infringed, but it is possible to replace the earlier contradictory treaties or customary rules of international law.

The author emphasizes that the Italian judicial practice adheres to a dualistic conception, as concerns the relationship between the international and national law. The treaty, like in the USA, has the same legal status as the law. In the event of collision between the constitutional provisions and the international treaty, the priority in enforcement is given to the Constitution. In one of the cases, the Constitutional Court of Italy recognized that "the covenant on extradition between the USA and Italy is unconstitutional and therefore can not be applied"⁷.

The author also refers to the B.I. Osminin's data on domestic procedures required for expressing consent to the binding authority of international treaties⁸. The international treaties concluded with prior consent of the Parliament, rank higher in the internal law of Spain than ordinary laws, but are inferior to the Constitution and should not contradict to it.

In Portugal, the international treaties concluded with the approval of the Parliament, have priority over the ordinary law, but are inferior to the Constitution.

In Spain, according to art. 96 (1) of the Constitution, the properly concluded and officially published international treaties form part of its national legislation. The international treaties concluded with prior consent of the Parliament, rank higher in the internal law of Spain than ordinary laws, but are inferior to the Constitution and should not contradict to it.

According to the Constitution of France, conclusion of international treaties or covenants

containing provisions contrary to the Constitution is possible only after its revision (Art. 54). If the Constitutional Council rules that an international obligation is contrary to the Constitution, then the permission to ratification may be given only after revision of the Constitution. In this respect, the provisions contrary to the Constitution may be interpreted in a broader sense, as affecting or jeopardizing the essential conditions of the national sovereignty.

In the Netherlands, in accordance with art. 91(3) of the Constitution, any provision of the international treaty that is in conflict with the Constitution is subject to approval by the majority of not less than 2/3 of the votes of the States General.

In the UK, an international treaty, even ratified and consummated, does not become part of the national law and may not be applied by the national courts as far as it is not implemented into the national legislation as a separate law. After that, it gains the effect of ordinary act that may be changed by a subsequent act.

The Constitutional Court ruled, as early as in 2005, that international norms of human rights and the practice of applying them on the level of constitutional law serve as a means of interpretation for establishing the content and scope of fundamental rights and the principles of a judicial state, insofar this does not lead to decreasing or restricting the human rights that are included in the Satversme⁹.

The Constitutional Court secures protection of human rights as well in conformity with the norms of the Constitution, applying different articles for particular cases. For instance, the Constitutional Court recognized that article 92 of the Constitution in conjunction with article 90 of the Constitution envisage the legislator's duty to stipulate explicitly a procedure in the legal norms that will secure the individual's explicit and firm confidence of his ability to protect his fundamental rights (Judgment of 24 October 2013 by the Constitutional Court in Case No. 2012-23-01, para 14.4 of the Findings).

As an example, the author refers to a similar practice of defending the fundamental national rights by the Federal Constitutional Court of the Federal Republic of Germany, which relies on the legal position, worked out on July 13, 2010, regarding the "restricted judicial validity of ECHR's rulings". In particular, in considering the issue of enforcement of the ruling of the European Court of Human Rights as of 26 February, 2004

with regard to case of *Görgülü v. Germany*¹⁰. ECHR accepted that the refusal to commit the child to the care of his father without sufficient scrutiny of the matter and depriving the father of the right to see the child was breaching the relevant article of the Convention.

In June 2004, the Court of Appeal in Naumburg (Oberlandesgericht Naumburg) resolved that complying with ECHR judgements is not mandatory for the German courts. The Court emphasized that ECHR is not a higher judicial authority for the German courts. In the opinion of the Court, the judgement of ECHR creates an obligation for Germany as a subject of international law, but not for its courts of law – "the authorities responsible for administration of justice, which are independent, according to art. 97.1 of the Basic Law".

The Federal Constitutional Court of Germany formulated the principle of the priority of the national constitution to the judgements of the European Court: The text of the ECHR and the practice of ECHR serve as means of interpretation on the level of constitutional law to determine the contents and scope of fundamental rights and the principle of the law-governed state, as far as it does not lead to decrease or limitation of fundamental rights, included in the Basic Law, that is – to influence, which is precluded by Article 53 of the ECHR¹¹.

The Constitutional Court pointed out that in Germany the European Convention, as well as the protocols thereto, have only the status of federal law, so Germany's Basic Law "is not open to the international law to the maximum possible extent". The court stated that the Basic Law aims to integrate Germany into the legal community of peaceful and free states, but it does not waive the sovereignty ultimately provided for by the German constitution. That is, the Constitutional Court emphasized the importance of the German sovereignty, asserting that the Constitution takes precedence over international obligations.

A similar approach was used by the Constitutional Court of the Italian Republic, by rejecting the conclusions concerning the retirement payments, that were formulated in the judgement of ECHR with regard to case of *Maggio and Others v. Italy* of 31 May 2011¹².

The Constitutional Court of the Italian Republic stated in its ruling as of 19 November, 2012 with regard to case N 264/2012, that compliance with international obligations can not be the cause of lowering the level of protection of

rights envisaged already in the internal legal order, and on the contrary, may and should represent an effective tool of extension of that defence; as a consequence, the contradiction between the protection provided by the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms and the constitutional protection of fundamental rights must be resolved in the direction of maximum extension of guarantees and with a view of securing proper conformity with other interests defended by the Constitution. The Constitutional Court of the Italian Republic took its final decision on the priority of constitutional norms on 22 October, 2014. The resolution states that a decision of an international judicial body, in the event of conflict with the basic constitutional principles of the Italian law, makes any acceptance impossible in the context of article 10 of the Italian Republic's Constitution. The limits of the Constitutional Court's resolution on declaring a law unconstitutional are of erga omnes character. The retroactivity principle lies in that the law declared unconstitutional does not have legal consequences and becomes null and void from the day following the day of publication of the court's resolution (article 136 of the Constitution of the Italian Republic, in conjunction with article 1 of the Constitutional Law 1948 N 1 and article 30 (3) of the Law N 87/1953)¹³.

The Constitutional Court of the Republic of Austria, recognizing the importance of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms and ECHR rulings based on it, also came to the conclusion on inexpediency of enforcement of the Convention's provisions in the interpretation of ECHR, that are contrary to the national constitutional law (enactment as of 14 October, 1987 with regard to case N B267/86).

Importantly, the ECHR judges noted in the case of *Frodl v. Austria* that any departure from the principle of universal suffrage risks undermining the democratic validity of the legislature thus elected and the laws it promulgates. Exclusion of any groups or categories of the general population must accordingly be reconcilable with the underlying purposes of Article 3 of Protocol No. 1. This standard of tolerance does not prevent a democratic society from taking steps to protect itself against activities intended to destroy the rights or freedoms set forth in the Convention Article 3 of Protocol No. 1.

The Court points out that Article 3 of Protocol No. 1 does not, as other provisions of the Convention, specify or limit the aims which a

restriction must pursue. A wide range of purposes may therefore be compatible with Article 3 (see, for example, *Podkolzina v. Latvia*)¹⁴.

For example, in the case of *Podkolzina* the Court considers that the interest of each State in ensuring that its own institutional system functions normally is incontestably legitimate. That applies more to the national parliament, which is vested with legislative power and plays a primordial role in a democratic State. Similarly, regard being had to the principle of respect for national characteristics enunciated above, the Court is not required to adopt a position on the choice of a national parliament's working language. That decision, which is determined by historical and political considerations specific to each country, is in principle one which the State alone has the power to make¹⁵.

The Supreme Court of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland in its resolution of 16 October, 2013 (UKSC 63) pointed out the unacceptability for the British legal system of the conclusions and construction of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, as interpreted in the ruling of ECHR of 6 October, 2005, with regard to case of *John Hirst v. the United Kingdom*¹⁶ relative to the problem of prisoners' electoral rights. The Court has had frequent occasion to highlight the importance of democratic principles underlying the interpretation and application of the Convention and it would take this opportunity to emphasise that the rights guaranteed under Article 3 of Protocol No. 1 are crucial to establishing and maintaining the foundations of an effective and meaningful democracy governed by the rule of law.

This standard of tolerance does not prevent a democratic society from taking steps to protect itself against activities intended to destroy the rights or freedoms set forth in the Convention. Article 3 of Protocol No. 1, which enshrines the individual's capacity to influence the composition of the law-making power, does not therefore exclude that restrictions on electoral rights could be imposed on an individual who has, for example, seriously abused a public position or whose conduct threatened to undermine the rule of law or democratic foundations.

The author points out that in discussion of the case of *Hirst v. the United Kingdom* the Latvian Government were concerned that the Chamber's judgment would have a horizontal effect on other countries which imposed a blanket

ban on convicted prisoners voting in elections. They submitted that, in this area, States should be afforded a wide margin of appreciation, in particular taking into account the historical and political evolution of the country and that the Court was not competent to replace the view of a democratic country with its own view as to what was in the best interests of democracy.

According to the Forfeiture Act 1870, all the prisoners were denied the right to vote. For 142 years the prisoners were not allowed to vote, but ECHR passed its own judgement and reminded the member-states once again that the tacit and indiscriminate deprivation of voting rights infringes the Convention. The author refers to the statistics given by the Court relative to the voting right granted without restriction to prisoners, adopted in 18 countries.

According to the Government's survey based on information obtained from its diplomatic representation, eighteen countries allowed prisoners to vote without restriction (Albania, Azerbaijan, Croatia, the Czech Republic, Denmark, Finland, "the former Yugoslav Republic of Macedonia", Germany, Iceland, Lithuania, Moldova, Montenegro, the Netherlands, Portugal, Slovenia, Sweden, Switzerland and Ukraine)¹⁷.

In the case of *Markin v. Russia*, ECHR established violation of article 8 and article 14 of the Convention by Russia. In considering this case, the Constitutional Court of the Russian Federation announced its ruling with regard to the case of collision between its own judgements and the judgements of ECHR. In Russia, the RF Constitution has legal supremacy, while the exclusive right of interpretation and enforcement of the RF Constitution is the prerogative of the Constitutional Court of the Russian Federation; therefore its decisions have the inherent supreme legal effect as well.

According to article 15, the Russian Federation Constitution has the supreme legal force, immediate effect, and is enforced on the entire territory of the Russian Federation. The laws and other legal acts adopted in the Russian Federation must not contradict the Russian Constitution.

With regard for the best practices of the constitutional proceedings, including Germany, Britain, Italy and Austria, and the full compliance of the Constitution, the Constitutional Court of the Russian Federation on 14 July 2015 recognized the supremacy of the Constitution of the Russian Federation in enforcement of ECHR judgements. At the same time, the participation of the Russian

Federation in the international treaty does not imply waiver of the national sovereignty, but the Convention and the legal positions of ECHR based on it may not override the priority of the Constitution. The Constitutional Court enacted that if the Constitutional Court of the Russian Federation comes to the conclusion that an ECHR resolution based on the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, interpreted contrary to the RF Constitution, may not be enforced, such resolution is not enforceable to this specific extent.

On 4 December 2015 the State Duma of the Russian Federation approved a law granting a right to the Constitutional Court of the Russian Federation to decide whether or not to enforce the verdicts of interstate bodies for protection of rights and freedoms, including Resolutions of ECHR passed within the framework of complaints against Russia. That is, the Constitution of the country has the absolute priority over other laws, including the international law that is nothing more than its complementation.

The author points out that in all of the above references it is not a matter of contradiction between the Convention and the national constitutions, but a conflict of interpretation of the Convention's provision as given by ECHR in a particular case, the general principles of law recognized by civilized countries and the provisions of national Constitutions.

Recognition by the European Court of human rights violation in a particular case is a due practice. And a different thing is the demand on the part of ECHR to change the legislation in accordance with the general recommendations addressed by ECHR to a national legislation.

Accordingly, a conclusion of ECHR on incompatibility of any provisions of the member-state's legislation with the obligations under the Convention – including with regard for the assessment given to these provisions earlier by the Constitutional Court of the Republic of Latvia and the Supreme Court of the Republic of Finland – may not be regarded as absolutely binding to take general measures to amend the legal regulation in these countries.

This is contradicted to as well by the earlier judgements of ECHR made in 1997–2010, in which the Court repeatedly voiced in the period 1997–2010, that it is in the first place for the domestic authorities, notably the courts, to interpret and apply the domestic law and to decide on issues of constitutionality. The author emphasizes that these judgements were passed

in cases versus Germany and Spain, where the Constitutional courts emphasize the state sovereignty and the Constitution takes precedence over the international obligations¹⁸.

A different approach could lead to diminution of the importance of the Constitution as the act of supreme legal force valid on the territory of the country, and therefore – to undermining the foundations of the constitutional system and, in particular, the state sovereignty.

In the course of preparation of this Doctoral thesis, the author posed a number of questions, in particular, to the judges of the Supreme Court and the Supreme Administrative Court of the Republic of Finland.

The best comment to the position of the Supreme Court of Republic of Finland is contained in the answer to the questionnaire as of 28 December 2015 of the former President of the Supreme Court of the Republic of Finland Pauliine Koskelo and a ECHR judge from Finland since 1.1.2016¹⁹. According to the ECHR judge, the Supreme Court's position is based on 13 legal precedents of the court within the period 2009–2015, reported to the author of the Doctoral thesis in response to the questionnaire. In her reply Pauliine Koskelo states that the best answers to the posed questions may be found in the study of the above judgements. Many of them encompass the relationship between the national laws and the European Convention. Judge Pauliine Koskelo notes that this judgement list is not exhaustive.

On 10.1.2016, an article of the former President of the Supreme Court Pauliine Koskelo entitled “The Supremacy of Law in Finland is jeopardized” was published as well. In accordance with the Constitution, the national rules must protect human rights and promote justice in the society. ECHR has repeatedly stressed that the member states have an obligation to organize their judicial system in such a way that the courts might enforce any of its requirements under the conditions of fair trial.

“It is quite obvious that this approach has not been observed in Finland. First, we need to carry out reforms that will lead to cost reduction and streamline operation. In Finland, the Government has cut the funding, in the first place, therefore the requirements of fair trial are not always met”²⁰.

The fullest attention to the supremacy of the Constitution was given by the Supreme Court of the Republic of Finland in the judgement KKO:2015:14 (the author analyzes this solution in more detail in Chapter 2.2.). The Supreme Court noted that § 106 of the Constitution does not provide for enforcement of the Constitution only in cases involving exceptional circumstances. The provision on fundamental rights of citizens is applied in the updated articles of the Constitution in terms of international obligations in the sphere of human rights, with the supremacy of the Constitution. § 106 of the Constitution rules that if, upon consideration of a case by court, the enforcement of a provision of law would be in evident contradiction with the Constitution, then the court must give preference to the Constitution. This obligation applies to all judicial proceedings²¹.

The research and analysis of legal practice make it possible to conclude that enforcement of laws at the state level is a prerogative falling under the competence of every sovereign state based on the Constitution.

The author notes that the Constitutional Court of the Republic of Latvia has not always accepted the position of ECHR as well. For example, the Constitutional Court of the Republic of Latvia disagrees with the opinion of the Saeima regarding the restricted freedom of action of the legislator. Consequently, there is no reason to apply the term of “freedom of action” in the meaning provided by the ECHR to the legislator in case if a constitutional court assesses lawfulness of activities taken by the legislator in the case of expropriation of real property²².

References

- ¹ The Constitution of Republic of Finland. Section 107 – Subordination of lower-level statutes.
- ² Giancarlo Parretti v. United States. 112 F. 3d 1363. U.S. Court of Appeals, 9th Cir. , May 6, 1997.
- ³ Bederman David J. International Law Frameworks. New York, 2001. P. 158.
- ⁴ United States Court of Appeals, District of Columbia Circuit. Argued Nov. 13, 1987.
- ⁵ Henkin L. International Law as Law in the United States, 82 Mich.L.Rev. 1555, 1565 n. 34 (1984) noting that in several European countries treaties prevail over all inconsistent statutes.

- ⁶ Henkin L. United States Sovereignty, 100 Harv.L.Rev. at 870.
- ⁷ Italian Constitutional Court, June 27, 1996, Venezia v. Ministero di Grazia e Giustizia. Judgment No.223. Rivista di Diritto Internazionale 815.
- ⁸ Осминин Б.И. Заключение и имплементация международных договоров и внутригосударственное право. Инфотропик, 2010. ISBN 978-5-9998-0005-3; 2010.
- ⁹ Judgment of 13 May 2005 by the Constitutional Court in Case No. 2004-18-0106, Para 5 of the Findings.
- ¹⁰ Case of Görgülü v. Germany, Application no. 74969/01, 26 February 2004.
- ¹¹ German Federative Constitutional Court October 14, 2004. Judgment in the case 2BVR 1481/04.
- ¹² Case of Maggio and Others v. Italy, Applications nos. 46286/09, 52851/08, 53727/08, 54486/08 and 56001/08, 32 May 2011. <http://hudoc.echr.coe.int>.
- ¹³ Case of Scordino v. Italy (№ 1), pp. 51. 29 March 2006, № 36813/97.
- ¹⁴ Case of Frodl v. Austria. Application 20201/04. 8 April 2010, para 24. <http://hudoc.echr.coe.int>.
- ¹⁵ Podkolzina v. Latvia, no. 46726/99, 9 April 2002, para 34. <http://hudoc.echr.coe.int>.
- ¹⁶ Case of Hirst v. the United Kingdom (no. 2). Application no. 74025/01. 6 October 2005, para 71.
- ¹⁷ Ibid., para 33.
- ¹⁸ Case of Forrer-Niedenthal v. Germany, no. 47316/99, § 39, 20 February 2003; Case of Wittek v. Germany, no. 37290/97, 12 December 2002; Case of Jahn and Others v. Germany, nos. 46720/99, 72203/01 and 72552/01), 30 June 2005; Case of Glässner v. Germany, no.46362/99, 28 June 2001; Case of Brualla Gómez de la Torre v. Spain, 19 December 1997.
- ¹⁹ President of the Supreme Court of Finland from 2006–2015, a judge of the Supreme Court with the years 2000–2006. Since January 2016 the judge of the ECHR from Finland.
- ²⁰ Helsingin Sanomat, 10 January 2016. The supremacy of law is under threat in Finland.
- ²¹ KKO:2015:14. Judgment of Supreme Court of Finland, para 35.
- ²² Judgment of the Constitutional Court in the case No.2009-01-01, para 12.2.

Anotācija

Daudzās valstīs ir noteikts, ka Konstitūcija ir nozīmīgākais tiesību akts un starptautiskās saistības nevar ietekmēt Konstitūcijas demokrātisko pamatu. Cilvēktiesību garantēšana ir demokrātiskas valsts pamatprincips, kā arī tiesiskas valsts elements. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas preambulā noteikts, ka šīs pamatbrīvības vislabāk var nodrošināt ar efektīvas politiskas demokrātijas palīdzību. Analizējot Satversmes tiesas un Somijas Augstākās tiesas spriedumus, secināts, ka Konstitūcijai ir prioritāra nozīme, ja Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas normu interpretācijas gaitā radušās konstitucionāli - tiesiskas kolīzijas.

Аннотация

Верховенство Конституции закреплено во многих государствах, и международные обязательства не должны создавать угрозу демократическим основам Конституции. Обеспечение предоставления прав человека является одним из основных принципов демократического государства, а также одним из элементов правового государства. В преамбуле к Конвенции о защите прав человека и основных свобод говорится, что уважение прав человека и основных свобод лучше всего может быть достигнуто путем эффективной политической демократии. Из проведенного анализа решений Конституционного суда Латвийской Республики и Верховного суда Финляндии сделан вывод о приоритете Конституции при разрешении конституционно-правовых коллизий, которые могут возникнуть в связи с толкованием Конвенции о защите прав человека и основных свобод.

ADMINISTRATĪVO TIESĪBU APAKŠNOZARE

ADMINISTRATĪVAIS SODS PAR TRANSPORTLĪDZEKĻA VADĪŠANU REIBUMĀ

*Dr. iur. Jana Zīle,
Daugavpils tiesas tiesnese,
Baltijas Starptautiskās akadēmijas docente, Latvija*

2015. gadā valstī reģistrēti 47406 noziedzīgi nodarījumi, kas ir par 1071 noziedzīgiem nodarījumiem vai 2,2% mazāk par 2014. gadā reģistrētajiem 48477 nodarījumiem. 2015. gadā reģistrēto nodarījumu skaits ir zemākais šajā gadsimtā¹.

Tomēr Latvijā relatīvie autoceļu satiksmes drošību raksturojošie rādītāji vēl joprojām ir vieni no sliktākajiem ES dalībvalstīs, neskatoties uz to, ka ceļu satiksmes drošības līmeņa uzlabošanās temps Latvijā ir viens no labākajiem Eiropas Savienībā. Neskatoties uz to, ka samazinājusies ceļu satiksmes negadījumu (CSNg) smaguma pakāpe, tā joprojām ir augstāka nekā citu Eiropas valstu rādītāji. Smaguma pakāpes izvērtēšanai izmantots kritērijs – bojāgājušo skaits uz 100 CSNg ar cietušajiem. Tik strauja uzlabojuma dinamika skaidrojama arī ar to, ka 2014. gadā bojāgājušo un smagi ievainoto skaita ziņā Latvijai bija vissliktākajā situācija Eiropā. Jārēķinās, ka turpmāka drošības līmeņa uzlabošana būs saistīta ar lielākām grūtībām. Bojā gājušo skaita samazinājums Latvijā no 2001. līdz 2012. gadam bija viens no lielākajiem ES, tomēr bojā gājušo skaits uz miljons iedzīvotājiem 2012. gadā (87), joprojām bija 1,6 reizes augstāks nekā vidēji ES (55)².

Pētījumā analizēta administratīvo sodu piemērošana Daugavpils tiesas praksē, akcentējot ceļu satiksmes negadījumu dinamikas saikni ar soda piemērošanu. Pētījuma metodoloģisko pamatu veido zinātniskās izziņas dialektiskā metode.

Saskaņā ar statistiku 2014. gadā notikuši 3728 ceļu satiksmes negadījumi ar cietušajiem, kuros bojā gājuši 212 un ievainoti 4603 cilvēki.

Bojā gājušo skaits, salīdzinot ar 2013. gadu, ir palielinājies par 17,9%, un par 6,0 % pieaudzis ievainoto skaits. Kopumā esam atgriezušies apmēram 4 gadus nesenā pagātnē (2010. g.), kad uz Latvijas ceļiem bojā gāja 218 cilvēki³ (skat. 1. grafiku).

2015. gada statistika publikācijas sagatavošanas brīdī nebija pieejama, jo to apkopo 2016. gada maijā. Ceļu satiksmes negadījumu skaita pieaugums raisa pārdomas par likumpārkāpējiem piemēroto sodu efektivitāti.

Atbildība par ceļu satiksmes noteikumu neievērošanu, transportlīdzekļa vadīšanu alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošo vielu ietekmē, atteikšanos no alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošo vielu ietekmes pārbaudes iestājas saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu. Krimināllikuma normas paredz sankcijas par nodarījumiem pret satiksmes drošību.

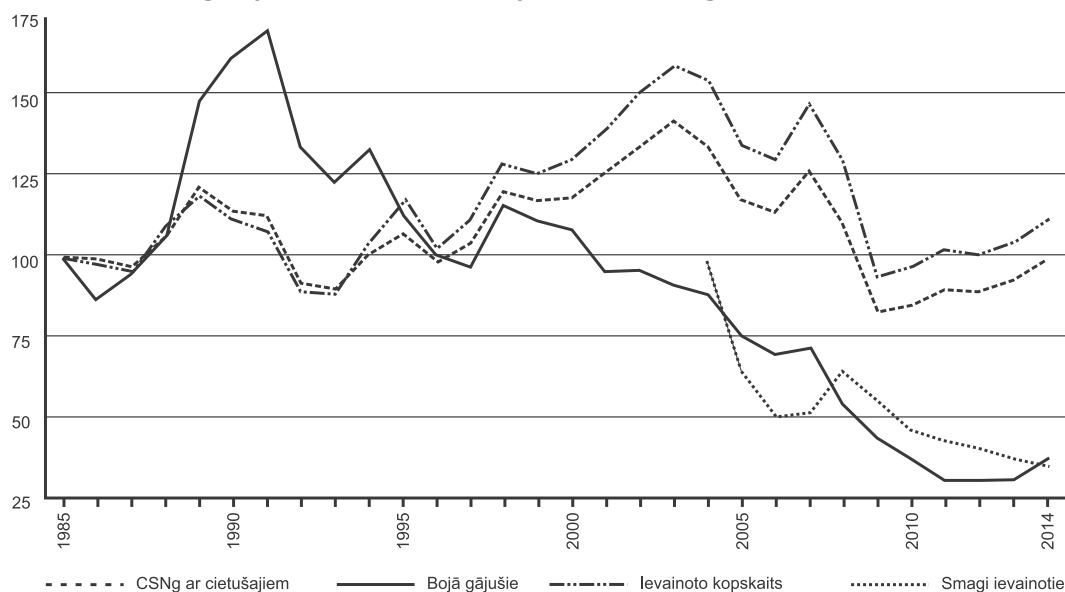
Administratīvā pārkāpuma lietas būtībā ir pielīdzināmas krimināllietām. Var uzskatīt, ka persona, kurai piemērots administratīvais sods, atrodas salīdzināmos apstākļos ar personu, kura sodīta par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.

Arī administratīvais sods ir viena no sociālās dzīves senākajām parādībām, bet viena no atvērtas un demokrātiskas sabiedrības raksturīgākajām iezīmēm ir indivīda drošības sajūta, kas lielā mērā ir atkarīga no valsts un sabiedrības centieniem samazināt un apkarot noziedzību, kā arī mazināt apstākļus, kas ir pamatā nodarījumu izdarīšanai.

2016. gada 1. janvārī stājās spēkā jaunie Ceļu satiksmes noteikumi⁴. To mērķis ir uzlabot ceļu satiksmes drošību, īpašu uzmanību pievēršot

1. grafiks

Ceļu satiksmes negadījumu statistika Latvijā 1985.–2014. g.

mazaizsargātajiem satiksmes dalībniekiem; ieviest jaunas, satiksmes drošības uzlabošanai nepieciešamas normas; saskaņot Ceļu satiksmes noteikumu normas ar grozījumiem Valsts standartos par ceļa zīmēm un ceļa apzīmējumiem.

Par jauno Ceļu satiksmes noteikumu projektu iepriekš notikušas konsultācijas, par tiem diskutēts Ceļu satiksmes drošības padomes sēdēs, tie saskaņoti ar valsts un nevalstiskā sektora organizācijām⁵.

Soda noteikšanas reglamentācija par administratīvajiem pārkāpumiem ceļu satiksmē

Saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 22. pantu administratīvais sods ir atbildības līdzeklis un tiek piemērots, lai personu, kura izdarījusi administratīvo pārkāpumu, audzinātu likuma ievērošanas un sadzīves noteikumu cienīšanas garā, kā arī, lai tiklab tiesību pārkāpējs, kā arī citas personas neizdarītu jaunus pārkāpumus.

Saskaņā ar minēto kodeksu sodu par administratīvo pārkāpumu uzliek ietvaros, ko nosaka normatīvais akts, kurā paredzēta atbildība par izdarīto pārkāpumu, ņemot vērā izdarītā pārkāpuma raksturu, pārkāpēja personību, vainas pakāpi, mantisko stāvokli, atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus.

Apstākļi, kas mīkstina atbildību par administratīvo pārkāpumu, ir šādi:

1) ja vainīgais vaļširdīgi nožēlojis izdarīto;

- 2) ja vainīgais novērsis pārkāpuma kaitīgās sekas, labprātīgi atlīdzinājis zaudējumu vai novērsis nodarīto kaitējumu;
- 3) ja pārkāpums izdarīts stipra psihiska uzbudinājuma ietekmē vai arī smagu personisku vai ģimenes apstākļu sagādīšanās dēļ;
- 4) ja pārkāpumu izdarījis nepilngadīgais;
- 5) ja pārkāpumu izdarījusi sieviete grūtniecības stāvoklī vai sieviete, kam ir bērns vecumā līdz vienam gadam;
- 6) ja vainīgais ir labprātīgi pieteicies pirms izdarītā pārkāpuma atklāšanas.

Atbildību par administratīvo pārkāpumu ceļu satiksmē mīkstina arī apstākļi, kas samazina konkrētā pārkāpuma iespējamo apdraudējumu satiksmes drošībai, – diennakts laiks, ceļa un laika apstākļi, satiksmes intensitāte vietā, kur izdarīts pārkāpums un citi tamlīdzīgi apstākļi, kā arī personiski vai ģimenes apstākļi.

Institūcija (amatpersona), kas izlemj administratīvā pārkāpuma lietu, var atzīt par mīkstinošiem arī apstākļus, kuri likumā nav minēti.

Turklāt nosakot sodu par administratīvā pārkāpuma izdarīšanu, ievēro arī atbildību par administratīvo pārkāpumu pastiprinošos apstākļus, proti:

- 1) ja prettiesiskā rīcība turpināta, neraugoties uz pilnvaroto personu prasību to izbeigt;
- 2) ja gada laikā atkārtoti izdarīts līdzīgs pārkāpums, par kuru persona jau administratīvi sodīta; ja pārkāpumu izdarījusi persona, kas agrāk izdarījusi noziegumu;

- 3) ja pārkāpumā iesaistīts nepilngadīgais;
- 4) ja pārkāpumu izdarījusi personu grupa;
- 5) ja pārkāpums izdarīts stihiskas nelaiemes vai citos ārkārtējos apstākļos;
- 6) ja pārkāpums izdarīts alkoholisko dzērienu, narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaidā.

Atkarībā no administratīvā pārkāpuma rakstura institūcija (amatpersona), kas uzliek administratīvo sodu, var neatzīt to par atbildību pastiprinošu apstākli.

Atbildību par administratīvo pārkāpumu ceļu satiksmē, turklāt pastiprina tādi apstākļi, kas pastiprina konkrētā pārkāpuma iespējamo apdraudējumu satiksmes drošībai – diennakts laiks, ceļa un laika apstākļi, satiksmes intensitāte vietā, kur izdarīts pārkāpums un citi tamlīdzīgi apstākļi.

Būtiskākie no administratīvajiem pārkāpumiem ceļu satiksmē ir saistīti ar transporta vadīšanu alkoholisko dzērienu, narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaidā; atbildība par šiem pārkāpumiem iestājas saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 149.¹⁵ pantu “Transportlīdzekļu vadīšana alkohola reibumā vai narkotisko vai citu apreibinošo vielu ietekmē”.

Minētajā normā noteikta atbildība par transportlīdzekļa vadīšanu, ja izelpotā gaisa vai asins pārbaudē konstatētā alkohola koncentrācija asinīs pārsniedz 0,2 promiles, bet nepārsniedz 0,5 promiles, par ko paredzēts naudas sods transportlīdzekļa vadītājam, kurš vada D1, D, D1E, DE, TRAM un TROL kategorijai atbilstošus transportlīdzekļus, un transportlīdzekļa vadītājam, kura vadītāja stāžs mazāks par diviem gadiem, no divsimt desmit līdz četrsimt trīsdesmit eiro, atņemot transportlīdzekļu vadīšanas tiesības uz sešiem mēnešiem.

Par transportlīdzekļa vadīšanu vai mācīšanu vadīt transportlīdzekli, ja izelpotā gaisa vai asins pārbaudē konstatētā alkohola koncentrācija asinīs pārsniedz 0,5 promiles, bet nepārsniedz 1,0 promili, paredzēts naudas sods velosipēda un mopēda vadītājam četrdesmit *eiro* apmērā, bet cita transportlīdzekļa vadītājam uzliek naudas sodu no četrsimt trīsdesmit līdz sešsimt četrdesmit *eiro* un atņem transportlīdzekļu vadīšanas tiesības uz vienu gadu.

Par transportlīdzekļa vadīšanu vai mācīšanu vadīt transportlīdzekli, ja izelpotā gaisa vai asins pārbaudē konstatētā alkohola koncentrācija asinīs pārsniedz 1,0 promili, bet nepārsniedz 1,5 promiles, paredzēts naudas sods velosipēda un mopēda vadītājam simt divdesmit *eiro* apmērā, bet cita transportlīdzekļa vadītājam piemēro

administratīvo arestu no piecām līdz desmit diennaktīm, uzliek naudas sodu no astoņsimt piecdesmit līdz tūkstoš divsimt *eiro* un atņem transportlīdzekļu vadīšanas tiesības uz diviem gadiem.

Par transportlīdzekļa vadīšanu vai mācīšanu vadīt transportlīdzekli, ja izelpotā gaisa vai asins pārbaudē konstatētā alkohola koncentrācija asinīs pārsniedz 1,5 promiles, uzliek naudas sodu velosipēda un mopēda vadītājam simtseptiņdesmit *eiro* apmērā, bet cita transportlīdzekļa vadītājam piemēro administratīvo arestu no desmit līdz piecpadsmit diennaktīm, uzliek naudas sodu no tūkstoš divsimt līdz tūkstoš četrsimt *eiro* un atņem transportlīdzekļu vadīšanas tiesības uz četriem gadiem.

Par transportlīdzekļa vadīšanu vai mācīšanu vadīt transportlīdzekli, atrodoties narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošo vielu ietekmē, uzliek naudas sodu velosipēda un mopēda vadītājam simt septiņdesmit *eiro* apmērā, bet cita transportlīdzekļa vadītājam piemēro administratīvo arestu no desmit līdz piecpadsmit diennaktīm, uzliek naudas sodu no tūkstoš divsimt līdz tūkstoš četrsimt *eiro* un atņem transportlīdzekļu vadīšanas tiesības uz četriem gadiem.

Par transportlīdzekļa vadīšanu vai mācīšanu vadīt transportlīdzekli, atrodoties reakcijas ātrumu un uzmanību samazinošu medikamentu iespaidā, esot slimam vai tādā mērā nogurušam, ka tas ietekmē vadītāja darbības spējas un ceļu satiksmes drošību, uzliek naudas sodu transportlīdzekļa vadītājam no četrdesmit līdz divsimt astoņdesmit *eiro*.

Par alkoholisko dzērienu, narkotisko vai citu apreibinošo vielu lietošanu pēc satiksmes negadījuma, kā arī pēc tam, kad transportlīdzeklis tiek apturēts pēc policijas darbinieka, robežsarga pieprasījuma, līdz pārbaudei, kas nosaka alkohola koncentrāciju asinīs vai konstatē narkotisko vai citu apreibinošo vielu ietekmi, vai atbrīvošanai no šīs pārbaudes noteiktā kārtībā uzliek naudas sodu velosipēda un mopēda vadītājam simtseptiņdesmit *eiro* apmērā, bet cita transportlīdzekļa vadītājam piemēro administratīvo arestu no desmit līdz piecpadsmit diennaktīm, uzliek naudas sodu no tūkstoš divsimt līdz tūkstoš četrsimt *eiro* un atņem transportlīdzekļu vadīšanas tiesības uz četriem gadiem.

Par atteikšanos no medicīniskās pārbaudes alkohola koncentrācijas noteikšanai, narkotisko vai citu apreibinošo vielu ietekmes pārbaudes uzliek naudas sodu velosipēda un mopēda va-

dītājam simt septiņdesmit *eiro* apmērā, bet cita transportlīdzekļa vadītājam piemēro administratīvo arestu no desmit līdz piecpadsmit diennaktīm, uzliek naudas sodu no tūkstoš divsimt līdz tūkstoš četrsimt *eiro* un atņem transportlīdzekļu vadīšanas tiesības uz četriem gadiem.

Soda bardzība par minētajiem pārkāpumiem ceļu satiksmē ir acīmredzama. Turklāt likumdevējs nav paredzējis apstākļus, kuru dēļ būtu iespējams piemērot mazākus sodus.

Lietu izskatīšanas termiņi par administratīvajiem pārkāpumiem ceļu satiksmē

Ievērojot šo pārkāpumu augsto bīstamības pakāpi, saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 270. pantu "Administratīvo pārkāpumu lietu izskatīšanas termiņi", lietas par administratīvajiem pārkāpumiem ceļu satiksmē izskata un lēmumu pieņem uzreiz pēc pārkāpuma konstatēšanas, ja par šo pārkāpumu var izteikt brīdinājumu vai sankcijā paredzētais naudas sods nepārsniedz 140 *eiro*.

Lietas par administratīvajiem pārkāpumiem ceļu satiksmē, ja par izdarīto pārkāpumu piemērojamais administratīvais sods ir transportlīdzekļa vadīšanas tiesību atņemšana, izskata ne vēlāk kā triju darba dienu laikā no pārkāpuma izdarīšanas dienas, izņemot gadījumus, kad izskata lietas par minētā kodeksa 149.¹⁵ pantā paredzētajiem administratīvajiem pārkāpumiem, kas saistīti ar narkotisko vai citu apreibinošo vielu lietošanu, un ir nepieciešams saņemt ekspertīzes atzinumu. Šādas lietas izskata 15 dienu laikā pēc materiālu saņemšanas.

Lietas par administratīvajiem pārkāpumiem ceļu satiksmē, kas nav minēti 270. panta trešajā un ceturtajā daļā, izskata, kad ieradies pārkāpuma izdarītājs. Ja pārkāpuma izdarītājs paziņo, ka piekrit lietas izskatīšanai bez viņa klātbūtnes, vai neierodas 30 dienu laikā pēc protokola sastādīšanas, lietu izskata bez šīs personas klātbūtnes.

Administratīvo pārkāpumu ceļu satiksmē lietu dinamika, struktūra un piemērojamie sodi Daugavpils tiesas tiesu praksē

Neapšaubāmi, ka administratīvo pārkāpumu transportā rādītāji atkarīgi no vairākiem faktoriem – ekonomiskiem, sociāliem u.c.

Daugavpils pilsēta un novads ir interesants

Latvijas reģions ne tikai ar specifisko ģeogrāfisko izvietojumu, bet arī ar nacionālo sastāvu. Turklāt Latgales reģionu raksturo arī smags ekonomiskais stāvoklis. Eiropas Padomes ekspertu vērtējumā Latgale ir atpalikušākais reģions Eiropas valstu vidū.

Šie apstākļi arī nosaka pētījuma specifiku, kura gaitā analizēta Daugavpils tiesas prakse, izskatot administratīvo pārkāpumu lietas, kas kvalificētas saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 149.¹⁵ pantu.

Daugavpils tiesas statistika, izskatot administratīvo pārkāpumu lietas, kas saistītas ar transporta vadīšanu alkoholisko dzērienu, narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaidā, galvenokārt ir saistīta ar grozījumiem, kas tika izdarīti Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 149.¹⁵ pantā. Sākotnēji bija vērojams šo pārkāpumu skaita samazinājums. Šobrīd situāciju raksturo diezgan stabili rādītāji. Tā, ja, ieviešot grozījumus, šo pārkāpumu skaits 2007. gadā bija 160, tad 2008. gadā – 148., 2009. gadā – 149, 2010. gadā – 111, 2011. gadā – 117, 2012. gadā – 108, 2013. gadā – 93, 2014. gadā – 94, 2015. gadā – 86 pārkāpumi (pārskats sniegts 2. zīmējumā). Pēc autores domām, izmaiņas dinamikā saistītas ar bargajiem sodiem, kas piemēroti par šiem pārkāpumiem.

Strukturāli lielākoties tiek izskatīti pārkāpumi, kas kvalificēti saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 149.¹⁵ panta ceturto daļu, proti: par transportlīdzekļa vadīšanu vai mācīšanu vadīt transportlīdzekli, ja izelpotā gaisa vai asins pārbaudē konstatētā alkohola koncentrācija asinīs pārsniedz 1,5 promiles. 2015. gadā izskatītas 55 administratīvo pārkāpumu lietas par pārkāpumiem, kas kvalificēti saskaņā ar minēto Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa normu (kopumā Daugavpils tiesā 2015. gadā izskatītas 376 administratīvo pārkāpumu lietas un 86 par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 149.¹⁵ pantā paredzētajiem pārkāpumiem).

Minimālais sods par minētā pārkāpuma izdarīšanu ir administratīvais arests uz desmit diennaktīm, naudas sods – tūkstoš divsimt *eiro* un transportlīdzekļu vadīšanas tiesību atņemšana uz četriem gadiem. Faktiski Daugavpils tiesas tiesu praksi raksturo minimālo sankciju piemērošana likumpārkāpējiem par transporta vadīšanu alkoholisko dzērienu, narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaidā, proti, tiesneši piemēro minimālo administratīvo arestu, naudas sodu un minimālo transporta vadīšanas tiesību

atņemšanas termiņu un tas nav attiecināms tikai uz jau minēto pārkāpumu lietu izskatīšanu. Lielu daļu minēto pārkāpumu aizņem arī tie, kas kvalificējami saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 149.¹⁵ panta trešo daļu. Šai gadījumā arī tiek piemērots minimālais sods, jo tas ir pietiekoši bargs, proti: administratīvais arests uz piecām diennaktīm, naudas sods astoņsimt piecdesmit eiro un transportlīdzekļu vadīšanas tiesību atņemšana uz diviem gadiem (skat 2. grafiku).

Secinājumi

Noziedzība, izdarītie administratīvie pārkāpumi un kriminogēnais stāvoklis kopumā ir viens no jūtīgākajiem un arī būtiskākajiem sabiedrības sociālās dzīves aspektiem. Tie nosaka ne tikai mūsu emocionālo komfortu, dzīves kvalitātes līmeni, bet arī Latvijas iedzīvotāju un viesu drošību, aizsargātību un izdzīvošanas iespējas.

Kriminogēnā situācija mūsu valstī neskatoties uz it kā pozitīvajām tendencēm noziedzības statistikas rādītājos, īpaši dinamikā, arvien paliek sarežģīta, un diezgan liela iedzīvotāju daļa kļūst par noziedzīgo nodarījumu upuriem. Katru gadu Latvijā tiek reģistrēti vairāki desmiti tūkstošu šādu nodarījumu, kas apdraud gan cietušā veselību un dzīvību, gan viņa mantu. Līdzīgs ir noziedzības stāvoklis arī mūsu kaimiņvalstīs Lietuvā un Igaunijā. Šobrīd Latvijā ir vērojams noziedzības samazinājums. Tomēr kopējais noziedzības līmenis ir stabils. Samērā augsti ir arī administratīvo likumpārkāpumu rādītāji.

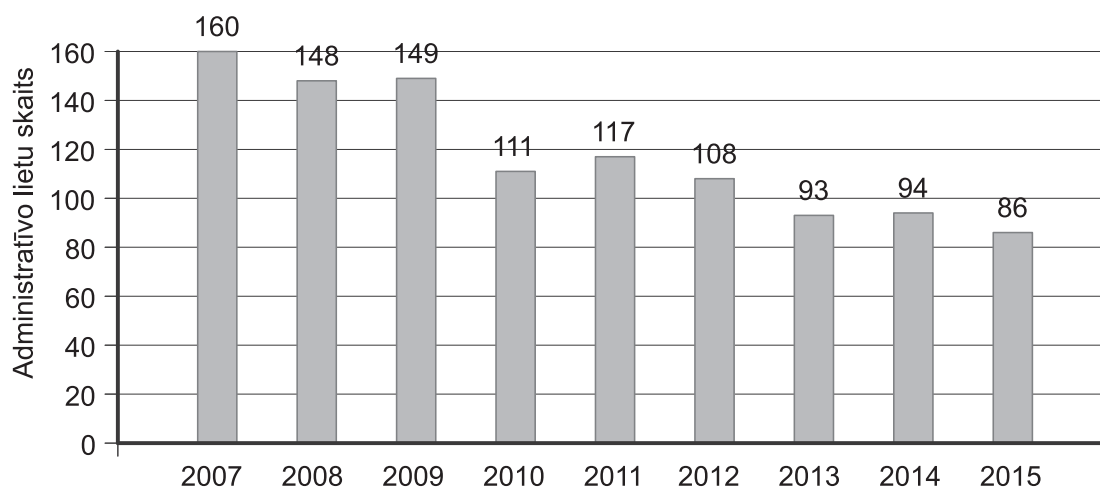
Dr. iur. A.Vilks norāda, ka “reālais noziedzības stāvoklis valstī nebūt nav tāds, kāds atspoguļots reģistrētās noziedzības statistikā. Izvēles pētījumu rezultāti rādījuši, ka Latvijā no noziedzīgiem nodarījumiem gada laikā cieš vidēji 19,8% iedzīvotāju vecumā no 15 līdz 80 gadiem. Satiksmes negadījumos cietušo skaits arī ir pietiekoši augsts, lai tas radītu satraukumu tiesībsardzības iestāžu darbiniekos, kā arī sabiedrībā kopumā. Transporta vadīšana alkohola reibumā vai narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaidā ir viens no izplatītākajiem pārkāpumiem, kam piemīt arī latents raksturs”⁷⁶.

Daugavpils tiesas prakse administratīvo pārkāpumu lietu izskatīšanā, par transporta vadīšanu alkohola reibumā vai narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaidā, liecina par to, ka sākotnēji pēc bargo sankciju ieviešanas šo pārkāpumu skaits samazinājās, tomēr šobrīd tas ir diezgan augsts un stabils. Daugavpilī un novadā vērojama šo nodarījumu latentitāte. Faktiski šos pārkāpumus atklāj tikai, veicot policijas reidus. Likumpārkāpēji nereti izvairās no noteiktā soda izciešanas vai arī novilcina lietas izskatīšanu tā, ka administratīvā soda piespriešana vairs nav iespējama.

Autores ieskatā nepieciešami grozījumi normās, kuras paredz termiņu administratīvā soda noteikšanai par transporta vadīšanu vadītājam, esot alkohola reibumā vai narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaidā. Būtu nepieciešams vairākkārtēju analogisko pārkāpumu izdarīšanas gadījumā autovadītājam atņemt tiesības vadīt transportlīdzekļus bez termiņa ierobežojuma.

2. grafiks

Izskatīto lietu skaits par administratīvajiem pārkāpumiem saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 149.¹⁵ pantu (Daugavpils tiesa)

Atsauces

- ¹ Ģenerālprokurora Ē. Kalnmeiera pārskats par prokuratūras darbu 2015. gadā. www.prokuratūra.gov.lv/public/30230.html
  - ² Ceļu satiksmes drošība. Latvijas Republikas Satiksmes ministrijas mājaslapa. www.sam.gov.lv.
  - ³ Turpat.
  - ⁴ Ceļu satiksmes noteikumi. Ministru kabineta 02.06.2015. Noteikumi Nr. 279/LV, 122 (5440), 27.06.2015.
  - ⁵ Ministru kabineta noteikumu projekta „Ceļu satiksmes noteikumi” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). http://tap.mk.gov.lv/doc/2015_06/SAMAnot_180315_CSN.777.doc
  - ⁶ Vilks A. Kriminogēnā situācija Latvijā – šķietamais un reālais. [www.apollo.tvnet/ziņas/kriminogena situacija Latvija](http://www.apollo.tvnet/ziņas/kriminogena_situacija_latvija)
-

Abstract

The relative indicators of road traffic safety in Latvia are still amongst the worst in the EU Member States, despite the fact that the road safety level improvement rate in Latvia is one of the best in the European Union. Despite the reduction of severity of road accidents, it is still higher than the best national figures of EU.

The publication examines the sanctions for driving under the influence of alcohol or narcotic or other intoxicating substances and their impact on traffic safety in Latvia, court statistics is analysed. The authors also provide their proposals for improving the situation.

Аннотация

По статистическим данным, в 2014 году в Латвии произошло 3728 дорожно-транспортных происшествий с потерпевшими, в которых погибло 212 и пострадало 4603 человека. По сравнению с 2013 годом число погибших увеличилось на 17,9 %, а число пострадавших – на 6,0 %. Автор статьи, анализируя суровость наказания в судебной практике Даугавпилсского суда, предоставляет читателю возможность ознакомиться со статистикой и динамикой дорожно-транспортных происшествий, а также формулирует свои предложения о назначении наказаний за управление транспортом в состоянии алкогольного, наркотического или иного опьянения.